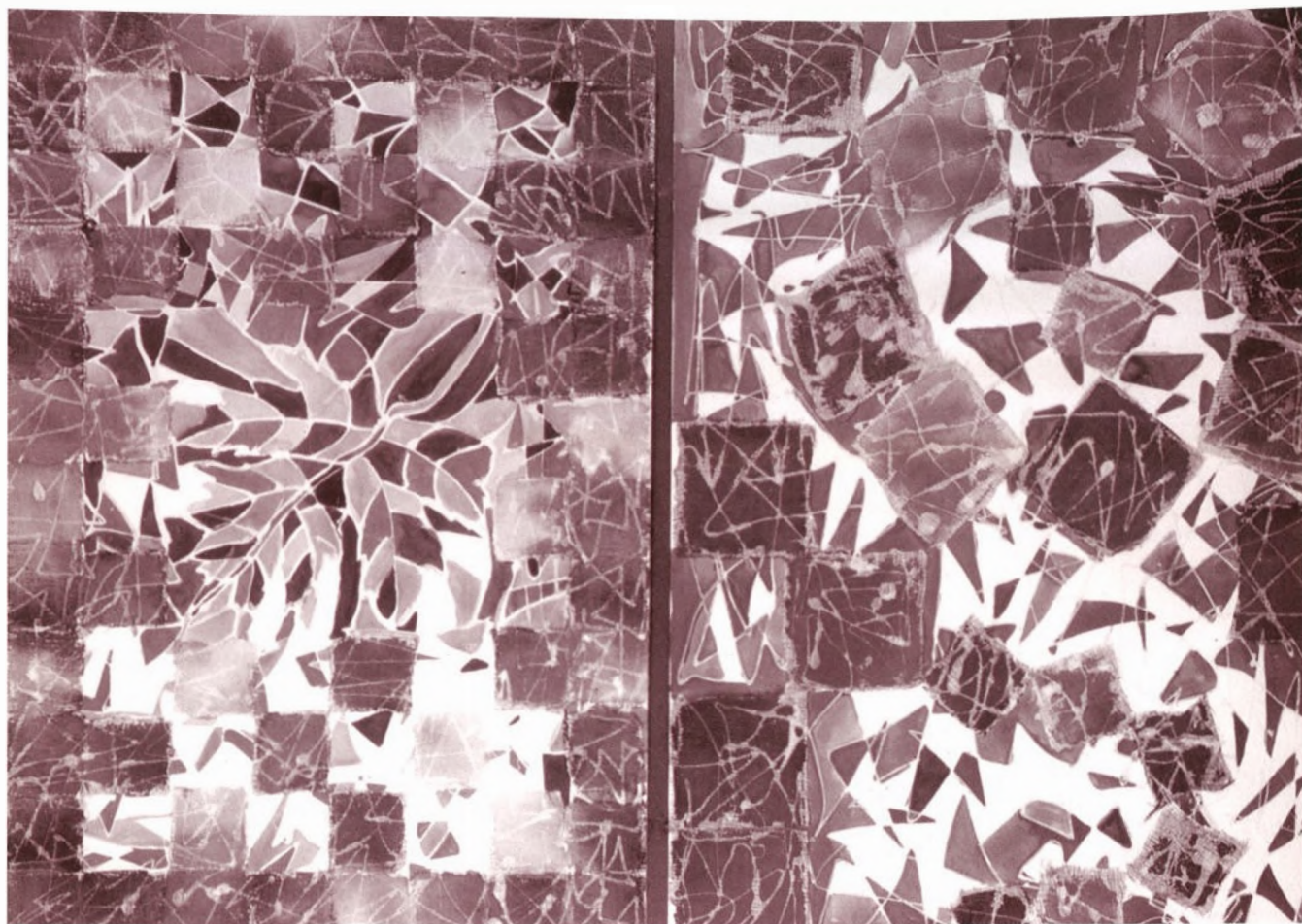

2511

HA
X
E
M
U
C
C

3/2001

Милена Владимирова е родена през 1974 г. в София, повече от десет години живее в Будапеща. Завършила е специалност кожени изделия в Средното училище за изобразително и приложно изкуство и училище за декоратори и аранжори. През 2001 г. завършва успешно специалност щампован текстил в Унгарския институт за приложно изкуство. Като ученичка печели конкурс по приложно изкуство, а по време на следването си два пъти е удостоена със стипендия на българската Международна фондация за изкуства "Кирил и Методий".

По време на проектиране в центъра на вниманието на Милена е човекът – обекти ценител на всяко изкуство. Друг съществен елемент на творчеството ѝ е природата, от която идваме и частот която сме. В днешния свят човекът все повече се отдалечава от природната си същина и потъва изцяло в социалното си аз, удовлетворявайки по този начин изискванията и очакванията на обществото. Тези изображения – дано не е преувеличение да кажа – са философски израз на съпротивата срещу всичко това.

Агнеш Тана-Ковач

Milena Vladimirova Szófiában született 1974-ben, és több mint tíz éve Budapesten él. Előbb a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola bőr szakát, majd a Kirakatrendező és Dekorátor Szakiskolát végezte el. 2001-ben diplomázott a Magyar Iparművészeti Főiskola textil- és nyomottanyagtervező szakán. Szakközépiskolásként iparművészeti pályázat nyertese volt, főiskolai éve alatt pedig kétszer is elnyerte a bolgár Cirill és Metód Művészeti Alapítvány művészeti ösztöndíját.

Tervezés közben Milena a középpontban helyezi el az embert, minden művészet legelső tárgyát és befogadját. Munkáinak másik fontos mozzanata a természet, amelyből származunk, és amelynek részei vagyunk. A mai világban persze az ember egyre inkább eltávolodik természeti eredetétől, s kizárólagosan saját társadalmi énjében merül el, kielégítve a társadalom elvárásait és követeléseit. Az itt látható képek az ez ellen való tiltakozás – talán nem túlzás a kifejezés – bölcséleti mondanivalója.

Tana-Kovács Ágnes

СЪДЪРЖАНИЕ

TARTALOM

<i>Елисавета Багряна:</i> Стихии	3	<i>Eliszaveta Bagrjana:</i> Elemek
<i>Теодора Димова:</i> Емине (откъс от роман)	5	<i>Teodora Dimova:</i> Emine (regényrészlet)
<i>Винаги стигаме до мита</i>		<i>Mindig eljutunk a mítoszhoz</i>
<i>Разговор с Теодора Димова</i>	12	Beszélgetés Teodora Dimovával
<i>Елисавета Багряна:</i> Зов, Унес, Вечната	16	<i>Eliszaveta Bagrjana:</i> Hívás, Merengés, Az örökkévaló
<i>Тошо Дончев:</i> Вечната и святата	19	<i>Doncsev Toso:</i> Örök és szent
<i>Екатерина Йосифова:</i> Къщата	22	<i>Ekaterina Joszifova:</i> A ház
<i>Дьорд Сонди:</i> Като гостенка		<i>Szondi György:</i> Vendég volt.
<i>Екатерина Йосифова</i>	24	Ekaterina Joszifova
<i>Малина Томова:</i> Епикриза на цветето	26	<i>Malina Tomova:</i> Virágepikrízis
<i>Рада Александрова:</i> Ангелът	27	<i>Rada Alekszandrova:</i> Az angyal
<i>Миглена Николчина:</i> Камъчета	28	<i>Miglena Nikolcsina:</i> Kavicsok
<i>Пенка Ватова:</i> Детайл	28	<i>Penka Vatova:</i> Részlet
<i>Рада Москова:</i> Изречения	29	<i>Rada Moszkova:</i> Mondatok
<i>Мирела Иванова:</i> Въздушна целувка I, II, III	30	<i>Mirella Ivanova:</i> Légsók I, II, III.
<i>Кристина Димитрова:</i> Дъхът излиза и се връща	31	<i>Krisztin Dimitrova:</i> A lélegzet elröppen és visszaszáll
<i>Рада Панчовска:</i> Всеки ден	32	<i>Rada Pancsovszka:</i> Minden nap
<i>Силвия Чолева:</i> Слаби следи	33	<i>Szilvija Csoleva:</i> Halovány nyomok
<i>Наталия Андреева:</i> Горчива светлина	34	<i>Natalija Andreeva:</i> Késérű fény
<i>Юрий Дачев, Стоянка Мутафова:</i>		<i>Jurij Dacsev, Sztojanka Mutafova:</i>
<i>За честта на щуреца</i>	50	A tücsök becsületéről
<i>Пламен Павлов:</i>		<i>Plamen Pavlov:</i>
<i>“Първите дами” на средновековна България</i>	56	A középkori Bulgária „nagyasszonyai”

Илюстрации:
Милена Владимирова, щампован текстил

Illusztráció:
Milena Vladimirova, textil-nyomott anyag

ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА

СТИХИИ

Можеш ли да спреш ти вятъра, дето иде от могилите,
префучава през боазите, вдига облак над диканите,
грабва стрехите на къщите, на каруците чергилата,
сваля портите, оградите и децата по мегданите –
в родния ми град?

Можеш ли да спреш ти Бистрица, дето иде пролетяроствна,
разтрошава ледовете си, на мостовете подпорите
и излиза от коритото, и завлича, мътна, пакостна –
къщиците и градинките, и добитъка на хората –
в родния ми град?

Можеш ли да спреш ти виното, щом веднъж е закипяло то
в бъчвите огромни, въздани, с влага лъхаща наситени,
на които с букви кирилски пише "черното" и "бялото" –
в избите студени, каменни, завещани от дедите ни –
в родния ми град?

Как ще спреш ти мене – волната, скитницата, непокорната –
родната сестра на вятъра, на водата и на виното,
за която е примамница непостижното, просторното,
дето все сънува пътища – недостижнати, неминати, -
мене как ще спреш?

1925

ELISZAVETA BAGRJANA

ELEMEK

Visszatartod-e a szélvihart, hogyha felsüvít a bérceken,
zúgva fölveri a völgyeket, sűrű port kavar a csűr felett,
s míg kocsik ponyvája tépve csüng, és sikong a tornyok érce fenn,
megkopasztja mind a házakat, földre fekteti a kölyköket
szülőföldemen?

Visszatartod-e Bisztrícát, hogyha fölriadt a medre már,
hogyha zajló kérge megreped, és a híd gerince félreing,
s barmok kajla testét pörgeti a kiömlő, szürke szennyes ár,
rajta ferde háztető kering, és kitépve úsznak kertjeink
szülőföldemen?

Visszatartod-e a régi bort, hogyha mérge egyszer forni kezd,
pincék nyirkot fújó rejtékén szétfeszíti az abroncsokat,
hol a dongán jel mutatja, hogy milyen színű volt az ó gerezd,
és apáink óta őrzi már a lehajló, póre boltozat
szülőföldemen?

Hogy tartanál engem vissza hát, a csavargó, büszke szélroham,
a robogva szálló vad vizek és a fürge bor szabad hugát,
kiben érintetlen célokért mindig olthatatlan vágy fogan,
aki tág utakról álmodik, melyek végtelenbe nyúlnak át –
mondd meg hát, hogyan?

Székely Magda fordítása

ТЕОДОРА ДИМОВА

ЕМИНЕ

(откъс от роман)

Но къщата е прекалено голяма! И слънцето не изгрява в нея, а залязва! И не е сама върху хълма, а обградена от вили! О, боже! А аз си представях нещо различно! И защо няма втори етаж? Защо няма дървена стълба? Да, така е, планината се вижда оттук, но между планината и нас има много други дървета и вили!

О, Боже!...

Аз съм идиотка, Силян, пълна идиотка!

Всъщност тук ужасно ми харесва, чуваш ли ме, Силян!

Къде си, Силян!

Харесва ми! Наистина! Страхотно е! Не съм виждала по-хубава къща!

Погледни ме в очите!

Силян!!

До края на живота си ще живея в тази къща. На тази тераса сред тези борове с теб!

Нямаш право! Не можеш да плачеш пред мен!

Седеше върху празен кашон, обхванал главата си с ръце, отвореме на време раменете му беззвучно се разтърсваха, разбра, че е безсмислено да му говори и коленичи пред него и го прегърна, никога не го беше виждала да плаче, пръстите ѝ се плъзгаха през жилавата му коса, мъчеше се да повдигне главата му, да надникне в очите му, миришеше на току-що построена къща, на боя, на лак за паркет, на пода имаше разкъсани вестници, прозорците бяха огромни, имаше още нацепени дърва до камината, няколко пирона, да, а може би клещи, пред тях огромната тераса, а после започваше тревата, ливадата, дърветата, орехът, в дъното се виждаше постройка, по стъклата със засъхнала блажна боя, обувките им бяха кални, защото навън беше пролет и скоро беше валял дъжд, диханието на планината ги замайваше, гласовете им кънтяха и ставаха други, в тази къща не можеше да се шепти, много ти се насъбра, зная и шепотът се изгубваше, страшно много ти се насъбра, всичките тези майстори и фирмата, трябва да си починеш, страхувам се да не се случи нещо с теб, аз ще наредя къщата, ти повече няма да имаш грижа за нищо, не трябва толкова да пушиш, ще закачим

TEODORA DIMOVA

EMINE

(regényrészlet)

Ez a ház túlságosan nagy! És a nap nem fölkel, hanem le-nyugszik benne! És nem magányosan áll a dombon, hanem villáktól körülvéve! Ó, Istenem! Én valahogy egészen másként képzeltem el! És miért nincs még egy emelet? Miért nincs falépcső? Igen, tény, hogy a hegy látszik innen, de a hegy és miköztünk még annyi fa és villa van!

Ó, Istenem!

Hülye vagyok, Sziljan, tökéletesen hülye!

Persze, hogy borzasztóan tetszik itt, hallod, Sziljan?

Merre vagy, Sziljan!

Tetszik! De tényleg! Fantasztikus! Nem láttam még szebb házat ennél!

Nézz a szemembe!

Sziljan!!

Életem végéig ebben a házban akarok lakni. Ezen a teraszon üldögelni a fenyők közt, veled!

Ezt nem teheted! Nem sírhatsz előttem!

Egy üres kartondobozon ült, két kezével a fejét fogta, válla időnként hangtalanul megrázkódott, tudta, hogy nincs értelme a férfihoz beszélni, letérdelt elé, átölelte, soha nem látta még sírni, ujjai a férfi érdes haján babráltak, próbálta felemelni a fejét, belenézni a szemébe, érezte a frissen épült ház szagát, a festékét, a parkett-lakkét, a padlón széttépett újságpapír hevert, az ablakok óriásiak voltak, maradt még aprított fa a kandalló mellett, néhány szög, talán harapófogó is, előttük a hatalmas terasz, mögötte kezdődött a pázsit, a tisztás, a fák, a diófa, távolabb egy épület, ablakain rászáradt olajfesték, sár a cipőjükön, mert odakint tavasz volt és az imént esett az eső, a hegy lélegzete bódító, hangjuk visszhangot keltett és elváltozott, ebben a házban nem lehetett sutogni, összejöttek neked a dolgok, tudom, és a suttogás elhalt, rettentően összejöttek, az a sok mesterember, meg a cég, pihenned kell, féltelek, nehogy valami baj érijen, majd én rendbehozom a házat, neked többé nem kell törődnöd semmivel, nem volna szabad ennyit dohányoznod, feltesszük a képeket, a kedvenceidet, rémes,

картините, които най-много харесваш, ужасно много пушиш, наистина, това е нашият дом и тука ще прекараме живота си, ще готвя, ще нареждам масата и ще те чакам да се върнеш, ще познавам по шума на мотора, по светлините на фаровете дали се прибиращ, ще се грижа за градината, ще рисувам само теб и нашата къща, Силян, отсега нататък ще живеем спокойно и хубаво, ще живеем спокойно и хубаво, ще си имаме дом. Той целуна върховете на пръстите ѝ и я погледна.

Някаква ледена пропад беше зейнала пред него в секундите, в които Яна Илинда не хареса къщата и го беше повлякла, седеше върху кашона отвъд предела на силите си сред съграденото свещено пространство между света и тях двамата и като че ли за първи път осъзна колко прекалено голяма беше цената му, как прекалено дълбоко беше навлязъл в гадостта, за да може да се отегли, как прекалено усърдно беше участвал в наркотиците и оръжията, за да построи къщата, за да се ожени за Яна Илинда, като че ли от момента, в който я видя в двора с вишните досега беше тичал без да се спре, без да мисли, без да вижда нещо друго освен нея и странните ѝ желання, сега за първи път застана на едно място и се вгледа в себе си, няколко секунди само му бяха достатъчни, за да обхване всичко от страни, да се разплаче като дете, няколко секунди, достатъчни, за да ѝ предаде заедно с къщата и живота си, отговорността за него, бремето, винаги по-голямо, отколкото може да бъде понесено. Започваше пак да вали дъжд, да барабани по прозорците, ставаше тъмно, беше онова причудливо притъмняване, което пролетта внезапно носи, дъждът премина в потоп, който се мъчеше да ги отнесе, тя мълчаливо правеше кафе, ароматно, силно, горещо кафе, примесено с миризмата на озон и го сипа в пластмасовите чаши на работниците, гледаха как клоните на ореха се извиват, ръце, молещи за пощада, бяха седнали направо върху паркета, един срещу друг с нехайните си кожени якета и черни кубинки, сред парчетата чували от гипс, сред отпечатъците от грайфери на обувки, приличаха повече на тинейджъри, влезли с взлом в чуждата къща, отколкото на нейните собственици и двамата като близнаци, вперили ненаситно очите си един в друг, започваха вече да се усмихват, имаха да изживеят живота си заедно в този дом, зависими, слети, поправимо сраснали от любов. Това ще бъде нашата стая, а тази стая на детето ни, посочи той двете врати от страни на огромния хол, защото само чрез детето си можеше да заличи белезите от собственото си детство, които кръстосваха душата му и през тялото на Яна Илинда премина този ток, който винаги я разтърсваше, когато той заговори за детето им, тайно пиеше хапчета против деца, защото се срамуваше да му каже, че не желае, че никога не иска да има дете, че изпитва погнуса, физически ужас само от мисълта за дете, но винаги нямаше сили, винаги отлагаше сблъсъка, Силян изпи кафето си, за-

hogy mennyit dohányzol, de tényleg, ez a mi otthonunk, itt éljük le az életünket, főzni fogok, megterítem az asztalt, és várlak, amíg hazaérsz, megismerem a motor búgásáról, a fényszórókról, hogy te jössz, gondozom a kertet, csak téged foglak festeni meg a házunkat, Sziljan, mostantól kezdve nyugodtan és szépen élünk majd, lesz otthonunk. A férfi megcsókolta az ujjai hegyét és rápillantott.

Jeges szakadék nyílt meg előtte azokban a másodpercekben, amikor Jana Ilinда a kifogásait sorolta, magával vonszolva őt, ült a kartondobozon, túl a kimerültség határán, a világ és kettejük közé felépített szent térség közepén, és mintha először jutott volna el a tudatáig, hogy túl nagy volt az ár, túl mélyre merült a mocsokba ahhoz, hogy még vissza tudjon vonulni, túl buzgón vett részt a kábszer- és fegyverügyekben, hogy felépíthesse a házat, hogy feleségül vehesse Jana Ilinдát, mintha attól a pillanattól fogva, amikor először meglátta a meggyfás udvaron, mostanáig megállás nélkül futott volna, gondolkodás nélkül, vakon minden másra, ami nem ő meg az ő szeszélyes kívánságai, most először torpant meg egyhelyben, hogy önmagába tekintsen, néhány másodperc elegendő volt, hogy rázúduljon a külvilág, hogy elsírja magát, mint egy gyerek, néhány másodperc elegendő volt, hogy a házzal együtt odaadja neki az életét, élete felelősségét, a mind nagyobb, cipelhetetlen, elviselhetetlen terhet. Megint eleredt az eső, dobolt az ablakokon, sötét lett, az a különös elsötétülés, amelyet hirtelen hoz a tavasz, az eső már ömlött, mint az áradat, szinte elsodorja, az asszony némán főzte a kávé, illatos, erős, forró kávé, illata elvegyült az ózonnal, a kőművesek műanyag poharaiba öntötte ki, nézték, hogyan hajladoznak a diófa ágai, megbocsátást esengő kezekként, a csupasz parketten ültek, egymással szemben, lezser bőrdzsekijükben és fekete hótaposóban, gipszeszsákok maradványai között, a parketten cipőtalplyomatok, olyanok voltak inkább, mint az idegen házba betörő tizenévesek, nem mint a ház urai, telhetetlen pillanattal falták egymást, elindult arcukon a mosoly, itt fogják leélni közös életüket, ebben a házban, egymásra utalva, összeforva, jóvátehetetlenül összenőve a szerelemben. Ez lesz a mi szobánk, az meg a gyermekünké, mutatta a férfi a hatalmas nappali túloldalán a két ajtót, mert csak a gyermekében gyógyíthatta ki saját gyermekkorai sebhelyeit, amelyek lelkét csúfították, és Jana Ilinда testén átfutott az áram, amely mindig megütötte, ha a férfi a gyermekükről beszélt, titokban tablettát szedett gyerekek ellen, mert szégyellte neki bevallani, hogy nem kíván, hogy soha nem akar gyereket, hogy undort, testi borzadályt érez a gyermeknek már a gondolatára is, de soha nem volt ereje hozzá, mindig halogatta az összeütközést, Sziljan kiitta a kávéját, elnyomta a cigarettáját, és kiment a szakadó esőben

гаси цигарата и излезе под пороя между дърветата и обърна лицето си към небето, отдаден на стихията така, както някога се отдаде на Яна Илинда в двора с вишните, без остатък, завинаги, може би в този миг е искал бурята да го отнесе, да го отмие от земята, без остатък, завинаги, него, Силян, родения оголен между хората, белязан, смъртнолюбен, това налудничево сношение със стихията, тя кротко го наблюдаваше от другата страна на стъклата, там не валише дъжд, там кожата ѝ не попиваше поривите на вятъра, наблюдаваше го как се превръща в един от клоните, в едно от дърветата, неподвижен, вгълбен, кичурите полепнали по лицето му, осветявано от светкавиците, обърна се и започна да пали камината, за първи път палеше огън в живота си, за да може огъня да го обгърне, да бъде тихо и топло наоколо, дрехите да са полепнали по тялото му и трудно се събличат, а той като че ли трепери, държи лицето ѝ в ръцете си и я целува, очите му са затворени, дъждът се стича още по клепачите му, а тя се смее, защото и нейните дрехи се навлажняват и по нейните клепачи потича дъждът, после той е гол и кляка до огъня и слага още дърва в него и казва: сега ще видиш как ще се разгори и тя го прегръща и после.

Така осветиха къщата и заживяха в нея като в приказка, сред слънцето и тревата, за която всеки ден се грижеха, сред смеха си и белите стени, по които висяха картините на Яна Илинда, те разказваха за други къщи, други хълмове и други планини, сред нищо неподозиращата си веселост, сред възторжената императивност, че съдбата им е длъжна, че животът им непременно трябва да е искрящ, наваксваха разюздано, с пълни шепи грабеха от безгрижните дни и всичко беше някак наужким, истинското още не беше започнало или беше останало далече назад, бяха напълно забравили чудовището и стаеното му хриптене, което неотдавна ги беше съпътствало, всеки по своему, черната му лепкава близост, миризмата му на проказа, на двора, на тревата пред къщата си, окъпани от слънце изживяваха заедно своето детство и чистотата му, онази пенливост, която пронизва всички щастливи години.

Докато една вечер не дойдоха момчетата и тревата между дърветата в градината, за която всеки ден се грижеха, не почерня от кожените им якета и тъмните им очила, с ръце в джобовете, със същите джипове, държаха звънеца натиснат докато Силян не излезе от банята, не се загърна в халата си, ние сме, отвори! И влязоха вътре, започнаха да разглеждат картините, а Яна Илинда учудена разглеждаше тях, никого не познаваше, никого не беше ги виждала, по-добре да останем сами и посочиха с глава Яна Илинда и Силян кимна към нея прекалено вгълбен, съсредоточен в себе си, тя излезе от къщата и отиде до ореха, където имаше лампа във формата на гъба, нощна дворна лампа във формата на гъба, около нея се

а fák köze, az eg tele tordította arcat, atadva magát az elemeknek éppúgy, ahogy egykor Jana Ilindának adta át magát a meggyfás udvaron, maradéktalanul, mindörökre, talán azt kívánta ebben a pillanatban, hogy elsöpörje a vihar, elmossa a föld színéről, maradéktalanul, mindörökre őt, Sziljant, aki kifosztottként született az emberek közé, megbélyegzettként, halálosan szerelmesként, ez a lidérces közösülés az elemekkel, az asszony szelíden figyelte az üveg túloldaláról, ott nem esett az eső, bőre nem itta be a szél suhogását, figyelte a férfit, hogyan változik faaggá, a fák egyikévé, mozdulatlan, magába mélyedt, haja csapzottan tapad az arcára a villámok fényében, megfordult és nekilátott, hogy begyűjtson a kandallóba, életében először rakott tüzet, hogy körülölelhesse a láng, hogy csönd és melegség legyen körülötte, a férfi ruhája a testére tapadjon és nehéz legyen kibújni belőle, mintha reszketne a férfi, kezébe fogja az arcát és megcsókolja, a szeme lehunyva, az eső még cseppekbe gyülekezik a szempilláján, az asszony nevet, mert az ő ruhája is átvizesedik, az ő szempilláján is eső csorog, aztán a férfi meztelen, a tűz mellé kuporodik és fát tesz még rá, azt mondja: mindjárt meglátod, hogy fellobban, ő meg átöleli és a többi.

Így szentelték fel a házat, és úgy éltek benne, mint a mesében, körülöttük napfény és a pázsit, amelyre naponta gondot viseltek, nevetés és fehér falak között, amelyeken Jana Ilinda képei függtek, más házakról beszéltek, más dombokról és más hegyekről, mit sem sejtő vidámságban, diadalmas felszólító módon, hogy a sors adósuk, hogy életüknek szikráznia kell, fékevesztetten habzsoltak, két marékkaal meregették a gondtalan napokat, és minden olyan valószínűtlen volt, az igazi még el sem kezdődött, vagy valahol messze a hátuk mögött maradt, teljesen megfeledkeztek a szörnyetegről, tompa hördüléseiről, amelyek nemrég még állandóan kísértették őket, mindketőtjüket a maga módján, fekete, ragadós közelségéről, leprás bűzéről, házuk előtt, az udvar pázsitján, napfényben fürödve éltek közös gyermekkorukat és annak tisztaságát, azt a pezsgést, amely minden boldog esztendőt betölt.

Míg egy este el nem jöttek a fiúk, és a kerti pázsit a fák között, amelyre naponta gondot viseltek, elfeketedett bőrdzsekiüktől és sötét szemüvegüktől, zsebre dugott kézzel közeledtek, ugyanazokon a terepjárókon, addig nyomták a csengőt, amíg Sziljan elő nem jött a fürdőszobából, fel nem vette frottírköpenyét, mi vagyunk, nyisd ki! és benyomultak, nézegetni kezdték a képeket, Jana Ilinda meg őket nézte meghökkenve, senkit sem ismert közülük, nem is látta őket soha, jobb, ha magunk maradunk, és fejükkel Jana Ilindára böktek, Sziljan is bólintott felé, túlságosan elmélyedve, önmagára összpontosítva, az asszony kiment a házból, a diófához, ahol egy gomba formájú lámpa volt,

въртяха пеперуди, мушици, щурци, които свиреха и през огромните остъклени врати се виждаха момчетата с черните якета, приличаха на гигантски мравуняк, врхлетял къщата, Силян с бялата си хавлия, говореха, ръкомахаха, Силян се разхождаше с наведена глава, хванал с ръка брадата си, всичко е като на филм, чийто звук е изключен, едно от момчетата продължаваше да ръкомаха все по-усилено, да говори вероятно високо, да застава пред всеки един, а другите правят една или две крачки, поклащат глави и отново правят една или две крачки, Силян внезапно спира и се обръща към едно от момчетата, гледа го, неговото и без това удължено лице сега е още по-дълго, и без това продълговатите му очи са още по-присвити, сега вероятно настъпва мълчание и всички се споглеждат, явно нещо решават, един от тези с ръце в джобовете вади пистолет и стреля в момчето, което ръкомаха най-много, не се чува никакъв изстрел, то се олюлява за секунда или две, устата му се отваря от изумление, пада на колене и слага двете си ръце на сърцето си, кръвта пробива през пръстите му, после то бавно поглежда ръцете си, разтваря дланите си, не вярва на това, което се е случило, после поглежда към другите, Силян кляка до него, момчето рухва назад, Силян взима главата му в ръцете си и така стои няколко мига приведен, след това главата му изведнъж някак се отмества встрани или пък Силян я изпуска, погледът е отправен към онзи, който е стрелял, всички са неподвижни, Яна Илинда също е неподвижна в нощта, в градината до ореха сред щурците, може би никой не вярва достатъчно на очите си, може би вече няколко минути са минали, когато Силян се изправя, в долния край на хавлията му има огромно червено петно, нощните пеперуди около Яна Илинда, те по същия начин продължават да се блъскат в лампата, тя се втурва към къщата, към Силян, прегръща го, никога до този момент не е осъзнавала какво е да прегърнеш някого, чието тяло е изправено, топло и мускулите му се усещат, движенията на ръцете, никога до този момент не е изпитвала благодарност, че Силян е жив, да си жив означава да не лежиш неподвижен на пода, около теб да няма локва кръв, якето да не е разкъсано от куршума, устата ти да не бъде така идиотски зейнала, иди при майка си, прошепва Силян, а тя още повече се влива в него и той стиска китката ѝ до болка, отиди при майка си, прошепва още веднъж, гласът му е неестествен, скован, спял, очите му са очи на животно в смъртна опасност, в този момент, по-късно тя ще си спомня, в този момент през ума ѝ минава непонятната мисъл значи той може да говори, до такава степен прилича на друго същество, зениците разширени, черни и горещи, като че ли там на талази избликваха страхът и инстинктът, силата, жестокостта. Еби му майката, казва този, който е стрелял и поглежда пистолета си, от него още се извива струйка дим, после го прибира в джоба си, аз отивам при майка ми, прошепва Яна Илинда и започва да рови в чантата си, където трябва да са ключовете на колата, правилно, отвърща някой, това не е женска работа и няколко километра по-надолу по безлюдния път тя спира колата, излиза

gomba formájú éjszakai kerti lámpa, lepkék, muslicák keringtek körülötte, tücskök cirpelték, és az óriási üvegajtón át látszottak a fekete dzsekis fiúk, mint egy gigászi hangyaboly, ellepték a házat, Sziljan a fehér frottirban, beszeltek, hadonásztak, Sziljan lehajtott fejjel járkált, állát markolta, minden olyan, mint egy filmen, amelynek levették a hangját, az egyik fiú tovább hadonászott, egyre erősebben, bizonyára nagy hangon beszél, sorra odaáll mindegyikük elé, a többiek tesznek egy-két lépést, a fejüket ingatják, és megint lépnek egyet-kettőt. Sziljan hirtelen megtorpan és az egyik fiúhoz fordul, rámered, hosszúkás arca még jobban megnyúlik, keskeny vágású szeme még jobban összeszűkül, most bizonyára elhallgattak, mindenki összenéz, nyilván elhatároznak valamit, az egyik zsebre dugott kezű pisztolyt vesz elő, és lelövi a fút, aki a legjobban hadonászott, nem hallatszik lövés, a fiú egy pillanatra, vagy kettőre meginog, szája elnyílik a megdöbbenéstől, térdre esik és két kezét a szívére szorítja, ujjai között átüt a vér, aztán lassan ránéz a kezére, szétnyitja a tenyerét, nem hiszi el, ami történt, ránéz a többiekre, Sziljan melléje guggol, a fiú hátrahanyatlik, Sziljan a kezébe veszi a fejét, így marad néhány pillanatig lehajolva, aztán a fej hirtelen félrebicsaklik, vagy Sziljan engedte el, a szem arra néz, aki lőtt, mindenki mozdulatlan, Jana Ilna is mozdulatlan az éjszakában, a kertben a diófa mellett, a tücskök között, talán valaki nem akar hinni a szemének, talán már több perc is elmúlt, amikor Sziljan feláll, frottirköpenye alján hatalmas vörös folt, Jana Ilna körül az éjjeli lepkék, most is ugyanúgy nekirepülnek a lámpának, az asszony a ház felé rohan, Sziljan felé, átöleli, eddig a pillanatig sohasem tudatosult benne, mi az, átölelni valakit, akinek a teste eleven, meleg, és érződnek az izmai, a keze mozdulatai, soha eddig a pillanatig nem érzett hálát azért, hogy Sziljan él, hogy élni annyi, mint nem feküdni mozdulatlanul a padlón, nincs körülöttes vértócsa, dzsekit nem szaggatta szét a golyó, a szád nincs hülyén eltátva, menj el anyádhoz, suttogja Sziljan, de az asszony még jobban belekapaszkodik, a férfi úgy szorítja a csuklóját, hogy már fáj, menj el anyádhoz, súgja még egyszer, a hangja természetellenes, gépies, süket, a szeme, mit egy halálos veszélyben lévő állaté, ebben a pillanatban, később majd visszaidézi, ebben a pillanatban átsuhan az agyán az oktan gondolat, szóval tud beszélni, olyannyira hasonlít egy más lényre, pupillája tág, fekete és forró, mintha hullámokban törne fel belőle a félelem és az ösztön, az erő, a kegyetlenség. Baszd meg az anyját, mondja az, aki lőtt, a pisztolyát nézegeti, vékony füstcsik kanyarog belőle, aztán zsebre teszi, elmegyek anyámhoz, susogja Jana Ilna, és turkálni kezd a táskájában, ott kell lennie a kocsikulcsnak, helyes, feleli valaki, ez nem nőnek való és néhány kilométerrel lejjebb, a néptelen úton az asszony megállítja a kocsit, kiszáll és hányni kezd, kö-

и започва да повръща, около нея нощта е огромна и светла, окичена със звезди, луната е почти пълна, земята радостно диша, а Яна Илинда е свита на две, спечена, напукана отвсякъде като обезводнената почва, върху която повръща, има спазми в стомаха си, това момче се казва Митко, внезапно се сеща, че го е виждала, че са говорили, че е шофьор в някаква фирма, а шефът му бил казал, айде, няма само като шофьор да работиш, и той го беше разказал с гордост, макар че така добре му плащали, дори прекалено добре, имал сестра, която ходела на уроци по рисуване и май по този повод двамата си бяха говорили, колебаел се дали да не избяга в Канада, имал приятели там, но майка му била болна, баща му бил пенсионер, всъщност той издържал семейството, не искал повече да живее в тази държава, никой не иска да живее в тази държава, беше му отвърнала Яна Илинда и веднага си бе дала сметка, че пак говори напразно, защото всъщност искаше да му каже, че не зависи от държавата, а от други неща, но това беше прекалено сложно и дълго, а компанията шумна и музиката силна. Значи така, бяха го запознали с нея, за да го убият в къщата ѝ, за да изтече кръвта му върху нейния килим, килима, върху който тя и Сиян правят любов, могат да застрелати него, сега спазмите, които притискат стомаха ѝ, се изливат в мисъл, в ясни и категорични думи, всъщност може би бяха дошли не за да убият Митко, а за да застрелят Сиян, затова той беше така променен, в този момент, докато тя повръща, той може би вече е мъртъв и кръвта във вените ѝ като че ли престава да се движи, ръцете и краката ѝ изстиват и се сковават, значи страхът е нещо осезаемо, нещо, което може да се пипне, като отрова, която поглъщаш, нещо плътно и лепкаво, което се стича по гърба, което изрязва в стомаха ти огромна дупка и я запълва с тази лепкавост, значи затова я е накарал да тръгне при майка си, за да не присъства на смъртта, за да не чуе изстрела, глухия удар от главата му в пода, а тя в обръкването си беше помислила само за убийтия и за щурците, за внезапността, спокойно и плавно обръща пежото си, спокойно и плавно минава на пета, движенията и вече са отмерени, точни, разминава се на милиметър с една кола, вижда, че не е включила фаровете, когато завива по алеята за тяхната къща, мисли, че ако някой изскочи на пътя, сигурно ще го смаже, защото няма време да спира, да натиска спирачките, само някой да не изскочи на пътя, само нещо да не се случи, спира зад един джип и влиза в двора, има не повече от двадесет метра до къщата, за да може да види какво става през стъклените врати, добре че не си взехме куче, мисли си, иначе сега то щеше да я усети и да се втурне към нея, добре че никой не изскочи на алеята, добре че нямаме куче, изминава някак си тези двадесет метра и вижда Сиян през стъклените врати, седнал в креслото, с хавлията, с петното откърв, в едната си ръка държи пепелник, а с другата пуши бавно, както обикновено, възвърнал е хладнокръвието си, изражението си на мандарин и змийския поглед, който придобива понякога, беше останал само убиецът и Сиян, бутилка Балънтайнс, трупът и мравунякът са

rülötte az éjszaka hatalmas és fényes, teliaggatva csillagokkal, majdnem telihold van, a föld boldogan lélegzik, Jana Ilinda pedig kétrét görnyed, kiszikkadva, kirepedezve, mint a kiszáradt föld, amelyre hány, gyomorgörccsök kínozzák, azt a fiút Mitkónak hívják, jut hirtelen eszébe, látta már, beszéltek is, sofőr valami cégnél, és a főnöke azt mondta, hé, nem csak sofőrmunkát bízok rád, a fiú büszkén mesélte, bár így is szép pénzt kapott, talán túlságosan is, van egy húga, aki rajzórákra jár, talán ezen kezdtek beszélgetni, habozik, ne menjen-e ki Kanadába, vannak ott barátai, de beteg az anyja, az apja nyugdíjas, lényegében ő tartja el a családot, nem akar tovább élni ebben az országban, senki nem akar ebben az országban élni, felelte Jana Ilinda, és rögtön rájött, hogy megint hiába beszél, mert tulajdonképpen azt akarta mondani, hogy nem az államtól függ, hanem más dolgoktól, de ez túl hosszú volt és bonyolult, a társaság zajos, a zene hangos. Tehát így, összeismertették vele, hogy aztán megöljék az ő házában, hogy az ő szőnyegére folyjon ki a vére, arra a szőnyegre, amelyen Sziljannal szeretkezik, képesek Sziljant is lelőni, a görcs, amely összeszorítja a gyomrát, gondolattá formálódik, világos és egyértelmű szavakká, tulajdonképpen talán nem is azért jöttek, hogy Mitkót megöljék, hanem hogy Sziljant lőjék le, ezért volt annyira más, ebben a pillanatban, miközben ő itt hány, talán már halott, ereiben már nem kering a vér, keze-lába kihűlt és merev, tehát a félelem érzékelhető dolog, tapintható, mint a mérge, amelyet lenyelsz, sűrű és ragadós, összefut a hátadon, hatalmas lyukat mar a gyomrodba, és megtölti azzal a ragaccsal, tehát ezért küldte el az anyjához, hogy ne legyen ott, amikor meghal, ne hallja a lövést, a tompa koppanást, amikor a feje a padlónak ütődik, ő meg kusza agyával csak a meggyilkoltra gondolt, meg a tücskökre, a hirtelenségre, simán és nyugodtan megfordult a Peugeot-val, simán és nyugodtan hajtott ötödik sebességgel, mozdulatai már rendezettek, pontosak, milliméterekre kikerül egy kocsit, akkor látja, hogy nem kapcsolta be a fényszórót, amikor bekanyarodik a házukhoz vezető fasorba, arra gondol, hogy ha valaki kiugrik az útra, biztosan elgázolja, mert nincs ideje megállni, a fékre lépni, megáll egy terepjáró mögött, és bemegy az udvarra, húsz méternél nem több az út a házig, hogy lássa, mi történik az üvegajtók mögött, jó, hogy nincs kutyánk, gondolja, mert most észrevenne és iderohanna, jó, hogy nem ugrott ki senki a fasorban, jó, hogy nincs kutyánk, túljut valahogy azon a húsz méteren és látja Sziljant az üvegajtók mögött, a fotelban ül, frottírban, vérfoltosan, egyik kezében hamutartó, másikkban a cigaretta, lassan szívja, mint mindig, visszanyerte a hidegvérét, kifürkészhetetlen arckifejezését és kígyópillantását, amely néha költözik a szemébe, csak a gyilkos maradt itt meg Sziljan, egy üveg Ballantines, a holttest meg a hangyaboly eltűnt, a vér is, nyoma sincs annak, hogy

изчезнали, кръвта също, няма и помен от това, че нещо се е случило, убиецът налива уискито като лимонада, по същия начин го пие, ръката му трепери, само да успеем да изчезнем час по скоро оттук, да оставим всичко и да се махнем, да им оставим парите, колите, къщата, бизнеса и картините си, за да драйфат върху тях, да убиват и да се чукат, можем да заминем за Америка и да продаваме пуканки, да заминем за Америка и да мием чинии, ние още го можем, за разлика от вас, копелета, мутри, комунисти, когато става най-накрая от креслото, убиецът на Митко леко залита, прави някакъв жест, може би еба ти! Или глупости!, Силян се изправя малко след него с пестеливите си движения, с достолепието си, с изящната си фигура, което още повече подчертава гнусавостта на другия, изправя се така, че Яна Илинда усеща: убиецът се разкапва от страх, тя се скрива зад един кипарис, посаден в огромна саксия, остъклената врата се отваря, убиецът махва с ръка, тръгва по пътеката откаменни плочи, клатушка се, отваря вратата на двора и рязко се обръща, Силян стои на същото място, не е помръднал, вкаменил се е, само очите му два прореза, само брадичката още по-изтеглена надолу, наблюдава го докато онзи затваря врата и се качва в джипа си, докато безшумно потъва в тъмнината наоколо.

történt valami, a gyilkos úgy tölti a whiskyt, mint a limonádét, úgy is issza, a keze reszket, csak sikerüljön eltűnnünk innen mielőbb, hagyjunk itt mindent és húzzunk el, hagyjuk a pénzt, a kocsikat, a házat, az üzletet meg a képeimet, hadd marakodjanak rajtuk, verjék agyon, öljék meg egymást, elmehetünk Amerikába pattogatott kukoricát árulni, elmehetünk Amerikába tányért mosogatni, mi még megtehetjük, de ti már nem, senkiháziak, banditák, kommunisták, ekkor végre feláll a fotelból Mitko gyilkosa, kissé imbolyog, tesz egy mozdulatot, talán baszd meg! vagy marhaság!, Sziljan kicsit később áll fel, takarékos mozdulatokkal, méltóságteljesen, pompás alakjával, ami még jobban kiemeli a másik undokságát, úgy áll fel, hogy Jana Ilinda érzi: a gyilkost megbénítja a félelem, elbújik egy nagy cserépbe ültetett ciprus mögé, az üvegajtó nyílik, a gyilkos int a kezével, elindul a kikövezett ösvényen, imbolyog, nyitja a kertkaput és hirtelen megfordul, Sziljan még mindig ott áll, meg sem mozdul, mintha kőből lenne, a szeme csak két rés, az álla még lejjebb ereszkedett, figyel, ahogy a másik becsukja a kaput és beszáll a dzsipbe, míg némán bele nem vész a környező sötétbe.

Csikhelyi Lenke fordítása

ВИНАГИ СТИГАМЕ ДО МИТА

Разговор с Теодора Димова

Теодора Димова е родена през 1960 г. в София. Завършва английска филология в СУ "Св. Климент Охридски". Първата ѝ пиеса "Фюри" печели награда на анонимен конкурс в БНР. Следват пиесите "Стая №48", "Калвадос, приятелю" – публикувана през 1992 в "Литературен вестник", "Ерикепайос" – в сп. "Глас", "Платото", "Неда и кучетата" – отличена с награда от сдружение "Нова българска драма" – Шумен`99. Последните ѝ три пиеси са издадени в сборника "Неда и кучетата", спонсориран от Центъра за изкуства Сорос – София.

На третия фестивал за съвременна драматургия в Будапеща през април 2001 г. бе представена пиесата на Теодора Димова "Игрила", направена по мотиви от българския фолклор. Тя беше посрещната с голям интерес както от българите тук, така и от международната публика на фестивала. В "Хемус" ви представяме Теодора Димова и като романистс откъс от най-новия ѝ роман "Емине".

Как се стигна до написването на "Игрила"?

Започнах да пиша "Игрила", защото бях много потресена от мита за Персефона. Персефона, която половината от времето от годината престоява в царството на Хадес, а другата половина – горе, на горната земя, при майка си. Исках да напиша пиеса по този мит. След това, в процеса на писане разбрах, че митът много се припокрива с легендата за залюбената от змея мома. Това е една много древна, много стара българска легенда, която се използва в редица приказки, народни песни. Така, тя е все още жива в нашия фолклор. Митът и древната легенда се припокриха и това даде сюжета за написването на "Игрила".

Това преплитане на древни мотиви в българската митология е много интересно. Каква е целта, с която го представяте днес в театъра?

В пиесата се разказва за една любов, която не може да стигне до своя край, не може да намери своето решение, кулминацията. Митът и легендата ми дадоха улея, в който мога да влея това мое чувство, не бих го нарекла мисъл. Пиесата има и много съвременни препратки. Тя беше писана 1994 г. и се развива в сегашния ден, с цялата политическа агресия, с политическия натиск, с безумието на времето, в което живеехме тогава. Така че тези неща, полъхът от онова време се усеща в пиесата, но в представлението режисьорката Елена Пана-

MINDIG ELJUTUNK A MÍTOSZHOZ

Beszélgetés Teodora Dimovával

Teodora Dimova 1960-ban született Szófiában. Angol szakot végzett a szófiai Ohridai Szent Kelemen Egyetemen. Első színdarabja, a *Fjuri* díjat nyert a Bolgár Nemzeti Rádió jeligés pályázatán. Ezt követték *A 48-as szoba*, a *Calvados*, *barátom* című darabok – az utóbbit 1992-ben a *Literaturen Vesztnik* közölte –, az Erikhepaiosz – megjelent a Glasz című folyóiratban –, *A fennsík*, *Neda és a kutyák* – amelyet az Új Bolgár Dráma Társaság 1999-ben díjjal tüntetett ki. Az utóbbi három színmű a szófiai Soros Művészeti Központ támogatásával, *Neda és a kutyák* címmel kötetben is megjelent.

2001 áprilisában mutatták be Budapesten, a III. Kortárs Drámafesztiválon Teodora Dimova *Igrila* című darabját, amely a bolgár folklór motívumai alapján készült. A darabot nagy érdeklődéssel fogadták mind az itt élő bolgárok, mind a fesztivál nemzetközi közönsége. A *Haemusban* Teodora Dimovát regényíróként is bemutatjuk, legújabb, *Emine* című regényének részletével.

Hogyan került sor az Igrila megírására?

Az Igrilát azért kezdtem írni, mert megragadott Perszephoné mítosza. Perszephonéé, aki az esztendő felét Hádész birodalmában tölti, a másik felét pedig fenn, a földön, az édesanyjánál. Színdarabot akartam írni ebből a mítoszból. Azután írás közben rájöttem, hogy sok átfedés van a mítosz és a sárkány szerette leány legendája között. Ez egy nagyon régi, nagyon ősi bolgár legenda, amelyet sok mese, népdal dolgoz fel. Így még ma is eleven folklórunkban. A mítosz és az ősi legenda átfedi egymást, és ez adta a témát az *Igrila* megírásához.

Nagyon érdekes az ősi motívumoknak ez az egymásba fonódása a bolgár mitológiában. Milyen céllal állítja ezt a mai színpadra?

A darab egy szerelemről szól, amely nem juthat el a teljesülésig, a tetőpontig, a megoldásig. A mítosz és a legenda volt az a meder, amelybe beleönthettem ezt az érzésemet, nem nevezném gondolatnak. A darabnak sok, a mához szóló üzenete is van. 1994-ben írtam és napjainkban játszódik, benne van minden politikai agresszió, politikai nyomás, a kor esztelensége, amelyben akkor éltünk. Úgy, hogy ez az egész, annak az időnek a légköre érződik a darabban, de az előadáson Elena Panajotova rendező a maga szemszögéből kívánta nézni, a maga mód-

йотова поиска да погледне от свой ъгъл текста, да го интерпретира по свой начин, а това е право на всеки режисьор. Аз по никакъв начин не мога да ѝ се сърдя, че тя избира именно фолклорната гледна точка към този текст.

Спектакълът имаше голям успех на сегашния фестивал и беше разбран от хора от най-различни националности, оказа се един много фестивален и възприемащ се спектакъл. Как си обяснявате това?

За моя много голяма радост представлението имаше успех и точно както казвате: много хора от различни националности го разбраха и можеха да следят сюжета дори и без превод. Според мене винаги, когато в една пиеса или текст е заложен митът, пиесата или произведението стават много комуникативни, защото рано или късно във всяка една ситуация ние стигаме до мита. Независимо от ситуацията, в която сме попаднали, нашите действия и всичко, каквото се случва вече е било разказано много отдавна и ние попадаме в аурата на мита.

И това като че ли създава някаква сигурност, че днешният ни ден е заложен някъде много-много отдавна.

Да, и че нещата се повтарят по един или друг начин. Разбира се, винаги са различни, но като че ли има някаква матрица и във всяка една ситуация тази матрица може да бъде наложена. И представлението затова беше толкова комуникативно за този фестивал, защото зрителите дори и да не можеха да разкажат дословно какво точно се случва, образите бяха толкова ярки и силни, че позволяваха да се следва сюжета. И това е голям успех за режисьорката Елена Панайотова, тъй като е много трудно да се направи представление, което да е разбираемо без превод.

Бихте ли споделили впечатленията си от фестивала на съвременната драма, който се проведе в Будапеща?

Много се радвам на самото съществуване и организацията на подобен фестивал. Мисля, че това е изключително важно за всички нас, които работим в театъра: за преводачи, за драматурзи, за режисьори, защото такива срещи между колеги винаги са сверяване на часовниците и човек разбира къде е и спрямо какво се съпоставя. Може би тука е мястото да споделя колко съм очарована от унгарския театър и драматургия, колко ме впечатли представлението на Студио К. Как този много сложен материал на Габриел Гарсия Маркес "Хроника за една предизвестена смърт" беше представен по един изключително блестящ начин в това студио. Самото студио се намира в едно мазе, преправено на театър, но въпреки това показва, че театър може да се създава и там. Това представление

ján kívánta interpretálni a szöveget, ehhez minden rendezőnek joga van. Semmiképpen nem vehetem a szemére, hogy a szövegnek éppen a folklorisztikus nézőpontját választotta.

Az előadásnak nagy sikere volt a mostani fesztiválon, a legkülönbözőbb nemzetiségű emberek is megértették, valóban fesztiválra való, magával ragadó előadásnak bizonyult. Mivel magyarázza ezt?

Igen, nagy öröömre valóban sikere volt az előadásnak, és mint említette: sokan megértették, különböző nemzetiségű emberek, akik fordítás nélkül is követni tudták a cselekményt. Szerintem, ha egy darab vagy szöveg mélyén mítosz rejtőzik, a darab vagy a mű rendkívül kommunikatív válik, mert előbb vagy utóbb minden egyes szituációban eljutunk a mítoszhoz. Függetlenül a szituációtól, amelybe kerültünk, minden cselekedetünk, és minden, ami történik velünk, nagyon régen megfogalmazódott már, és körülvesz bennünket a mítosz aurája.

És ez mintha valamiféle biztonságot adna, hogy mai napunk már valamikor nagyon-nagyon régen elrendeltetett.

Igen, és hogy a dolgok ilyen vagy olyan módon megismétlődnek. Persze mindig másképp, de mintha volna valamiféle matrica, és ez a matrica minden egyes szituációban alkalmazható. Ezért is volt a darab annyira kommunikatív ezen a fesztiválon, mert a nézők, ha nem is tudták volna szó szerint elmesélni, mi történik pontosan, az alakok annyira elevenek és erősek voltak, hogy lehetővé tették a cselekmény követését. És ez Elena Panajotova rendező nagy sikere, mivel nagyon nehéz olyan előadást csinálni, amely fordítás nélkül érthető.

Elmondaná benyomásait a kortárs drámafesztiválról, amely Budapesten zajlott?

Nagyon örülök már a pusztá ténynek, hogy hasonló fesztiválokat rendeznek. Azt hiszem, hogy ez mindannyiunk számára rendkívül fontos, akik a színházban dolgozunk: fordítók, dramaturgok, rendezők, mert az ilyen találkozások a kollégákkal mindig az órák egyeztetését jelentik, és az ember rájön, hogy hol és mivel kell összemérnie magát. Talán itt a helye, hogy elmondjam, mennyire magával ragadott a magyar színház és dramaturgia, milyen mély benyomást tett rám a Stúdió K előadása. Ez a stúdió ragyogóan mutatta be Gabriel García Márquez rendkívül bonyolult szövegét, az *Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája*-t. Maga a stúdió egy színházzá átalakított pincében van, mégis megmutatta, hogy színházat ott is lehet csinálni. Ez az előadás marad az egyik legértékesebb élményem. El-

ще остане едно от най-ценните ми преживявания. Мисля си колко много са необходими и в България театри като Студио К, как вместо огромните механи и кръчми, които се създават в мазетата на старите къщи, би могло да се организира в една такава къща да се случи театър.

А какво е състоянието на съвременната българска драма?

Слава богу състоянието на съвременната българска драма напоследък започна да се подобрява и тя като че ли започна да излиза от дъното, на което беше поставена. За един много дълъг период от време, от 1990 до 1996-7 имаше един вакуум по отношение на новата българска драматургия. Ако се играеха български пиеси в България, то се играеха преди всичко пиеси на драматурзи от по-старото поколение и театралните директори имаха страх от допускането на нови и непознати имена в драматургията. Като че ли този вакуум изведнъж се запълни. Сега вече в почти всеки столичен театър се играят по една или две български пиеси и те се радват на успех, защото публиката се нуждае от българска драматургия.

Бихте ли ни разказали нещо за романа “Емине”, откъс от който представяме в нашия брой?

Романът се роди по много странен начин. Никога не съм се осмелявала дори да си помисля, че мога да напиша роман. За мен това е нещо голямо и необозримо. И в продължение на година и половина се опитвах да разкажа историята на “Емине” като пиеса. Но така и не успях да създам драматургичната конструкция, не успях да напишам драматургичната форма. Като че ли бях попаднала в някакъв капан – нито можех да се откажа от историята, нито можех да я напиша. Усещах, че съм пред психически срив. И тогава случайно или не си казах – нека опитам по друг начин. И романът беше написан буквално за месец и половина, два. Разбрах, че всяка история има своята единствена, конкретна форма.

На пръв поглед в романа се разказва как една жена напуска мъжа си, за да отиде при друг. Но това е сюжета, видимото, онзи трик, който тегли вниманието на читателя и го кара да прочете книгата. Първоначалното заглавие на романа беше “Текст на копнежа”, защото “Емине” всъщност се занимава именно с този копнеж, който съществува във всеки един от нас – независимо от неговото социално положение, от духовния му интензитет, от неговото на морала му. Нарекох за себе си този копнеж – мъката по Бога. Защото въпросът за безсмъртието на душата ни, за съществуването на Бога е основен въпрос за всеки човек. И ако отговорим категорично и ясно на този въпрос – цялата перспектива към живота ни, към съдбата ни, към дори най-дребните неща, които ни се случват, се променя кардинално.

töprengék azon, milyen nagy szükség volna Bulgáriában is a Stúdió K-hoz hasonló színházakra, hogyan lehetne azok helyett a borozók és kocsmák helyett, amelyeket a régi házak pincéiben kialakítanak, egy ilyen házban például színházat nyitni.

Hogyan jellemezné a kortárs bolgár dráma helyzetét?

Hála Istennek a kortárs bolgár dráma az utóbbi időben kezd fellendülni, mintha kimozdulna arról a mélypontról, ahová került. Nagyon hosszú ideig, 1990-től 1996-97-ig űr volt az új bolgár dramaturgia helyén. Ha játszottak is bolgár darabokat Bulgáriában, azok elsősorban az idősebb nemzedékekhez tartozó drámaírók művei voltak, a színházigazgatók féltek új és ismeretlen neveknek utat engedni a dramaturgiában. Most mintha ez az űr hirtelen betelne. Ma már szinte minden fővárosi színházban játszanak egy vagy két bolgár darabot, és ezek sikeresek, mert a közönségnek szüksége van a bolgár dramaturgiára.

Mesélne valamit az Emine című regényéről, amelynek részletét mostani számunkban bemutatjuk?

A regény nagyon különös módon született. Soha nem vettem a bátorságot, hogy akár csak gondoljak is arra: tudnék regényt írni. Nekem ez túl nagyszabású és beláthatatlan volt. Másfél éven át próbálkoztam, hogy az *Emine* történetét színdarabban meséljem el. De képtelen voltam drámai szerkezetet teremteni, nem sikerült eltalálnom a dramaturgiai formát. Mintha csapdába estem volna – a történetről sem tudtam lemondani, de megírni sem tudtam. Éreztem, hogy lelki összeomlás előtt állok. És akkor – véletlenül-e, vagy sem – azt mondtam magamban: próbáljuk meg másképp. És a regény másfél-két hónap alatt az utolsó szóig elkészült. Megértettem, hogy minden történetnek megvan a maga egyetlen lehetséges, konkrét formája.

Első pillantásra a regény arról szól, hogy egy asszony elhagyja a férjét egy másik kedvéért. De ez csak a téma, a szembeötlő, a trükk, ami vonzza az olvasó figyelmét, és arra készíti, hogy elolvassa a könyvet. A regény eredeti címe A sóvárgás szövege volt, mert az *Emine* valójában pontosan azzal a sóvárgással foglalkozik, amely mindannyiunkban benne van – függetlenül szociális helyzetünk-től, szellemi intenzitásunktól, erkölcsi szintunktől. Ezt a sóvárgást önmagam számára Isten utáni vágyakozásnak neveztam el. Mert lelkünk halhatatlanságának, Isten létének kérdése alapkérdés minden ember számára. És ha egyértelműen és világosan válaszolunk erre a kérdésre, életünk, sorsunk, még a velünk történő legapróbb dolgok nézőpontja is gyökeresen megváltozik.

Този копнеж е мистичен. Той не може да бъде ясно формулиран, той не позволява на думите да го докосват. В момента, в който ние се опитаме да говорим за него – той като че ли се разпада или изчезва. Ето това е, което исках да уловя и да предам в "Емине" – някакъв мащаб, някакъв безкраен път, по който вървим.

Романът е оценен изключително високо и от критиката, и от читателската публика. Интересът към него е много голям, за което говори и фактът, че тиражът му е почти напълно изчерпан, до края на годината предстои второ издание. Романът имаше премиери в София, Кърджали – (фестивалът "Перперикон"), Яворовите дни в Поморие, празниците на изкуствата "Аполония", Чирпан, предстоят подобни представяния в Пловдив, Русе и други градове. Интерес към него вече се проявява и от страна на някои кинорежисьори, което за мен е много вълнуващо, защото "Емине" е изключително благодарен за кино, бих казала дори "кинематографичен" роман.

Разговаря: Светла Къосева

Ez a sóvárgás misztikus. Nem lehet világosan megfogalmazni, nem engedi, hogy megérintsék a szavak. Abban a pillanatban, amikor megpróbálunk beszélni róla – szétesik, szétfoszlik. Nos, ez az, amit meg akartam fogni és át akartam adni az *Emine*-ben – egyfajta mértéket, egyfajta végtelen utat, amelyen járunk.

A regényt rendkívül magasra értékelte mind a kritika, mind az olvasóközönség. Óriási iránta az érdeklődés, ezt bizonyítja az is, hogy az első kiadás már csaknem elfogyott, az év végére várható a második kiadás. A regényt bemutatták Szófiában, Kardzsaliban (Perperikon-fesztivál), Pomoriében a Javorov-napokon, az Apollónia Művészeti Ünnepeken Csirpanban, hasonló bemutatók lesznek Plovdivban, Ruzséban és más városokban. Felkeltette néhány filmrendező érdeklődését is, ami nagyon izgalmas számomra, mert az *Emine* rendkívül alkalmas a megfilmesítésre, mondhatnám „filmszerű” regény.

Csíkhelyi Lenke fordítása

ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА

ЗОВ

Аз съм тук зад три врати заключена
и прозореца ми е с решетка,
а душата, волна птица в клетка,
е на слънце и простор научена.

Пролетни са ветрове полъхнали,
чувам гласове призивно ясни.
Моя плам непламнал ще угасне
в здрача на покоите заглъхнали.

Разтроши ключалките ръждянали!
Дай ми път през тъмни коридори!
Не веднъж в огрените простори
моите крила са ме понасяли.

И ще бликнат звукове ликуващи
от сърцето трепетно тогава...
- Но зад тези три врати, сподавен,
моя пламнал зов дали дочуваш ти?

1923

УНЕС

Говори, говори, говори! –
аз притварям очи и те слушам:
– Ето, минахме сънни гори
и летим над морета и суша...

Вляво кървава вечер гори,
вдясно тъмни пожарища пушат.
Де ще стигнем кога зазори?
Този път накъде лъкатуши?

Там ли, дете свободни ще бдим
и ще бъдем два пламъка слети,
и в нощта, сред безбройни звезди,
като двойна звезда ще засветим?

- Ти не знаеш? Аз също не знам –
но води ме, води ме натам!

1926

ELISZAVETA BAGRJANA

HÍVÁS

Három ajtó mögött bezárva élek
és ablakom előtt is rács mered,
hiába hívja napfény, tág terek,
ketrecbe zárt, szabad madár a lélek.

Mikor tavasszal föltámad a szél, én
tisztán hallom a hívó hangokat.
De föl se lobbant lángom lelohad
a néma termék kongó, szürke mélyén.

A lakatokat mind le kéne verned!
A folyosó a fénybe tart velem,
a napsütötte teret ismerem,
szárnyaim mindig oda röpítettek.

Remegve nyitna új utat a szónak,
szívem tolulna föl a torkomon...
- Ha három ajtó tompítja, vajon
égő hívásom meghallod-e, mondd csak?

MERENGÉS

Hallgatom, hallgatom, hallgatom –
folytasd csak, én meg lehúnyom szemem:
– álmos erdőivel száll a domb,
átrepülünk parton és tengeren.

Balra a vérvörös este ég,
jobbra a kihúnyó tüzek foltja.
Hol leszünk, ha felvirrad az ég?
Hová visz ez az út kanyarogva?

Oda, hol szabadon éghetünk,
s egybeforr életünk dupla lángja,
hol annyi fény között fény leszünk,
két csóvát vetve az éjszakába?

Oda-e? Nem tudom én se –
de röpi, röpi el végre!

Tóth Krisztina fordításai

ВЕЧНАТА

Сега е тя безкръвна и почти безплътна,
безгласна, неподвижна, бездиханна.
Очите са притворени и хлътнали
и все едно – дали Мария или Анна е,
и все едно – да молите и плачете, –
не ще се вдигнат тънките клепачи,
не ще помръднат стиснатите устни –
последния въздъх и стон изпуснали.
И ето че широк и чужд е вече пръстенът
на нейните ръце, навеки скръстени.

Но чувате ли вие писъка невинен
на рожбата ѝ в люпката съседна?
Там нейната безсмъртна кръв е минала
и нейната душа на този свят отседнала.
Ще минат дни, години и столетия
и устните на двама млади, слети,
ще шепнат пак "Мария" или "Анна"
в нощта сред пролетни благоухания.
А внучката ще носи всичко: името,
очите, устните, косите – на незримата.

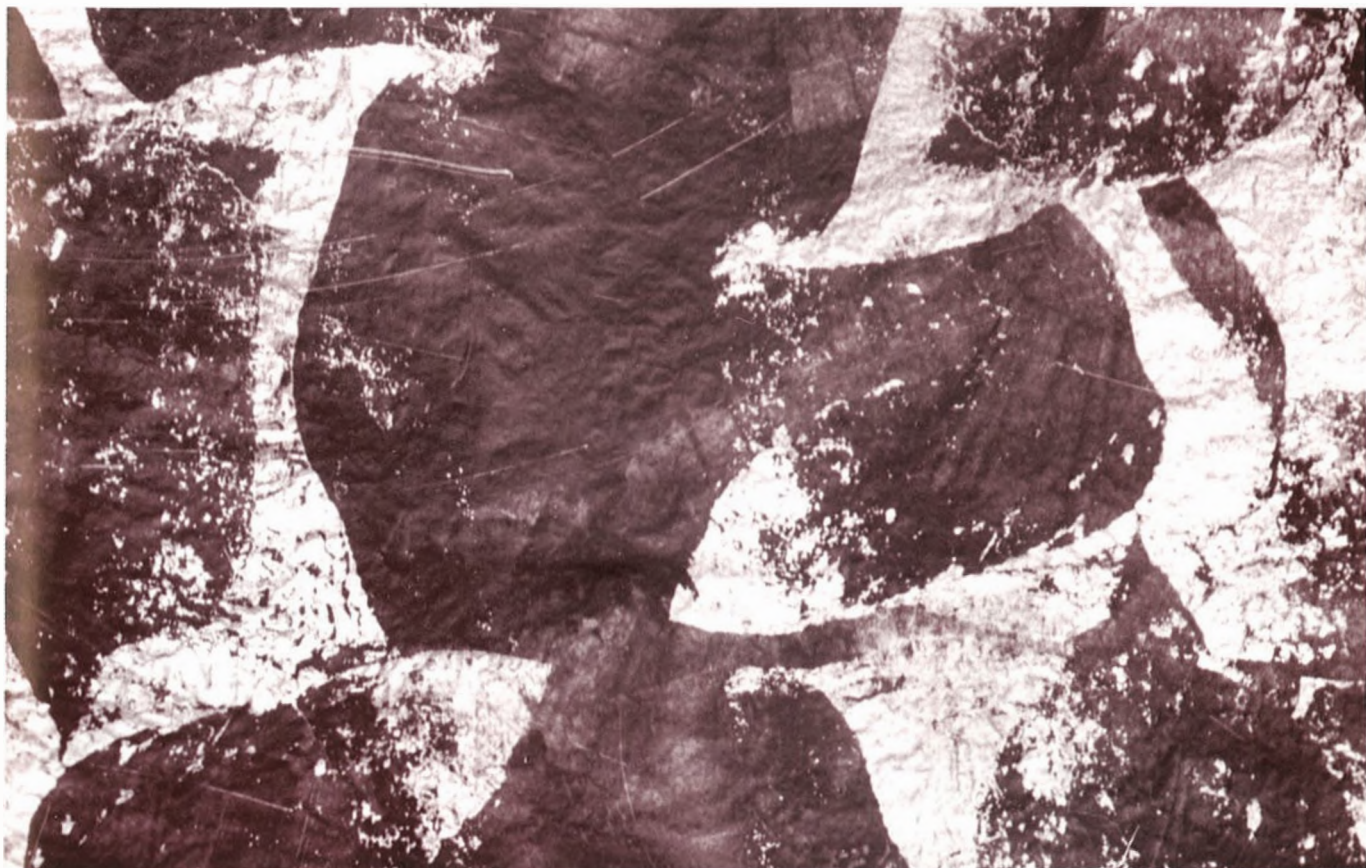
1925

AZ ÖRÖKKÉVALÓ

Most vértelen a test, szinte anyagtalan már,
hang nélkül és mozdíthatatlanul halott.
Lezárult és besüppedt ez a szempár,
és egyremegy ma már, ha Mária, ha Anna volt,
siralom és könnyörgés – minden egyremegy,
mert gyöngé pilláit többé nem nyitja meg,
így marad, mozdulatlanul az ajka,
a végső lehelettől elhagyatva.
És lám, a gyűrű túl bő már és idegen
a mindörökre összekulcsolt kezekben.

De ott, a szomszéd bölcső pólyáiba kötve
most felsikongat ártatlan szülőtte –
mert halhatatlan vérét oda vitte át,
mert lelke e való világon ott ütött tanyát...
És napok, évek, századok ha múlnak,
egymásra ismét ifjú ajkak hullnak,
s egy éjszaka, az illatos tavaszban
majd újra súgják: „Mária” vagy „Anna”,
s viseli majd szemét, haját, nevét az unoka
annak, akit nem látni többé soha.

Székelly Magda fordítása

ТОШО ДОНЧЕВ

ВЕЧНАТА И СВЯТАТА

Лятото се беше проточило, над морето трептеше мараня, плясъкът пареше и искреше, беше септември на 1969 г. във Варна. В ранната привечер гъмжаха тълпи от хора, дъвчещи гевреци, усилващият се ветрец весело развяваше лентите на моряшките шапки и роклите на момичетата. Весело и пъстро множество изпълваше крайбрежието и града. В почивната станция на Съюза на българските писатели се събираха за втори път преводачите на българската литература – осемдесет души от четиринайсет страни. След тържественото откриване имаше официална вечеря. На почетното място се бе настанил Георги Джагаров, председател на Съюза, член на централния комитет, лауреат на Димитровска награда, по-късно заместник-председател на държавния съвет. Под сърдито свъсените му вежди мрачният блясък на очите му излъчваше самота и подозрителност. Седеше вдървен и неподвижен, смехът му отекваше подигравателен и горчив. Имах чувство, че този добре сложен, кърмоко, четирисет и петгодишен, но вече прошарен мъж съмнява да прикрие ненаситната си жажда за власт, чувствените си страсти само с цената на голямо усилие. Дърпаше силно от почти непрестанно димящата си цигара и с безизразно лице празнеше до дъно чаша след чаша. По време на цялото пиршество поведението му си остана същото, само очите му шареха, следеше като кръжащ в небето ястреб, който дебне пляквата си. Пищната вечеря сякаш бе дадена от благосклонен източен сатрап за посетилите двора му чужденци, които засега са му скъпи гости, ала всеки момент могат да се превърнат в пленници или да бъдат прогонени от царството му. От делегациите може би унгарската бе най-многолюдна: Петер Юхас, Шара Кариг, Золтан Кирай, Магда Секей, Ласло Сенцеи и аз, за талисман. Но унгарците пристигнаха и с най-ценния подарък: наред с десетината преведени книги и "Кратък обзор на българската литература". На близо седемстотин страници бе представена 1100 годишната българска литература, с подбор и есе на Петер Юхас. Представителният и на външен вид, богато илюстриран том, внушителен и по размер, незабавно извоюва признание и завист сред пристигналите само с обещания или скромни преводи гости. Преодолявайки препятствията от гъсто наредените една до друга облегалки на столовете край сервираната във формата на "Е" маса, Петер Юхас лично връчи дебелата като тухла книга с лилава обложка. Мнозина възкликнаха одобрително, когато Джагаров я показа като новородено и прелисти страниците ѝ. На централната маса, от лявата страна на председателя седяха двама провъзгласени за класици автори: Младен Исаев и Ст. Ц. Даскалов. Работническо-селският певец Исаев всъщност имаше вид по-скоро на партийен функционер. Даскалов, който

DONCSEV TOSO

ÖRÖK ÉS SZENT

Hosszúra nyúlt a nyár, vibrált a tengeren a hő, sütt, szikrázott a homok, 1969 szeptembere volt Várnában. Estévelke hömpölygött, zsibongott és peracet majsolt a tömeg, a feléledő szél meg vidáman lobogtatta a tengerészek sapkáján fityegő szalagokat és a lányok szoknyáját. Tarka, vidám sokaság népesítette be a partot és a várost. A Bolgár Írók Szövetsége üdülőjében másodízben gyűltek össze a bolgár szépirodalom külföldi fordítói – tizennégy országból nyolcvanan. Az ünnepélyes megnyitót díszvacsora követte. Az asztalfőn Georgi Dzsagarov a szövetség elnöke, a központi bizottság tagja, Dimitrov-díjas költő, az Államtanács későbbi helyettes elnöke trónolt. Haragosan ráncolt dús szemöldöke alól nagy, sötét csillogó szeme magányról és bizalmatlanságról árulkodott. Mereven, mozdatlanul ült, nevetése gúnyosan, kesernyösen csengett. Úgy éreztem, hogy ez a jókötésű, göndör fürtű, de már öszülő 45 éves férfi mohó uralmi vágyát, érzéki szenvedélyét csak erőfeszítéssel képes leplezni. Mélyeket szíppantott szinte folyton égő cigarettájából, és rezzenéstelen arccal ürítette egymás után fenékig a poharakat. De viselkedése a lakoma alatt szemernyit sem változott, csak a szeme cikázott, úgy figyelt, akár az égen köröző ölyv, lesve áldozatát. Olyan volt ez a pazar vacsora, mintha egy kegyes keleti kényúr adta volna az udvarába látogató idegeneknek, akik most kedves vendégei, de bármikor foglyai lehetnek, vagy tetszése szerint száműzheti őket birodalmából. A küldöttségek közül talán a magyar volt a legnépesebb: Juhász Péter, Karig Sára, Király Zoltán, Székely Magda, Szenczei László és Benjaminként jómagam. De a magyarok érkeztek a legértékesebb ajándékkal is, tucatnyi fordításköteten túl A bolgár irodalom kistükrével. A Juhász Péter válogatásában és esszéivel egységbe komponált kötet 1100 év bolgár irodalmát mutatta be közel hétszáz oldalon. A küllemében is tetszetős, gazdagon illusztrált és vaskosságával is tekintélyt parancsoló, merészívű könyv rögvést elismerést és irigységet váltott ki a jövőbeli ígéretekkal vagy csupán szerény fordításokkal érkezők között. Juhász Péter az E-alakra terített asztalok közt a szorosra préselődött széktámlák akadályán átverekedve magát személyesen nyújtotta át a klinkertégla nagyságú, lila borítású könyvet. Sokan elismerően csettintettek, amikor Dzsagarov, mint egy újszülöttet felmutatta, és lapjait végigpergette. A főasztalnál az elnök balján két klasszikusnak kinevezett író ült: Mladen Iszaev és Szt. C. Daszkalov Iszaev, a munkás-paraszt dalnok jószerivel egy pártbürokrata benyomását keltette. Daszkalov pedig, aki egy feneketlen bendőjű csorbadzsira hasonlított, most először hagyta fél-

приличаше на чорбаджия с бездънен търбух, за пръв път прекъсна яденето си, обърса набързо мазните си ръце и се пресегна към книгата. Два пъти едно след друго прокара пръст по съдържанието. На лицето му се изписа смесица от изумление, невяра и обида, не можеше да повярва на очите си, нито да сдържи гнева си и попита наставнически: "Възможно ли е да не са ме включили?" Юхас потвърди съмненията му с отговора си, който – вероятно изпреварвайки разните нападки – бе формулирал и в послеслова: "Нашата антология не е селско гробище, където има място за всеки, без оглед на заслугите." Даскалов, който следващия ден, на симпозиума, сравни себе си с Иван Вазов, патриарха на българската литература, отместе книгата с отвращение. "Младене, - просъска – нищо не струва тази книга, щом нас ни няма в нея" – и дребните му свински очички стрелкаха омраза.

От дясната страна на Джагаров седеше елегантна възрастна дама с костюм от син копринен шантунг. И преди това, и по време на безвкусната сцена тя наблюдаваше с ведро и възвишено спокойствие разшумялите се, разгорещени от алкохол и страсти хора. Не познавах лично никого извън нашата делегация, не бях длъжен да поддържам някакъв разговор, затова спокойно, донякъде като външен наблюдател следях нещата. В лицето на Елисавета Багряна сред нас стоеше един истински класик на българската литература. На юг жените по-бързо стигат зрелостта, рано прецъфтяват и времето бързо отминава над някогашната им хубост. По онова време Багряна беше прехвърлила седемдесет и пет, беше във възраст, в която – по общоприетото мнение – за пола на човек може да се съди по това дали носи пола или панталон, забрадка или капак. С безупречния си, изпълнен с достойнство вид, с изправената си стойка, с гъстата си коса, тя смело можеше да отрече поне петнайсет години. Сега разбрах с каква магнетична сила е повлияла тази жена – с таланта си, с индивидуалността си, с красотата си – върху посетилия София преди четвърт век Лъоринц Сабо. Гледах загадъчното ѝ лице с усмивка на Буда и се опитвах да отгатна какво крие това изискано изражение, този зареян в далечината поглед. Дали все още таи онази дива жажда за свобода, онази пламенна любов на блещуващата да се отърси от оковите зряла жена, разпнатите си страсти от стихосбирките "Вечната и святата", "Звезда на моряка", "Човешко сърце" или благоприличието е забулило горящите им въглени? Дали все още я тревожат радости и грижи или обръща поглед, изпълнен със студено съпричастие, назад към суетата на жената и твореца, към преживените някога щастливи часове, тъга и горчивини. Не издаваше нищо, нищичко от своя вътрешен живот. Там, на централното място, седеше непроницаемата Елисавета Багряна, царицата на българската поезия. С любезна и донякъде хладна усмивка ни даваше да разберем, че по някаква приятна или неприятна същност на дълга, аристократите не спорят. Това е повеля и тя трябва да се спазва, а на бляскавата външност на ранга реагира развълнувано единствено простолудиято.

be a lakmározást, majd sietősen megtörölve zsírtól csöpögő kezét, a könyv után nyúlt. Ujját a tartalomjegyzéken kétszer egymásutánban végighúzta. Arcára kiült az elképedés, a hitetlenkedés és a harag elegye, nem hitt a szemének, nem bírta türtőztetni dühét, számonkérően kérdezte: „Lehetséges lenne, hogy nem vagyok benne?” Juhász bizonyossá tette a kételyt olyasféle válaszával, amit – talán az esetleges támadásokat kivédendő – az utóhangban is megfogalmazott: „Antológiánk nem falusi temető, ahol érdemeire való tekintet nélkül mindenki egyforma helyet kap.” Daszkalov, aki önmagát, a szimpózium másnapján Ivan Vazovhoz, a bolgár irodalom pátriárkához hasonlította, utálattal lökte el a könyvet. „Mladene – fröcsögött – ez a kötet semmit sem ér, ha mi nem vagyunk benne” – és apró malacszepe gyűlöletet lövellt.

Dzsagarov jobbán elegáns, kék selyemsantung kosztümben idős hölgy ült. E kínos közjáték közben, ahogy előtte is, derűs, fennkölt nyugalommal szemlélte a hangoskodó, az italtól és az indulatoktól hevülő embereket. Társaimon kívül személyesen senkit sem ismertem, társalkodási kötelezettség sem terhelt, tehát nyugodtan, félig kívüllálóként figyelhettem a történéseket. Elisaveta Bagrjana személyében körünkben tisztelhattuk a bolgár irodalom valódi klasszikusát. Délen a nők hamar érnek, korán virágnak, és hajdani szépségük felett gyorsabban jár el az idő. Bagrjana akkor már túl volt hetvenötödik életévén, olyan korban volt, amikor a közvélekedés szerint az emberi lény nemi hovatartozására csak a szoknya vagy a nadrág, illetve a kendő avagy a kucsma utal. Kifogástalan és méltóságteljes megjelenésével, hibátlan, egyenes tartásával, dús hajával akár tizenöt évet is bátran letagadhatott volna. Most értettem meg, hogy ez a nő tehetségével, személyiségével és szépségével negyedszázada miként hatott delejes erővel a Szófiába látogató Szabó Lőrincre. Néztam sejtelmes, Buddha-mosolyú arcát, és kémleltem, hogy mit takar e fensőbbbséges arckifejezés, ez a távolra meredő tekintet. Benne van-e még *Az örök és a szent*, *A tengerész csillaga*, *Az emberi szív* köteteiből áradó szilaj szabadságvágy, a béklyóktól szabadulni kívánó érett aszszony szenvedélyes szerelme, vágyaktól feszülő indulata, vagy a még parázsló érzékeket az illem palástolja. Nyugtalanítják-e még öröмок és gondok, vagy higgadt megértéssel tekint egykori önmagára, a nő és az alkotó megannyi hívságára, a hajdanvolt boldog órákra, a szomorúságra és keserves kínokra. Nem árult el magáról, bensőjéből semmit. Ott ült a főhelyen, rezzenéstelenül Elisaveta Bagrjana, a bolgár költészet fejedelemszonya. Nyájas, de kissé hűvös mosolyával tudatta velünk, hogy a kötelesség kellemes vagy kellemetlen voltáról az arisztokraták nem vitatkoznak. Ez parancs, ezt el kell viselni és a ranggal járó fényes külsőségeket csak az alantas pór nép élvezi izgatottan.

На другия ден говори за поезията, за собствения си опитна преводач със спокойни цели изречения, както добрата учителка наставлява невръстните си възпитаници, с разбиране и търпение, но в същото време с неоспорим авторитет. Тя не посегна невъздържано към антологията, знаеше, сигурна беше и това изразяваше снизходителната ѝ, едва забележима гримаса към Даскалов и сие, нейните стихове неизбежно, неотменно ще бъдат част от всяка значима антология. Това поведение не бе израз на високомерие, на самонадеяност, дори не беше гордост, то беше израз на неподправена, естествена самооценка, която никога и никъде не се е налагало да бъде доказвана.

Изминаха седемдесети пет години, откак с нова, първична сила, неудържимо като стихия или буйна река в българската поезия се втурна един свеж, искрен полъх и със срамяща колегите си по перо откровеност сподели вечните и святи чувства, които свързват мъжа и жената, сподели любовта си. Ако приемем, че дълбоката и истинска любов е неувяхваща и неопетнена, то тогава нейният чист и неподправен глас от изминалия век остава модерен и днес.

Маснап кълтесетеръл, сажат мълфортлтои гякорлатарол nyugodt kerek mondatokban beszélt, ahogy a jó tanító szólt a kis nebulókhoz, megértőn, türelemmel, de egyúttal megfellebbezhetetlen tekintéllyel. Ő nem kapott sóváran kötetünk után, tudta, biztos volt benne, és ez tükrözödtött Daszkalovékát lesajnáló enyhe fintorában, hogy az ő versei megkerülhetetlenül, kikerülhetetlenül benne vannak minden értékes antológiában. Ez a viselkedés nem fennhéjázás volt, nem dölyf, még csak nem is büszkeség, hanem a keresetlen, a természetes öntudat megnyilvánulása, ami soha, sehol nem szorul bizonyításra.

Immár hetvenöt éve annak, hogy új, elemi erővel, feltartóztathatatlanul, mint a szél vagy a zajló folyó tört be a bolgár költészetbe egy friss, őszinte szellem, aki költőtársait megszegyenítő nyíltsággal vallott a férfiakat és nőket egymáshoz vonzó örök és szent érzelemtől, a szerelemtől. Amilyen múlhatatlan és makulátlan érzés a mély és igaz szerelem, olyannyira modern maradt ez a tiszta, mesterkélletlenül csengő hang a múlt század távolából.

ЕКАТЕРИНА ЙОСИФОВА

КЪЩАТА

Наистина ли мислиш, че това е най-безопасният въпрос?

Любен Дилов, *"Тежестта на скафандъра"*

Може би сме оттука, по нашата мярка е къщата,
заградена отвсякъде от небе и от време.
Тук-там духа, тече, но се справяш, зиме в стаята, лете в къшлата
сладката смрад замайва, духът благодарно дреме.

стари са колкото къщата
другите те са същите
мухата-паякът същите
пръстта кристалът същите
тревата змия в пролуката
ти кой си те са оттука

Над къщата обла грее слънце и свети луна,
свири вятър, водата се плиска в огромното блюдо,
всяко нещо ту си спи, ту си търси храна,
а човекът е нервен, постигнал поредното чудо.

вечно преправяш къщата
пак си я искаш същата
какво по покрива чука
но може би си оттука

Над къщата обла дъжд вали, сняг вали, падат сажди,
неспокойни ята падат есенно в здрача,
пада семе и никне или погива от жажда,
а човекът е нервен, постигнал поредната своя играчка.

градиш ли палиш ли къщата
няма да бъде същата
къде е къде пролуката
но може би си оттука

Обла къща сияе всяка бръчка закръглена
зряла ябълка крива нарочно.

А разнежен и нервен с любов острогълна
човека ножа си точи.

EKATERINA JOSZIFOVA

A HÁZ

Valóban azt hiszed, hogy ez a legártatlanabb kérdés?

Ljuban Dilov: *A szkafander súlya*

Talán innen vagyunk, a ház mértékünk szerint való,
mindenünnen ég és idő öleli, rengeteg,
itt-ott huzatos, csöpög, de boldogulsz, télen benn, nyáron az akol
bódít az édes bűdös, a lélek hálásan szendereg.

Öregek akár a ház
A többi is mind ugyanaz
A légy a pók ugyanaz
A föld a kristály ugyanaz
A fű kígyó hasadékfaló
Te ki vagy ők idevalók.

A gömbölyű ház fölött nap perzsel és hold világol,
szél fűtyül és víz locsog a hatalmas tálban, sebes,
minden-minden alszik, vagy éték után lábol,
az ember pedig, az újabb csodát hogy megérte – ideges.

A házat örökkön igazítod
Mégis ugyanúgy akarod
Mi kopog a tetőn lankad
Te talán mégiscsak innen vagy

A gömbölyű ház fölött eső hull, hó szakad, korom esik,
riadt madárrajok őszi csapdája a szürkülő est,
mag hull és kihajt vagy szomjan veszik,
az ember pedig, újabb játékát hogy elérte – ideges.

Építéd is tán fűtöd a házat
Nem lesz ugyanaz más az
Hol a hasadék szűk és nagy
Te talán mégiscsak innen vagy.

Gömbölyű ház tündököl minden redő simul.

Érett alma kajla készakarva.

S élessarkú szerelemmel idegesen a megindult
ember kését élesíti halkan.

Szondi György fordítása

ДЪОРД СОНДИ

КАТО ГОСТЕНКА ЕКАТЕРИНА ЙОСИФОВА

“Поезията ли?

По-древен от всички начин да се докоснеш до същността.

Тя свързва познатото с предполагаемото, предусеща движението в зародиш. Води ни към невидимото чрез видимото – и обратното.

Липсата на усет за поезия е недъг, както и липсата на кое да е друго сетиво. Мнозина го оставят да закърнее. Погледнато отстрани, не се забелязва.

Нужна е вътрешна тишина, за да можем да я чуем. Навярно затова тя мълчи все по-дълбоко. С написване на стихотворението тишината проговаря.

Послание? Да, послание, но което преди всичко насърчава, не толкова говори.

В състоянието, в което се намира днес човекът – на прага на голямата промяна или на голямата разруха – поезията може би би могла да му помогне.

Нарасне ли привързаността към поезията – тя би могла да омагьоса един живот; писането на стихове да укрепи в призвание, в мисия; ала по никакъв начин не може да стане твое оправдание. Ако не поемеш дела си в борбата, любовта, страданието, жертвата в името на нещо или някого, напразно си се устремил към поезията: просветление може да се роди само в изпитанията на безкористното сърце.”

Екатерина Йосифова изповядва своето верую за поезията не само пред унгарските читатели, а и в стиховете си (преведени през 1986, непубликувани досега). Но дори и да не бе формулирала този метафорически чист отговор на (само)зададените въпроси – за нея, а оттам и за нас, същността му е изразима чрез избора на стиха, на структурата му. Изразимостта на решенията. Заслужава ли си да се слага ред във вечното безредие? Съмнението и преходността могат да се “изразят” с думи “като гостенка” – незавършеност, недоизказаност. “Случайна, като името, което са ми дали” – уточнява Йосифова, ... “случаен знак”. Заиграването с името навярно означава: да приеме ли поетът даденостите или с нови думи сам да подреди, сам да придаде смисъл на нещата? Горчивата или игрива невъзможност за решение е съществена черта на стиховете ѝ.

SZONDI GYÖRGY

VENDÉG-VOLT EKATERINA JOSZIFOVA

„А költészet?

Minden másnál ősbibb esély, hogy a lényegét megérintsd.

Az ismertet a sejtethetővel összeköti, csirájában tapintja ki a mozgást. Jelzi a láthatatlant a láthatón át – s fordítva.

A versérzők hiánya ugyanoly fogyatékoság bárkinél, mint minden más érzék hiánya. De a legtöbbben hagyják csak csökkötnök magukban. Kívülről olyugyan nem látszik.

A költészet bennünk csöndet kíván, hogy hallhassuk. Részben ezért is mind mélyebben hallgat. A megírt vers szolgálata a csönd szólítása.

Üzenet? Igen, üzenet, mely inkább sarkall mint mond csak.

Az embert állapotában ma – küszöbön áll, nagy átalakulás vagy pusztulás küszöbén – a költészet igen-igen segítheti.

Ha nő a költészethez való kötődés – egy életnek lehet varázsa; a versírás hivatásig erősödhet, küldetésig; de se így, se úgy mentséged ez nem lehet. Ha a harcból, szerelemből, szenvedésből valami vagy valaki nevében hozott áldozatból nem vállalod részed, hasztalan törekszel a költészet felé: megvilágosulás csak az önzetlen szív tapasztalásából születhet.”

Ekaterina Joszifova 1986-ban, eddig közöletlenül nem csak a magyar olvasónak – (lefordított) verseiben is vall költészetfelfogásáról. De ha nem is fogalmazná meg (ön)kérdésfeltevésre a metaforikusan tiszta választ – lényege a versválasztásból, s a versépítkezésből számára s ekként számunkra így is kifejezhető. A meghatározások körülírhatósága csak. Érdemes-e rendezni az állandó rendezetlenségben? A kétely és a „szinte” az ideiglenesség, a vendég-volt jelzésével – a befejezetlenséggel, a végig-nem-mondottsággal „írható le”. „Véletlen vagyok, mint a név, melyet nekem adtak” – pontosít Joszifova, ... „hanyagul kezelt jel”. A névvel-foghatóság azt kellene hogy jelentse: ismerje el a költő az adottat, vagy új szóval helyezzen el, ő adjon értéket? A döntés keserves vagy játékos lehetősége verseinek egyik értelme.

Творчески дух, затворен сред книжните коли: не споделя с нас тайната на избора между "бърливостта" и лапидарната краткост. Чувството и разума се преплитат – "Няма нищо по-прекрасно от разума, а разумът на разума са чувствата ни." Прелестта на простотата е не по-малко важна за нея от тръпнещата неподвижност или дома, търсенето на място в света, на мястото ни в него. Имаме ли там място?

Екатерина Йосифова е от Кюстендил. Там е родена през 1941 г., там е работила (след завършването на филология в София) като учител, журналист, драматург и редактор. Ако начертаем геопоетичната (поетогеологичната) карта на България, този район на страната би изпъкнал като изключително средище. Без повече подробности и без споменаване на имена, може да се каже: близо до природата, абстрахирайки се от нея веднъж завинаги – това е белегът на поетите и творците, носители на този особен език и подход.

Досега е издала девет стихосбирки: "Късо пътуване" (1969), "Нощем иде вятър" (1972), "Посвещение" (1979), "Къща в полето" (1983), "Имена" (1987), "Ненужно поведение" (1993), "Подозрения" (1994), "Малко стихотворения" (1998), "Нищо ново" (2001).

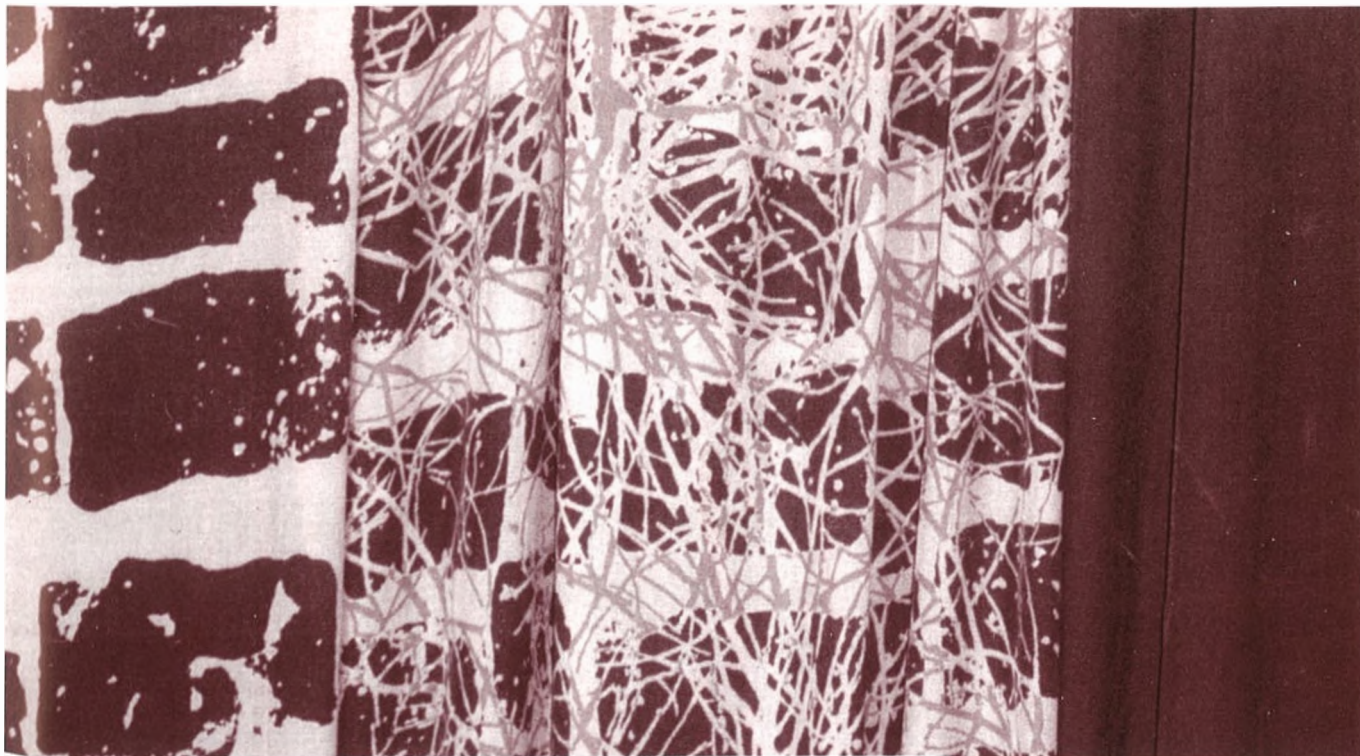
Поезията е космос отдуми. Видима реч.
Пърхаща тишина.

Ívponatok közötti alkotó lélek: a „bőbeszédűség” s a lapidáris rövidség választásának titkát nem oszthatja meg velünk. Az érzelem s az értelem egymásba diktál nála – alap-sora is ez: „Az értelemnél nincs semmi gyönyörűbb, az értelem értelme pedig érzelmeink.” Az egyszerű fensége épp oly fontos számára, mint a rebbenő mozdulatlanság, vagy az otthon, a világotthon keresése, benne helyünk megeléje. Ott van-e helyünk?

Ekaterina Joszifova kjusztendili. Ott is született 1941-ben, ott volt (a szófiai bölcsész évek után) tanár, újságíró, dramaturg, majd szerkesztő. Ha megrajzolnánk Bulgária geopoétái (poétogeológiai) térképét, kitüntető egység lenne rajta és benne az evidékiesség. Részletekbe nem menvén s neveket se hozván föl itt, kurtán azt mondhatnánk: közel a természethez, elabsztrahálódva tőle egyszersmind – ez jellemzi e különös nyelv – és gondolat-használatú költőket, alkotókat.

Kilenc verseskötete jelent meg eddig: *Kaszo patuvane* (Kurta utazás, 1969); *Nostem ide vjatar* (Éjszaka szél támad, 1972); *Poszvestenie* (Ajánlás, 1979); *Kasta v poletu* (Ház a mezőn, 1983); *Imena* (Nevek, 1987); *Nenuzsno povedenie* (Haszontalan viselkedés, 1993); *Podozrenija* (Gyanakvások, 1994); *Malko sztihotvorenija* (Egy kevés vers, 1998); *Nisto novo* (Semmi új, 2001).

A költészet szókozmosz. Látásbeszéd.
Szepegő csend.

МАЛИНА ТОМОВА

ЕПИКРИЗА НА ЦВЕТЕТО

Денят бе слънчев – и не беше петък.
Крилца разпери ежевлюбена калинка,
отлитна в най-щастливата посока.
Отвсякъде струеше омагьосан въздух,
запърха курсът по балетза пеперуди,
небето се замрежи и земята се завъртележи,
а детското калейдоскопче се разсипа
на синьо, пеперудено, омайно и оранжево.
Но изведнъж ми причерня пред всичките очи
и всички коренчета в мен изтръпнаха:
– Цветето вдига висока температура!
Когато съм прогледнала... не помня как...
съзрях го, беше прежълтяло от уплаха.
И мокро от безпомощни сълзи горкото,
детето – мое и на цялата природа.
(Два страшни паяка линчували една мушица,
а то се стреснало и чак му прилошало!)
Напръсках го с вода от извора, светена,
и уроките с бодро вятърче издухах,
и седем приспивателни джуджета съчиних.
Но чувам, още шушнат си тревите:
– Цветето вдига висока температура...
Каквито щастия и да бълнува то насън
и колкото да вярвам, че цъфти отздраве,
ти пак ще си нащрек, ежелюбав –
мой буден, мой дежурен термометър.

MALINA TOMOVA

VIRÁGEPIKRÍZIS

Derűs volt a nap – s nem is péntek.
Szerelmes katica lebbentette szárnyát,
s röppent el a legboldogabb irányba.
Varázslevegő zuhogott mindenfelől,
lepkék balettkara rebegett fel,
fátylat vont az ég, örvénylett a föld,
a gyermeki kaleidoszkóp pedig kékre, pillangósra,
bűvölőre s narancsvörösre tört szét.
De hirtelen elfeketedett szemem
előtt minden, s a gyökerek bennem megborzongtak:
– Magasra szökött a virág láza!
Mikor szemem kinyitottam... nem is tudom, hogyan...
megpillantottam... holtravált a rémülettől.
S tehetetlen könnyek áztatta szegény,
gyermekem – s a világtermészet szülötte,
(Két szörnyű pók lincselte egy kis legyet,
a virág pedig reszketett, ájult volna el...)
Forrás szentelt vizével hintettem be,
friss szellővel a rontást kifűjtam,
a hét altató törpét hevenyésztem.
De hallom, még susterognak a fűvek:
– Magasra szökött a virág láza...
Akármilyen boldogságról is hadrikál álmában,
és bárhogya is hiszem, hogy erőtől virágzik,
te akkor is résen vagy, mindigszerelem –
én virrasztó, szolgálatos termométerem.

РАДА АЛЕКСАНДРОВА

АНГЕЛЪТ

То навярно не съм
и разбирала –
моятангел дойде!
И усетих с небцето си
мириса
на зелено небе.
И душата ми ахна
познала
оня трепет и лъх.
На листа и по китката
бяла –
седем капчици кръв.
И стоеше – висок
и потресен.
С окървени нозе.
И водата разлях
и поднесох.
Хляб не взе.
И склони да умия
перата му
от кръвта.
И полека изтрих
ходипата му
от калта.
И не рекох му:
Ангеле, ангеле...
Постоя. Постоях.
И потънах в очите му
алени.
И заплаках със тях.

RADA ALEKSZANDROVA

AZ ANGYAL

Talán meg sem
értettem –
angyalom itt van!
És ínyemen éreztem
a zöld ég
illatát.
És fölujjongott lelkem
felismervén
azt a rebbenést és szellőt.
A leveleken s a fehér
csokron
két vércsepp.
És állt csak – magas
és megrendült.
Lába véres.
És kiöntöttem a vizet
és megkínáltam.
Kenyeret nem kért.
És megengedte, hogy
tollairól a vért
lemossam.
És talpáról
a sarat lassan
letöröltem.
És nem mondtam neki:
angyalom, én angyalom...
Állt egy kicsit. Álltam.
És veres két szemében
elmerültem.
És sírva fakadtam velük.

МИГЛЕНА НИКОЛЧИНА

КАМЪЧЕТА

1. Любов

Той просто си излиза от морето
на боговете равен ѝ се струва тя го гледа
седнала небрежно
от погледа ѝ знакът расне

благословена видимост пресъхва
езикът ѝ усеща тътен
в ушите
без образ блъска и гори

сякаш умира

безделнико Катул Сафо незрима

4. Моят бог

Няма мъж който да понесе страшните думи
махни го от себе си работата му е свършена
красотата е за всички и никой тя зее към празното
все пак ухото на бога е нейде в дълбокото
и ако музата на поетите пее в гласа им моят бог слуша

ПЕНКА ВАТОВА

ДЕТАЙЛ

Угасва огънят
и пепелянки пропълзят във душите.
От очите ни наднича студ, със страх примесен,
прицелва се и после безпощадно атакува.
Забиват се стрелите в нощите и
в думите,
в небето звездно,
в залеза зад хълма,
в камъните,
в пътя.

Студенее вечерта,
пепелта по-светла става,
стопява се във полет към небето и последната искрица.
Дори самите пепелянки
Започват бавно да се впепеляват.

MIGLENA NIKOLCSINA

KAVICSOK

1. Szerelem

A férfi egyszerűen kifelé jön a tengerből
Istenekkel egynek látja a nő nézi
hanyag ültében
tekintetétől nő a jel

áldott láthatóság apad
nyelve morajlást érez
fülében
kép nélkül verődik és ég

mintha haldokolna

te léha Catullus Sappho láthatatlan

4. Az én istenem

Nincs férfi ki elviselné a szörnyű szavakat
dobd el magadtól neki már annyi
a szépség mindenkié és senkié az üres felé tátong
isten füle mégis valahol a mélyben van
s ha a költők mûzsája zeng hangjára fülel az én istenem

PENKA VATOVA

RÉSZLET

Kihúny a tűz,
kígyók kúsznak a lelkekbe.
Szemünkből félelemmel vegyes hideg sandít elő,
céloz, majd kíméletlenül támad.
Nyilak fúródnak az éjszakába,
a szavakba,
a csillagos égbe,
a dombmögötti napnyugtába,
a kövekbe,
az útba.

Hidegell az este,
fehérebb lesz az üszök,
az égnek szállva elenyész az utolsó szikra.
A kígyók is lassan
már elhamuhodnak.

РАДА МОСКОВА

ИЗРЕЧЕНИЯ

Безсъние – единствената ми възможност да се видя със себе си.

Един човек стои край сянката си в мрежата от слънце, обляга се във въздуха и пълен до върха на погледа си със внимание, се вира през зелените рисунки на дърветата. Не, не открива смисъл-просто се развлича.

И винаги някакво изображение – декор на случката. За да остане в зрение, щом ѝ откажеш да я има.

Когато оживлението да живееш избледнее, остава задължението към добрия навик. Ако решиш да ползваш милостта му.

Самотност – разговор със себе си, по липсата на поуместни събеседници.

Замръзват краищата на живота ми, обзема ме спокойна хладина. Недей отнема болката ми, Боже!

RADA MOSZKOVA

MONDATOK

Álmatlanság – az egyetlen lehetőség, hogy magammal találkozzam.

Árnyéka mellett áll naphálóban egy ember, nekidől a levegőnek, s tekintete csúcsáig figyelemmel telve a fák zöld rajzán át néz csak... Nem, nem bölcs gondolatot keres – egyszerűen kedvét leli.

És mindig valami kép – a történet díszlete. Hogy a tekintetben maradjon, megtagadod tőle, hogy legyen.

Mikor életed élénksége megfakul, marad a jó szokás iránti kötelesség. Amennyiben irgalmával élni határozol.

Magányosság – magaddal való társalkodás hozzád illő beszélgetőtársak híján.

Megfagynak életem tájai, nyugodt hidegség jár át. Ne fossz meg fájdalomtól, Isten.

МИРЕЛА ИВАНОВА

ВЪЗДУШНА ЦЕЛУВКА I

Познавам хора, лоши като нож,
който нанася рани.
Не реже хляб,
не бели ябълки.
Познавам
такъв човек и го обичам.

MIRELLA IVANOVA

LÉGCSÓK I.

Ismerek embereket, rosszak, mint a kés,
mely sebeket ejt.
Nem szel kenyeret,
nem hámoz almát.
Ismerem
ilyen embert s szeretem.

ВЪЗДУШНА ЦЕЛУВКА II

Прости ми или не ми прощавай
но аз те отстъпих

Можех да съм ти дъщеря или майка
или майка на дъщерите ти

Остарял си особено в гръб
особено тук и завинаги
заканително занапред остарял

LÉGCSÓK II.

Nézd el nekem vagy ne bocsáss meg
én azonban átengedem neked

Lehettem volna lányod vagy anyád
vagy anyja lányaidnak

Különösen hátban öregedtél meg
különösen itt és örökre
fenyegetően előre megöregedve.

ВЪЗДУШНА ЦЕЛУВКА III

Тези ангели ли? – Не зная какви са.
Правят ми вятър,
обожават ме тягостно.
Но аз се разсейвам, разсейвам,
разсейвам,
засега
и поне.

LÉGCSÓK III.

Ezek az angyalok? – Nem tudom, kik.
Szelet kavarnak körülöttem,
siralmasan imádnak.
Én azonban szertefoszlok, foszlok,
foszlok,
egyelőre
s legalább.

КРИСТИН ДИМИТРОВА

ДЪХЪТ ИЗЛИЗА И СЕ ВРЪЩА

Там, където
рибите се оглеждат
на гроздове във въздуха,

плодовете зреят,
капят
и увеличават земята,

а водата тече
през времето
и в малките си кръговрати

го завърта
обратно на
часовниковата стрелка,

жената се усмихна
сякаш бе майка на всички
и погали

нероденото в корема си.
Тревите растяха
като песента

на далечни войници,
а листата се разгръщаха
във ветрила.

– Всичко е живо – каза тя
и продължи
да чисти вишни.

Ниско, ниско,
с ухо до корените,
чух ритмичен тътен.

– Сърцето на земята. Всичко
е живо – изхвърли костилките
тя и продължи да

чисти вишни.
Рибите лениво
следяха разговора.

KRISZTIN DIMITROVA

A LÉLEGZET ELRÖPPEN ÉS VISSZASZÁLL

Ott, ahol
a halak fürtökben
tűnnek a levegőben,

érik a gyümölcs,
lehull
és növeli a földet,

a víz pedig
iramlik át az időn
s kis körforgásaiban

az óramutatóval
ellenkezőleg
tovapörgeti.

Az asszony mosolygott,
mintha mindenki anyja
lenne és megsimogatta

hasában a megnemszületettet.
Nőtt a fű,
mint messzi katonák

éneke,
a levelek pedig
legyezőbe bomlottak széjjel.

– Minden él – mondta
s folytatta tovább
a meggymagozást.

Alacsonyan alatt
gyökéren a füllel
ütemes morajlást hallottam.

– A föld szíve. Minden
él – öntötte ki a
magokat s folytatta

a meggytisztogatást.
A halak lustán
követték a beszélgetést.

РАДА ПАНЧОВСКА

ВСЕКИ ДЕН

Защото злото с много имена съвсем не е безлично.
И всеки отказ отживота, дори и в неговото име,
е упрек, който на героя опитваме се да простим.
Така от своята тревога възглавница удобна шием,
но много ли ще си помогнем, като се утешим.

И ако залезът ни сварва потиснати и уморени –
да не бедим деня напразно, че той за себе си сияе.
То значи някой безнаказано ни хвърля прах в очите,
когато с алчен страх земята събира в своя дом,
макар че времето и нему направи къща от звездите.

Но не на мерника да е, защото в яростта сме слепи.
За всеки случай не е нужно да търсим нов аршин.
И ако другояче мисли – да го виним, че не е цвете,
е все едно да се закачим с умората си примирима
и да му вземаме ума, преди да му дадем.

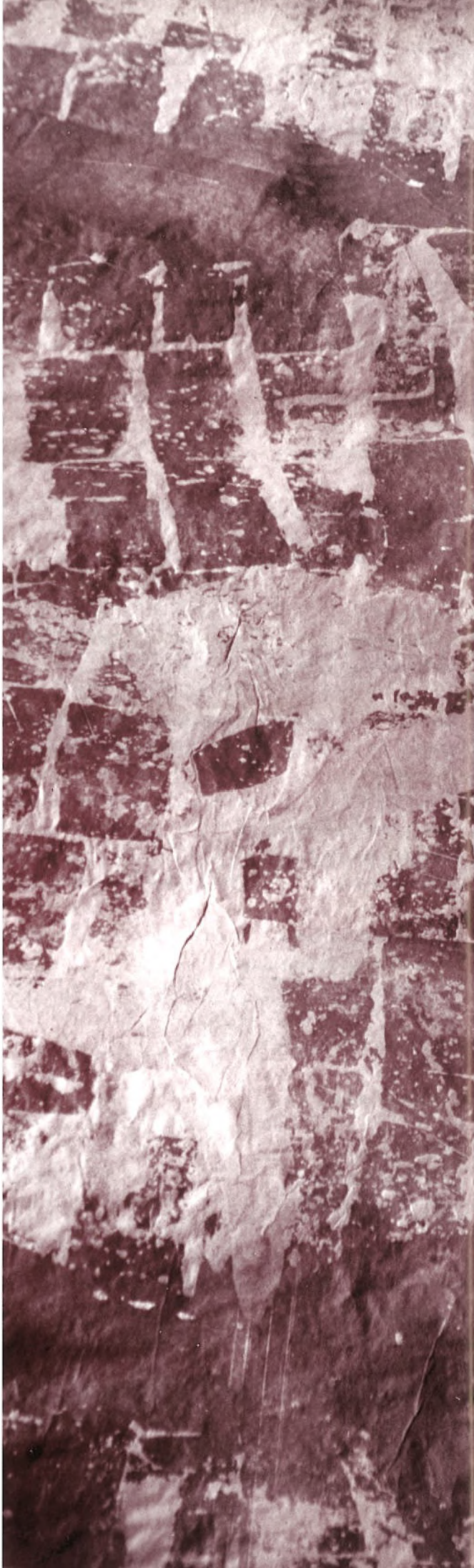
RADA PANCISOVSZKA

MINDEN NAP

Mert a soknevű gonosz egyáltalán nem személytelen.
És az életről való összes lemondás, még a nevében tett is
célzás, amellyel a hősnek próbálunk megbocsátani.
Aggodalmunkból így kényelmes párnát varrunk,
de segítünk-e egyáltalán, ha egymást vigasztaljuk?

És ha a napszállta leverten s fáradtan ér minket
ne szöld meg a nappalt hiába, hogy magának ragyog.
Valaki hát homokot szór szemünkbe büntetlenül,
mikor sóvár félelemből a földet otthonába gyűjti,
pedig az idő neki is készít csillagokból házat.

De ne a célkeresztben legyen, mert dühünkben vakok vagyunk.
Mindenesetre nem szükséges új rőföt keresnünk.
És ha gondolata más – vádoljuk meg, hogy nem virág,
és egyre megy, hogy megbékélt fáradtságunkkal ékesítjük magunk,
és eszét vesszük, mielőtt megajándékoznánk vele.

СИЛВИЯ ЧОЛЕВА

СЛАБИ СЛЕДИ

Има някои хора които се мотаят
из уличките на Средновековния град
между туристите заети със себе си
Виждам ги без много да се напругам
Дългите рокли се влачат
Острият край на мечовете дрънчи по камъка
Има деца които викат и тичат
Никой не чува това
Има удари от конски копита
Никой не търси сенките на миналото
Глухи за вчера
Слепи за утре
Сливат се в дъжда
който ту почва ту свършва изведнъж
Не съм сигурна казват ли нещо
За войната която започва изведнъж
и не свършва.

SZILVIJA CSOLEVA

HALOVÁNY NYOMOK

Van mindenféle nép mely a
középkori város sikátorain ódöng
a maguknak való turisták között
Szinte megeröltetés nélkül is látom őket
Úsznak a földön a hosszú ruhák
A kardok éles hegye csattog a kövezeten
Vannak gyerekek kik futnak és kiabálnak
Nem hallja azonban senki
Vannak lópatkó-dobbanások
Senki sem keresi a múlt árnyát
Süketek a voltra
Vakok a holnapra
Egybeolvadnak az esővel
mely hol elered hol abbahagyja hirtelen
Nem tudom biztosan mondanak-e valamit
a háborúról mely váratlan kezdődik
és abba nem marad.

Szondi György fordításai

НАТАЛИЯ АНДРЕЕВА

ГОРЧИВА СВЕТЛИНА

– Магьоснице, магьоснице, омагьосай ме да бъда вечно млада!

Главата ѝ се надвесва над мен, ореолът на лицето ѝ излъчва топлина. Дълги мигли, гладка кожа със ситни, почти невидими пори – сякаш е изкуствена. Косъмчетата не се виждат, но аз зная, че от тях идва странната светлина, с която свети лицето ѝ.

– Магьоснице, не расти, за да бъда вечно хубава!

Иска ми се да ѝ обещаю, да произнеса заклинанието, но от устата ми се изтръгват само нечленоразделни звуци. Това навярно е заклинанието, защото тя се засмива доволно и едрите ѝ бели зъби заблестяват порцеланово под разтегнатите, чувствени устни.

– Обещавах, нали! – извиква тя и ме грабва в прегръдката си.

– Обещавам – казвам ѝ – но от устата ми излиза само предишният поток от объркани звуци.

Това е първият ми спомен.

Майка ми ме държи нежно върху пеленката. Облечена съм в бяла копринена рокличка, тя също цялата е в бяло – дълга рокля, подчертаваща тънкото ѝ тяло, крехки ръце, създадени да държат нещо по-ефирно и от цветята – може би въздуха или нищото, толкова крехки и леки ръце, по-леки от пенопласт, по-нежни от целувка.

Черно-белият цвят на снимката не може да скрие блясъка на златната ѝ коса, профилът ѝ е мек, но не миловиден, очите ѝ са сладостно притворени, така че да остане само един малък процеп, през който да ме следи. Най-доброто нещо тук отново са ръцете ѝ – те ме държат, сякаш съм създадена от въздух, от капризен порцелан, звънящ под почукването на нокътя, но и готов всеки миг да се разпадне под дъха на невнимателния притежател.

Това, за което снимката не свидетелства, е гласът ѝ, който в онзи миг ме моли още и още веднъж да изрека заклинанието. "Магьоснице, магьоснице, настоява той, помни, че ми обеща вечно младост..."

Блендата поглъща лицата ни. Вече отвъд кадъра майка ми ме пуска на тревата, завърта се в кръг и роклята ѝ се отваря като голям бял чадър. Аз се опитвам да се изправам, но мускулите ми и този път си правят шега с мен, обещават ми крачка и в следващия миг ме излъгват. Сядам и сърдито се разплаквам, майка ми се върти, а зад окото на апарата един висок човек се размива и тръгва да улови бялото глухарче. Сега писъкът ми е вече отчаян, двамата се спират напред прегръдката и учудено ме наблюдават няколко секунди – аз изглеждам така, сякаш в следващия миг ще се сгърча върху тревата, обхваната от големи червени пламъци и ще изгоря като лист от неизпратено писмо. След

NATALIJA ANDREEVA

KESERŰ FÉNY

– Boszorkány, boszorkány, varázsolj el, hogy örökké fiatal maradjak!

Fölém hajol, arca dicsfénye melegséget sugároz. Hosszú szempilláival, sima bőrének apró, alig látható pórusaival szinte mesterségesnek tűnik. Nem látni rajta szörpíhéket, de tudom, belőlük árad az a furcsa fény, mely arcát beragyogja.

– Boszorkány, ne nőj meg, hogy örökké szép maradjak!

Szeretném megígérni neki, kimondani az átkot, de csak artikulátlan hangok hagyják el az ajkaimat. Bizonyára ez volt az átok, mert elégedetten elmosolyodik, és szétnyílt, érzékeny ajkai között megcsillannak nagy, porcelánfehér fogai.

– Ugye megígéred? – kiált fel és hirtelen átölel.

– Megígérem – felelem –, de a torkomból ismét csak az előbbi zavaros hangfolyam tör fel.

Ez az első emlékem.

Anyám gyengéden tart a pelenka fölött. Fehér selyemruhácska van rajtam, ő is fehérben van: hosszú ruhája kihangsúlyozza karcsú alakját. Törékeny kezének még a virágoknál is éteribb dolgokat kellene tartania – talán a levegőt vagy a semmit, annyira törékeny és könnyű a keze, könnyebb, mint a habszivacs gyengédebb, mint a csók.

A fénykép fekete-fehér színein is látszik arany hajának csillogása, arcéle lágy, de nem barátságos, édesen lehuntyja szemét, csak résnyire nyitja, hogy engem láthasson. A legjobb dolog itt is a keze – úgy tart, mintha levegőből volnék, kényes porcelánból, ami megcsendül a köröm koccanásától, de képes egy pillanat alatt szétesni a figyelmetlen tulajdonos leheletétől.

Az, amiről nem tanúskodik a fénykép, a hangja, amely abban a pillanatban újra meg újra kérlel, mondjam ki az átkot. „Boszorkány, boszorkány – ismételteti –, ne feledd, hogy örök fiatalságot ígértél nekem...”

A blende elnyeli az arcunkat. Már a képen kívül anyám letesz a fűre, körbeforog, és a ruhája szétnyílik, mint egy nagy fehér esernyő. Én megpróbálok felegyenesedni, de izmaim most is megtréfálnak, lépésre csábítanak, majd a következő pillanatban cserben hagynak. Leülök és dühömben sírva fakadok, anyám forog, a fényképezőgép keresője mögött pedig egy magas férfi elmosolyodik és elindul, hogy elkapja a fehér gyermekláncfüvet. Most már elkeseredetten visítok, ők ketten abbahagyják az ölekezést és néhány másodpercig csodálkozva figyelnek – úgy nézek ki, mintha mindjárt görcsbe rándulnék a földön, nagy vörös lángok borítanak el és elégnék, mint egy el

това тя ме взема на ръце и усмивката бавно се топи върху лицето ѝ, то малко по малко става тъжно, учудено, огорчено.

– Ревнивка! – произнасят бавно устните ѝ. – Сладка ревнивка!

Ако сега ме прегърне, ще хвана с две ръце роклята ѝ и ще дърпам, докато разкъсам деколтето. По раменете ѝ ще се посипят ситните мъниста на гердана, изобщо – ще ѝ дам да разбере, ако в този миг допусне грешката да ме приближи до себе си. Но тя прекалено добре ме познава и ме държи на почетно разстояние. Ръцете ѝ отцелувки се превръщат в два обръча. Тя се обръща към баща ми и сякаш го гледа, но само аз улавям замечания ѝ поглед, преминаващ през него и полепващ по хоризонта, по крилата на птиците и пеперудите. Майка ми внезапно става ничия – такава, каквато я помня във всеки миг от нашия съвместен живот.

После блендата отново отваря за част от секунда окоето си. Мама е замечтана, вгълбена, до нея – аз, в тортата – една свещичка. Свещичката току-що е духната с помощта на мама, непознатият фотограф е запечатал дори тънката струйка дим, издигаща се все още над фитила. Снимката е съвършена, около лицето на мама се вижда ореолът на светостта или – кой знае – може би на греха. Тънкото облаче фотони я е обградило отвсякъде, свети даже ръката, с която леко ме придържа към коленете си. Кожата ѝ е златна, а главата ѝ е като луна – мама е пропуснала всички цветове на реката и се е потопила в светлината, дори очите ѝ излъчват толкова кафяво, че са почти жълти и нощем блестят като очите на тайнствен звяр.

Тези очи неведнъж са ме плашили в тъмното, когато два пламъка се отправяха към мен, за да ме стоплят или изгорят. Пищях, ужасена от приближаването на невидимата заплаха, после нещо ставаше с мрака и в стаята изведнъж заставаше тя – пеперудена, нежна, малко стресната от съперничеството на лампата.

Все не можех да си обясня как двата пламъка изведнъж се превръщат в мама, и до днес това е най-голямата загадка в живота ми. Някога мислех, че мама се крие в електрическата крушка, така, както светлината е скрита в нея, че се ражда заедно със струята блясък, заливащ стаята и извличащот предметите цветовете им.

– Магьоснице, магьоснице – шепне тихо родената от лампата, – направи така, че младостта ми да трае вечно, направи така, че винаги да си останеш мъничка, а аз – толкова хубава, колкото ме виждат очите на баща ти, очите на всички мъже, обичали някога жена, очите на неродените, на които любовта предстои. Бъди винаги такава, каквато си сега! Обещава ли?

– Да, мамо! Нека продължи това пиянство на кръвта, това лудуване на хормоните в съвършеното ти тяло.

Обещавам мълчаливо, защото виждам зад дясното ѝ рамо

nem küldött levél. Aztán anyám felvesz, és arcán a mosoly lassan elhalványul, egyre inkább szomorú, meglepett és keserű lesz.

– Te kis féltékeny! – mondja lassan. – Te édes kis féltékeny!

Ha most átölel, két kézzel megragadom a ruháját, és addig húzom, amíg el nem szakítom a dekoltázsát. Láncának apró szemei a vállára hullának, egy szóval, alaposan megjárna, ha ebben a pillanatban elkövetné azt a hibát, hogy magához szorít. De ő túl jól ismer, és tisztességtől tart. Kezei csókokból abronccsá változnak. Apám felé fordul, és úgy tesz, mintha őt nézné, de én észreveszem ábrándozó tekintetét, mely átsiklik rajta és a látóhatárra, a madarak és a pillangók szárnyaira tapad. Anyám egyszeriben senkihez sem tartozóvá válik – olyan, ahogyan én emlékszem rá közös életünk minden pillanatából.

Aztán a blende a másodperc tört részére ismét kinyitja szemét. Mama ábrándos, merengő, mellette én; a tortán egy kis gyertya. A gyertyát épp most fújtuk el a mama segítségével, az ismeretlen fotós még a kanócból felszálló vékony füstcsíkot is megörökítette. Tökéletes fénykép: mama arca körül a szentség – vagy ki tudja, talán a bűn – dicsfénye látható. A vékony fotonfelhő mindenfelől körülveszi, még a keze is ragyog, amellyel gyengéden a térdén tart. A bőre arany, a feje olyan, mint a hold – mama magába szívta a folyó minden árnyalatát, megmártózott a fényben, még a szeme is olyan barna színt sugároz, hogy szinte sárga, éjjelente úgy világít, mint egy titokzatos vadállat.

Ezek a szemek nem egyszer megijesztettek a sötétben, amikor mint két lángcsóva közelítettek felém, hogy felmelegítsenek vagy elégessenek. A láthatatlan fenyegetés közeledtétől megrémülve felsikoltottam, majd történt valami a homállyal, és ő egyszer csak ott termett a szobában, mint a vetélytárs lámpa fényétől kissé megriadt pillangó.

Sosem értettem, hogyan válik hirtelen a két lángcsóva mamává, máig is ez életem legnagyobb rejtélye. Valaha azt hittem, hogy mama a villanykörteben rejtőzik, úgy, ahogy a fény őbenne, hogy az árammal együtt jön létre az a ragyogás, amely elárasztja a szobát és színt ad a tárgyakkal.

– Boszorkány, boszorkány – suttogja halkan a lámpa szülőtte –, csinálj valamit, hogy a fiatalságom örökké tartson, csinálj valamit, hogy mindig kicsi maradj, én pedig olyan szép, amilyennek apád lát engem, és az összes férfi, aki valaha asszonyt szeretett, és a meg nem születettek, akik előtt még ott áll a szerelem. Maradj mindig olyan, mint most! Megígéred?

– Igen, mama! Ne szűnjön meg tökéletes testedben a vér bódulata, a hormonok tombolása!

Szótlanul megígérem, mert jobb válla mögött megpil-

да наднича вездещото време. То ще напълни с бяла прежда косите ѝ, ще натъпче тялото ѝ с тежко олово, ще открадне гъвкавостта на ставите ѝ и, вместо хрущял, ще постави в тях метал и стърготини. Мама ще се отпусне, ще стане свадлива и нещастна, костите ѝ ще надебелеят и плътта по тях ще увисне безпомощно. Кръвта ѝ ще се изпълни със сока на горчиви бадеми, ще стане бяла като мляко и от нея ще изчезне червеният вик на любовта, цветът на звездите ще се изрони от очите ѝ и мама ще умре – миг, преди да стане обикновена.

– Ах, магьоснице, магьоснице! – взема ме на ръце тя и ме носи из стаята. – Не помага твоето заклинание, пораснала си от вчера с още един ден, отнела си още едно денонощие от младостта ми.

Тук бледата отново щраква, мама вече ме е пуснала на земята и с две ръце държи моите. Учи ме да вървя. Сега, когато тя е наведена, аз изглеждам доста поизраснала, но всъщност ръстът ми е само шестдесетсантиметра, а съм на три години. Прохождам със залитащи, несигурни крачки, прохождам последна от връстниците си. Вече зная две думи: мама и цирк, казвам ги ясно и отчетливо, дори буквата „р“ не представлява никакво препятствие за мен. По всички останали въпроси мълча, светът още никак не ме интересува.

Тя внимателно ме придържа, на пръв поглед наблюдава всяка моя крачка, но очите ѝ – вгълбени и замислени – навярно следят крачките на някое друго дете вътре в нея. Тя го вижда как израства пред очите ѝ: една, две, три години се извъртат върху календара и времето спира. Дотук се простира мечтата на всички майки: невръстно дете и ранна младост – най-щастливата възраст на жената. Оттам нататък аз вече не раста, двете оставаме в мечтата ѝ като вечното дете до вечната майка: едно замръзнало в началото на календарната година време, в което ние се движим като призраци, смеем се тихичко на приумиците си, играем на стари като света игри – мама и аз, мама и аз, винаги мама и винаги аз.

Но бледата отново проглежда и вече сме във времето на моята ужасна ревност. Използвам новата си придобивка – вървенето, за да следя всяка крачка на майка си и чуждия човек, когото тя нарича мой баща. Какво е това баща? Средство за отнемане на мама, на нейните целувки, на ръцете ѝ, на ласките ѝ.

Дебна ги страстно, нощем не спя и на сутринта често ме намират полуприпаднала пред вратата си. Майка ми е неспокойна и се буди нощем, затова прибягвам до хитрости: чакам кога от стаята ще се чуе нейното равномерно дишане, примесено със свистенето на татко. Вратата сега я държат непрекъснато отворена и вече мога безпрепятствено да се промъквам в стаята и да заспивам на килимчето пред леглото им.

По онова време мама има уморен вид, навършила съм четири години, а продължавам да не раста, магията, с която се самоомагьосах, ме притиска с тежка ръка – както камъкът затиска цветето и не му позволява да подаде глава към спасителното слънце.

lantom a mindenütt jelen lévő idő közeledtét. Ami majd fehér szálakat sző hajába, nehéz ólommal tölti meg testét, elrabolja ízületei hajlékonyságát, és porc helyett fémet és forgácsot rak bele. Mama majd elhagyja magát, házsártos és boldogtalan lesz, csontjai megvastagodnak, és tehetetlenül csüng majd rajtuk a hús. A vérét keserű mandulalé járja át, fehér lesz, mint a tej, és elhagyja a szerelem vörös kiáltása, a csillagok színe kipereg szeméből, és mama meghal – épp mielőtt átlagossá válna.

– Ó, te kis boszorkány, te kis boszorkány! – felvesz és járkal velem a szobában. – Nem segít az átkod, tegnap óta egy napot nőttél, egy újabb napot vettél el fiatalságomból.

Most megint kattán a blende, mama már letett a földre, és két kézen fog. Jáрни tanít. Így, amikor lehajol, úgy tűnik, mintha sokat nőttem volna, pedig valójában csak hatvan centi magas vagyok és három éves. Támolygó, bizonytalan léptekkel indulok el, kortársaim közül utolsóként. Már két szót tudok: mama és cirkusz, tisztán és érthetően mondom őket, még az „r” betű sem jelent semmilyen akadályt számomra. Minden más kérdést illetően hallgatok, a világ még egyáltalán nem érdekel.

Mama óvatosan tart, első pillantásra úgy néz ki, mintha minden lépésemre figyelne, de elmélyedt, elgondolkodó szemével bizonyára egy másik, benne lévő gyermek lépéseit követi. Látja, hogy nő fel a szeme előtt: egy, két, három év pereg le a naptárban, majd megáll az idő. Eddig tart minden anya álma: kisgyerek és hamvas fiatalság, a nők legszebb életkora. Azon túl én már nem nővök tovább, álmaiban örök gyerek és örök anya maradunk: a naptári év elején megfagyott idő, melyben kísértetekként mozgunk, halkán nevetgélünk kósza gondolatainkon, ősrégi játékokat játszunk – a mama és én, a mama és én, mindig a mama és mindig én.

De a blende újból kinyílik, és már szörnyű féltékenységgem idejében járunk. Kihasznaolom új szerzeményem, a járást, hogy a mama és az idegen ember – akit apámnak hív – minden lépését kövessem. Mi az az apa? Arra való, hogy elvegye a mamát, csókjait, kezét, simogatását.

Szenvedélyesen leskelődöm utánuk, éjjelente nem alszom, és reggel gyakran félájultan találunk az ajtajuk előtt. Anyám nyugtalan, és éjjel gyakran felébred, ezért cselhez folyamodom: megvárom, amíg a szobából apa horkolásával keveredve a mama egyenletes szuszogása hallatszik ki. Az ajtót mostanában mindig nyitva tartják, így akadálytalanul behatolhatok a szobába, és elalhatok az ágyuk előtti kis szőnyegen.

Ez idő tájt mama fáradtnak látszott, én már betöltöttem a negyedik évemet és továbbra sem nővök, az átok, melylyel magamat elvarázsoltam, súlyos kezével leszorít, miként a virágot nyomja le a kő, mely nem engedi, hogy kidugja fejét az éltető napsugár felé.

– Сладкото ми елфче! – шепне в ухото ми мама, но аз се преценявам по-скоро като тролче – симпатично и несръчно тролче, което пази под земята своето скъпоценно богатство: една жена, цялата от светлина, кралица, довлечена от мравките по известни само на тези микроскопични магове пътеки – долу, в земите на малките ковачи на злато, шлифовчици на скъпоценни камъни, пазители на бисери и несметни богатства. Най-ценното от тях е мама.

– Това дете те ревнува от мен! – шепне раздражено татко. – Имам чувството, че ме преследва.

Мама го поглежда уморено и с разбиране, това е една от малкото снимки, на които тя забелязва обектива, забелязва отчаянието на татко. Но зад умората ѝ надничат и някакво изумление: кой е този човек – сякаш питат очите ѝ, какво прави тук, пред мен, около мен, как е името му, къде живее, с нас ли, защо с нас?!

– Това дете е кошмарно! – казва татко в мига, когато натиска копчето на фотоапарата. Окоето се отваря и жадно глътва още един миг от живота на мама, един от нейните дълги мигове. Мама преминава върху лентата и сякаш изчезва от стаята, сега тук е само нейната обвивка, нейният ефирен фантом.

Гласът на баща ми я връща обратно.

– Не стига, че е джудже... – произнася в следващия миг той.

Мама поглежда към него, но отново вижда само прозрачното му тяло пред прозрачната стена. Сега тя е отвъд предметите, отвъд реалността, може би в тази секунда мама наблюдава полета на птиците към хоризонта, може би зад невидимия въздух тя вече вижда звездите. А може би погледът ѝ се е закачил на единия рог на луната – защото тя отговаря отвлечено, замечтано, без да напуска омагьосаното пространство на небесния спътник.

– Не е джудже! – казва уверено мама. – Тя е магьосница. Иска да остане дете и остава. Това е тайната на вечния живот.

– Вие двете ще ме уморите! – въздиша татко. – Няма никакъв вечен живот, детето е болно и се нуждае от лекар. Слезте най-после на земята.

– На земята! – мама го поглежда изненадано и прихва. – Че какво ще правим там!

В съседната стая аз също прихвам.

– Тогава по-добре под земята – обажда се мое тролско величество. – Там поне е пълно с богатства.

– Глупости! – отсича татко. – Пълните си главите с какви ли не глупости.

Всяка вечер мравките грабват мама и я отвлечат по своите тайни проходи под земята. Там тя е на сигурно място, пазена от своята дъщеря тролче, която бди над съня ѝ. Татко не знае това, той спи дълбоко и непробудно.

Всяка сутрин мравките отново връщат мама в леглото. Татко се събужда и прегръща мама. Но всъщност

– Édes kis tündérem! – súgja fülembe a mama, de én inkább egy kis manónak tartom magam: egy rokonszenves és esetlen kis manónak, aki a föld alatt őrzi drága kincsét: egy asszonyt, akinek az egész teste fényből van, egy királynőt, akit a hangyák vonszoltak oda olyan utakon, melyeket csak ezek a mikroszkopikus mágusok ismernek, oda le, az apró aranyművesek, a drágakőcsiszolók, az igazgyöngyök és a mérhetetlen kincsek őreinek földjére. A legértékesebb közülük a mama.

– Ez a gyerek féltékeny rám miattad! – súgja ingerülten apa. – Az az érzésem, hogy üldöz engem.

Mama fáradtan és megértően néz rá, ez azon kevés fényképek egyike, ahol észreveszi az objektívet, észreveszi apa elkeseredését. De fáradtsága mögött érződik ámulata is: „Ki ez az ember?” – mintha ezt kérdeznék szeméi. – „Mit keres itt előttem, körülöttem? Mi a neve, hol lakik? Velünk – miért velünk?!”

– Kész rémálom ez a gyerek! – mondja apa, amikor lenyomja a fényképezőgép gombját. A zár kinyílik és vágyakozva nyeli el mama életének még egy pillanatát, egy hosszú pillanatát. Mama áthalad a lencsén, és mintha eltűnne a szobából, mintha csak a porhüvely, éteri árnyképe volna itt.

Apám hangja hozza vissza.

– Nem elég, hogy törpe... – folytatja.

Mama apa felé néz, de ismét csak átlátszó testét látja az átlátszó fal előtt. Ő most a tárgyakon, a valóságon túl van, mama most talán a látóhatár felé száló madarak röptét figyeli, a láthatatlan levegő mögött talán már látja a csillagokat. Vagy talán a hold egyik csücskén akadt meg tekintete, mert elmerengve, ábrándosan válaszol, nem lép ki égi útítársa bűvköréből.

– Nem törpe! – jelenti ki magabiztosan a mama. – Ő boszorkány. Gyerek akar maradni, és az is marad. Ez az örök élet titka.

– Ti ketten kikészítetek! – sóhajt fel apa. – Nincs semmilyen örök élet, a gyerek beteg, és orvosra van szüksége. Szálljatok már le végre a földre!

– A földre! – néz rá meglepetten a mama és elneveti magát. – És ugyan mit csináljunk ott?

Én is felnevetek a szomszéd szobában.

– Akkor már inkább a föld alá – szól közbe manói fenységem. – Ott legalább tele van kincsekkel.

– Hülyeség! – mondja apa elutasítóan. – Mindig hülyeségeken jár az eszetek!

A hangyák minden este elragadják mamát, és titkos járatakon elvonszolják a föld alá. Ott biztonságban van, manó-lánya vigyáz rá, ébren őrzi álmát. Apa nem tud erről, ő mélyen alszik.

A hangyák minden reggel visszaviszik mamát az ágába. Apa felébred és átöleli őt. De valójában engem ölel.

прегръща мен. Докато подземните са я влачили бавно по своите дълги проходи, аз съм изпъзляла по кратките и съм заела мястото ѝ в леглото. И татко прегръща мен, в следващия миг изненаданите му очи се отварят и ме гледат с недоумение.

Аз, разбира се, спя.

Той се опитва да ме премести от другата страна на леглото. Аз изведнъж ставам много, много тежка.

Той се отказва от намерението си и сам се опитва да се премести при мама. Ръцете ми внезапно обхващат врата му в желязна примка. Аз спя, аз вече съм много, много тежка и освен това заплашвам да се събудя и да ревна. Първите нотки на недоволство е зараждат някъде дълбоко в гърдите ми, аз заскимтявам ядосано и тази увертюра довежда татко до отчаяние. Той притихва в ръцете ми и дълги минути напразно се надява да се уморя и да отхляба прегръдката. Затягам я още повече.

"Мразя те, детенце!"

"И аз те мразя, татенце!"

Той внимателно се мъчи да се отърве от ръцете ми, скимтящите звуци в гърлото ми се превръщат във все по-засилващ се ропот.

Накрая съм принудена да отстъпя. Прибирам ръцете си, но тъкмо когато той мисли, че ме е победил, аз го удрям, удрям го силно през лицето.

Сега мама се събужда от виковете му. И аз вече мога да отворя очи. Гледам го невинно изпод клепачи, обърканият ми поглед малко посмекчава гнева му – все пак аз съм само едно дете, а той – възрастен човек, който трябва да контролира инстинктите си.

Трябва, но му е все по-трудно. В крайна сметка мама винаги си остава неприкосновена територия – вече съм дочувала какви ужасни неща се случват, когато родителите са насаме нощем. И аз ги дебна, дебна ги с хладнокръвието на звяр, а денем тайно си доспивам по улици и пейки. Научила съм се да спя права като кон, да спя навсякъде и по всяко време, докато те са разделени един от друг и не могат да се посветят на срамната си тайна.

– Вече не издържам! – казва баща ми, но аз зная, че той ще издържи още известно време. Сигурна съм, че накрая ще победи, сега отдавам цялата си енергия в това денонощно дебнене, не ми трябва храна за растеж, за ум, за дарби, които правят нещастни родителите, силите ми отиват за следене на мама – да я опазя от разрухата, от погледа на баща ми, който един ден ще стане равнодушен и хладен и ще изрони от очите ѝ звездния прах.

Мама се спуска от небето със своя бял парашут. Глухарчето е сърдито, вятърът заплашва да го отведе далече, много далече.

Тя ме издърпва настрана и тихо, почти шепнешком, казва в лицето ми:

Амиг а hangyák a föld alattiak hosszú járataikon vonszolták mamát, én rövidebb utakon másztam fel, és elfoglaltam a helyét az ágyában. Apa pedig engem ölel, de a következő pillanatban csodálkozva nyitja ki szemét és értetlenül néz rám.

Én, természetesen, alszom.

Ő megpróbál áttenni az ágy túloldalára. Én hirtelen nagyon-nagyon nehéz leszek.

Ő feladja, és megpróbál átfeküdni a mama mellé. Karjaim hirtelen vashurokként szorulnak a nyakára. Én alszom, már nagyon-nagyon nehéz vagyok, ráadásul azzal fenyegetem, hogy felébredek és felsírok. Valahol mélyen, a mellkasomban megszületnek az elégedetlenség első hangjai, mérgesen felnyüszítek, és ez a nyitány elkészeríti apát. Elcsendesül a karjaimban, és hosszú percekig hiába reménykedik, hogy elfáradok és gyengül az ölelésem. Még erősebben szorítom.

„Gyűlöllek, te kisgyerek!”

„Én is gyűlöllek, apuci!”

Óvatosan igyekszik kiszabadulni karjaimból, a torkomból feltörő nyüszítő hangok viszont egyre erősödő, panaszos kiáltásokká válnak.

Végül kénytelen vagyok engedni. Visszahúزم a karom, de épp, amikor azt hiszi, legyőzött, ütni kezdem, erősen ütni kezdem az arcát.

Mama most ébred fel a kiáltásaimra. Én pedig már ki nyithatom a szemem. Szemlesütve ártatlan pillantásokat vetek apára, zavaros tekintetem enyhít egy kicsit a haragján – hiszen én csak egy gyerek vagyok, ő pedig felnőtt ember, akinek uralkodnia kell az indulatain.

Kellene, de egyre nehezebben megy neki. Végül mama mindig érinthetetlen terület marad számára – hallottam már egyet s mást arról, milyen borzalmas dolgok történnek, ha a szülők egyedül maradnak éjjel. De én figyelem őket, egy vadállat hidegvérével lesem őket, napközben pedig titokban kialszom magam az utcán és a padokon. Megtanultam állva aludni, mint a lovak, bárhol és bármikor el tudok aludni, amíg ők nincsenek együtt, és nem foglalkozhatnak szégyenletes titkukkal.

– Már nem bírom tovább! – mondja apám, de én tudom, hogy bírja még egy ideig. Biztos vagyok benne, hogy a végén én győzök, most minden energiámat az éjjel-nappali leskelődésnek szentelem, nincs szükségem táplálékra, hogy megnőjek, hogy okos legyek, hogy olyan adottságaim legyenek, melyek a szülőket boldogtalanná teszik, minden erőm mama követésére kell, hogy megvéddem a pusztulástól, apám tekintetétől, ami egy nap majd közömbössé és hideggé válik és kivájja anyám szeméből a csillagport.

Mama leereszkedik az égből fehér ejtőernyőjén. A gyermekláncfű mérges, a szél azzal fenyegeti, hogy elfújja messzire, nagyon messzire.

Mama félrehúz, és azt mondja halkan, szinte suttogva:

– Figyelj csak, kislányom, ha nem hagyod ezt abba, in-

– Виж какво, малката, ако продължаваш така, ще те изпратят в интернат и ще си взема друго дете.

– Няма да го направиш! – казвам ѝ с тиха злост.

Вече съм осемгодишна и прекалено интелигентна за възрастта си – природна компенсация за отнетата ми възможност да раста.

– Защо?! – пита тя изненадано и ме гледа със светещите си очи. – Защо?

– Сама си го казвала – аз съм единственото доказателство за младостта ти. А другото ще расте.

Тези думи я карат да занемее за няколко дълги мига.

– Малка никаквица! – проронва тя накрая.

За пръв и последен път мама ме обижда. След това тя ще си служи само с нежни думи, които ще звучат по-страшно от ругателство: ненавиждам те, елфчето ми, ах, как те мразя, сладката ми, махай се оттук, бисерчето ми...

Сега тя поставя началото на нашата дълга вражда с нежности, които пресушават кръвта и сърцето.

– Мразя те, магьоснице! – казва тя и в очите ѝ светва за миг злото пламъче на съпричастието.

– И аз те мразя, майче! – отговарям ѝ, но красивото гневно божество вече се е откъснало от земята и се носи към своята звезда, откъдето ще ме поразят със зловеща светлина.

До десетата ми година, когато татко няма да издържи повече и ще ни напусне, за да умре по-късно в чужда страна, аз продължавам да спя необезпокоявана помежду им. Още не ходя на училище, толкова съм малка, че никоя учителка не би рискувала да ме вземе в своя клас на бързо наливащи се с мускули гиганти. Сега аз изглеждам като четири-петгодишно добре оформено мъниче – не съм обикновено джудже, а просто дете, което отказва да порасте.

– Какво сладко момиченце! – казват всички на майка ми, но тя не изглежда нито поласкана, нито радостна. – На колко години си, хубавице?

– На десет – отговарям и това ги хвърля в смях на неудобство от детската лъжа.

– Оставете я – казва майка ми. Нейно постоянно задължение е да мами околните – роля, която е приела с непресторена гордост. – Тя е една малка измамница. Всъщност – още не е навършила пет години.

– Малката измамница, детето на голямата измамница! – шепна ѝ съзаклятнически в ухото и погледът ѝ без малко не ме убива.

Слизаме от трамвая и мама дълго мълчи, докато ме води за ръка. Наблюдавам я скришом, след смъртта на татко тя много е отслабнала, но това само подчертава тънките ѝ форми на вечна девственица, кожата ѝ е станала прозрачна като на светица, която се храни само с нафора. Най-после тя излиза от небитието, навежда се към мен и отново долавям в гласа ѝ предишната съпричастна омраза.

– Ти си по-голямата лъжкиня от нас двете, магьоснице.

– Защо? – питам я насмешливо, макар да предчувствам отговора.

ternátusba küldelek, és magamhoz veszek egy másik gyereket.

– Nem teszed meg! – felelem csendes haraggal.

Már nyolcéves vagyok és a koromhoz képest túl intelligens, így kárpótol a természet azért, hogy megfosztott a növekedés lehetőségétől.

– Miért?! – kérdezi meglepetten, és rám veti csillogó szemeit. – Miért?

– Te magad mondtad – én vagyok fiatalságod egyetlen bizonyítéka. Az a másik nőni fog.

Ettől néhány hosszú pillanatra elnémul.

– Te kis semmirekellő! – szólal meg végül.

Először és utoljára sért meg a mama. Eztán csak finom szavakat használ majd, melyek a szidásnál is félelmetesebben hangzanak: utállak, kis tündérem, ó, mennyire gyűlöllek, édesem, tűnj innen, apró gyöngyszemem...

Ezzel kezdetét veszi vért és szívet kiszárító gyengédségek közül álló hosszas ellenségeskedésünk.

– Gyűlöllek, te boszorkány! – mondja, és egy pillanatra felvillan szemében a cinkosság szikrája.

– Én is gyűlöllek, anya! – felelem, de a gyönyörű haragos istenség már elszakadt a földtől, és csillaga felé tart, onnan sújt majd le rám baljós fényével.

Tíz éves koromig – amikor apa nem bírja majd tovább és elhagy minket, hogy később egy idegen országban haljon meg –, zavartalanul alszom kettejük között. Még nem járok iskolába, annyira kicsi vagyok, hogy egyetlen tanárnő sem merne felvenni izmos óriásokkal teli osztályába. Most úgy nézek ki, mint egy négy-öt éves jól fejlett apróság: nem szokványos törpe vagyok, csak egy gyerek, aki nem akar nőni.

– Milyen aranyos kislány! – mondja mindenki a mamának, de ő úgy tűnik, nem illetődik meg és nem is örül. – Hány éves vagy, szépségem?

– Tíz – felelem, és zavartan elnevetik magukat, ahogy a gyerekhazugságon szokták.

– Ne törődjenek vele – mondja az anyám. Állandó kötelessége környezete ámitása, nem titkolt büszkeséggel vállalta ezt a szerepet. – Ő egy kis csaló. Valójában még öt éves sincs.

– A nagy csaló kis csaló lánya! – súgom cinkosan a fülebe, és a tekintete majdnem megöl.

Leszállunk a villamosról, és mama hosszan hallgat, miközben kézen fogva vezet. Titokban figyelem, apa halála után nagyon lefogyott, de ez csak még jobban kihangsúlyozza örök szűzlányos karcsú alakját, bőre olyan átlátszó lett, mint egy szentnek, aki csak úrvacsorán él. Végre előjön a nemlétből, felém hajol, és hangjában ismét az előbbi cinkos gyűlöletet érzem.

– Kettőnk közül te vagy a nagyobb hazug, boszorkány.

– Miért? – kérdelem gúnyosan, noha érzem, mit fog válaszolni.

– Защото се изхитриаш да растеш по малко и на петдесет навярно ще изглеждаш като младо момиче, а тогава аз няма да имам никакъв шанс.

Поглеждам я бързо изпод миглите си и за миг виждам, че е истински самотна – просто една отчаяна жена, чийто мъж е прогонен от износеното в утробата ѝ чудовище.

– Мамичко – казвам ѝ тихо и с болка. – Нима се каниш да живееш толкова дълго?

– Защо? – пита тя изненадано и заковава хубавите си очи върху мен.

– Защото – отговарям ѝ бавно с нейния тон – тогава аз няма да имам никакъв шанс. Ще трябва да умра като дете, а това едва ли е най-добрият избор.

– Мразя те, миличка! – казва тихо майка ми.

– И аз те мразя, мамичко! – отговарям ѝ с нежно разбирателство.

Този път зад бледата проглеждам вече аз. Мама стои малко наперено, но по-скоро е уплашена или стресната. Окоето ми настървено я следи през прозорчето: майка-мечта, че и повече от мечта, направо – майка на тролче.

Кой знае повече за нашето отчаяние, освен самата аз? Тя не иска да умре съсухрена и стара, аз не искам да умра преди нея. Заедно сме се вкопчили в този живот, който сякаш е общ. Всяка го дърпа към себе си и се завива до следващия миг, когато някоя част от тялото ѝ ще остане незащитена. Това е най-отчайващата беззащитност – на майката пред детето и на детето пред майката.

От мама извира горчива, тъжна светлина: не, тя няма никакви угризения, в гърдите ѝ тупти звезда, вместо сърце. Цялото ѝ нещастие е, че се е родила, че сама е родила и така е дала сякаш още един коз в ръцете на времето.

Сега мама е непримирима, светът, в който е попаднала, я разяжда отвътре с невидима ръжда. Какво правя тук, оглежда се изненадано тя, и какво е това дете пред мен, дете с апарат, държащо в ръцете си светкавица, която ще изрони гланца на лицето ми. И какво е това око, което ме следи зад обектива, нима така изглежда окоето на времето и нима ще се залъгвам какво ме очаква, след като ме погледне то с мъртвата си зеница?

– Магьоснице, магьоснице! – шепне мама закланието.

– Помни какво ми обеща: вечна младост и вечната любов на баща ти... Като ми отне второто, нима ще ми отнемеш и първото?!

– Не бой се, миличка! – отговарям ѝ от другата страна на машинката, през която изтича животът на мама. – Няма да бъде по-страшно от целувка на земя, а земята целува страшно и завинаги.

Бледата се отваря и през разлистеното многогълниче мама влиза в лентата. Косите ѝ изведнъж потъмняват, лицето ѝ се смрачава като лицето на слънцето, гледано през опушено стъкло. В замяна на това черната ѝ рокля

– Mert ravaszkodsz, és mindig nősz egy kicsit, tizenöt évesen már biztos úgy fogsz kinézni, mint egy fiatal lány, és akkor nekem semmi esélyem sem lesz.

Fél szemmel felnézek rá egy pillanatra és meglátom, hogy tényleg magányos: csak egy elkeseredett nő, akinek elüldözte a férjét a méhében kihordott szörnyeteg.

– Mamácska – szólok hozzá halkan és fájdalmasan. – Csak nem akarsz olyan sokáig élni?

– Miért? – kérdi meglepetten, és rám szegezi szép szeméit.

– Mert – felelem lassan, őt utánozva – akkor nekem semmi esélyem sem lesz. Gyerekként kellene meghalnom, és ez aligha a legjobb választás.

– Gyűlöllek, kedvesem! – mondja halkan anyám.

– Én is gyűlöllek, mamácska! – válaszolom megértő gyengédséggel.

Ezúttal már én nézek bele a blendébe. Mama egy kicsit mereven áll, de inkább ijedt vagy rémült. Szemem böszven követi a keresőn át: álom-anya, sőt, több annál, egyenesen: manó-anya.

Ki tudna többet elkeseredettségnkről, mint én magam? Ő nem akar aszottan és öregén meghalni, én pedig nem akarok őelőtte meghalni. Együtt vágtunk bele ebbe az életbe, ami olyan mintha közös lenne. Mindketten magunkhoz húzzuk, és beburkolózunk a következő pillanatig, mikor testünk egy része védtelen marad. Ez a legelkeserítőbb védtelenség: az anyáé gyermekével szemben és a gyermeké anyjával szemben.

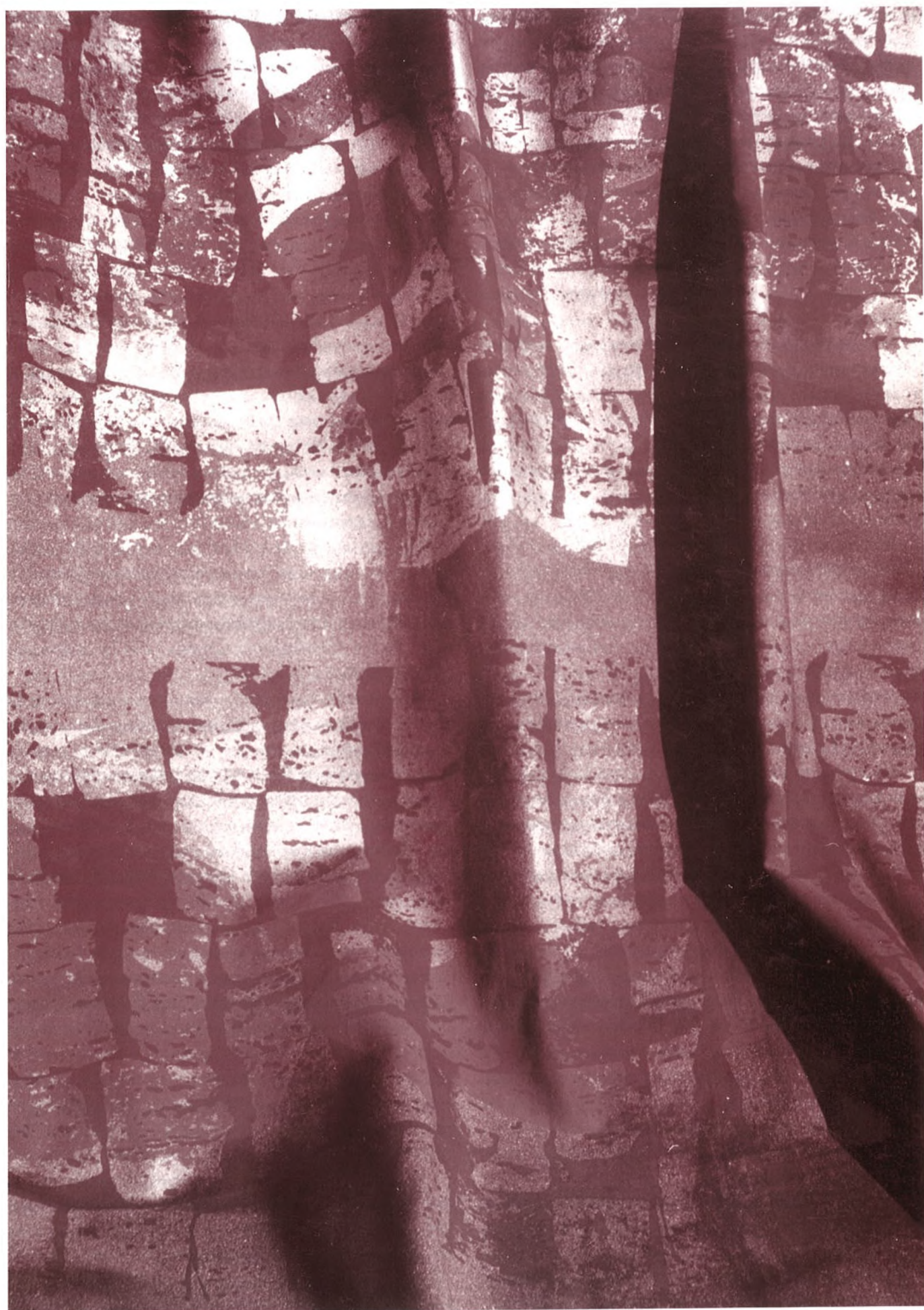
Mamából keserű, szomorú fény fakad: nem, neki egyáltalán nincs lelkiismeret-furdalása, mellkasában szív helyett csillag dobog. Az ő szerencsétlensége, hogy megszületett és ő maga is szült, s ezáltal még egy ász az idő kezére játszott.

Mama most engesztelhetetlen, a világ, ahová került, láthatatlan rozsdával marja szét belülről. „Mit keresek itt?” – néz körül meglepetten. „És ki ez a gyerek előttem, ez a gyerek fényképezőgéppel és vakuval a kezében, amitől lepereg arcomról a fény? És mi ez a szem, amely az objektív mögül követ, csak nem így néz ki az idő szeme, és csak nem engedem, hogy elhitesse velem, mi vár rám, ha halott pupillájával rám néz?

– Boszorkány, boszorkány! – suttozja mama az átkot. – Ne feledd, mit ígértél nekem: örök fiatalságot és apád örök szerelmét... A másodikat már elvetted, csak nem veszed el az elsőt is?!

– Ne félj, kedvesem! – felelem a gép túloldaláról, melyen áthalad a mama élete. – Nem lesz rosszabb, mint a föld csókja, a föld pedig félelmetesen csókol és örökre.

A blende kinyílik, és a széttárt sokszőgön át mama a filmtekercsre kerül. A haja hirtelen megfeketedik, arca elsötétül, mint a kormos üvegen át a nap képe. Fekete ruhája viszont felvillan, nyaklánc és karkötője megcsillan,

светва, лъсват колието и гривната ѝ – от светла вдовица мама изведнъж се превръща в абаносова Снежанка. Но това е само игра на негатива, после мама ще се проектира бяла и странна в своите мрачни дрехи, а очите ѝ ще гледат отново нагоре, в небитието, в смъртта.

Какво ще вижда там мама, кого ще вижда – моя отчаян баща ли или само своето бъдеще? Само една любов ли ще види мама – последната за нея, сладка и горчива като дете, родено в предела на живота.

Ето, мама се усмихва и в света ѝ нахлува хубавият млад Вили. Мама му подава ръка и той прекрачва през обектива – самоуверен като пропития с амброзия Аполон. Той влиза и цялата стая става зала на смеха, с млада жена и момиченце до нея, мадона и ангелче, принцеса и тролче.

Този портрет е незабравим – отново сме аз и тя, отново глава до глава, а зад апарата е вече хубавият Вили. Той сякаш ни е сдобрил за минута, сякаш е превърнал в смях омразата ни, злобата ни – в игра.

– Обичам те, детенце! – казва в този миг мама и аз ѝ отговарям почти искрено, почти нежно:

– И аз те обичам, мамичко!

Сега ми се иска да опиша и Вили, но той все ми се изплъзва със своята хитра усмивчица, неуловим като полъх. Върху лентата от него остава единствено бледа, разсеяна светлина, той целият е само един продължителен, мрачен смях, а върху лентата смехът не се отпечатва, още помалко – мракът.

Във Вили материята сякаш не е организирана, а блуждае разсеяна, безформена и самотна в контура на неговото здраво, мускулесто тяло.

Мама обожаваше тялото на Вили, тя не може да му се насити нито денем, нито нощем, но и двамата най-много обичат полумрака, когато Вили се разтваря в околните предмети и на мама ѝ се струва, че прави любов с цялата вселена.

Оставили са ме да се скитам свободно из къщата, те вече не се страхуват от мен, не ме забелязват, магията ги е обхванала отвсякъде, владее ги, запущва с восък ушите им, запечтва със сладостен нектар устните им.

А аз бродя из стаята и чакам часа, когато Вили ще прогледне и ще види младото момиче, което расте в мен, което набъбва през роклята ми и навътре – към жлезите ми, към органите ми, към сърцето и мозъка ми. Той не може дълго да остане спял за тази тайна, той няма право дълго да остава спял.

И вече чувам отчаяния глас на майка ми: измами ме ти, магьоснице, детенце на самотата ми, на страданието ми! Измами ме ти, чудовище!

– Е, какво – отговарям ѝ – нима ни беше зле на двете, че се захласна така по вечния мрак! Между красавицата и звяра третият е излишен, а звярът, както виждаш, съм аз.

Мама ме гледа уплашено, но все още не ме вижда. Тя се е взряла в зениците на своя приказан Вили, мама сега се

halvány özvegyasszonyból mama hirtelen ébenszínű Hó-fehérkévé válik. De ez csak a negatív játéka, a képen mama fehér lesz, és furcsán néz majd ki sötét ruhájában, szemem pedig ismét felfelé néz majd, a nemlét, a halál felé.

Mit lát majd ott a mama, kit fog majd látni: elkeseredett apámat vagy csak a saját jövőjét? Csak egy szerelmet lát majd a mama, számára az utolsót, mely édes és keserű, mint az élet delelőjén született gyermek?

Lám, mama elmosolyodik, és életébe betör a szép és fiatal Vili. Mama kezét nyújt neki, és ő átsétál az objektívon, magabiztosan, mint az ambróziával jóllakott Apollón. A férfi belép és az egész szoba a nevetés terme lesz, benne egy fiatalasszony kislánnyal, madonna anygalkával, hercegnő kis manóval.

Ez egy felejtethetetlen porté: megint mi vagyunk, megint fej fej mellett, a gép mögött pedig már a szép Vili. Ő mintha egy percre kibékített volna minket, mintha nevetéssé változtatta volna gyűlöletünket, gonoszágunkat pedig játékká.

– Szeretlek, kislány! – mondja ekkor mama, és én majdnem őszintén, szinte gyengéden felelem neki:

– Én is szeretlek, mamácska!

Most szeretném Vilit is leírni, de ő folyton elillan előlem ravasz, mosolyával, mely megfoghatatlan, mint a szelíd. Csak egy halvány, elmosódott fényfolt marad belőle a filmen, ő maga is csak egy hosszas, keserű nevetés, a filmen viszont nem látszik a nevetés, a keserűség pedig még kevésbé.

Viliben mintha rendezetlen volna az anyag, csak szét- szórta, alaktalanul és magányosan bolyong egészséges, izmos testében.

Mama imádja Vili testét, nem tud betelni vele sem nappal, sem éjjel; de mindketten a félhomályt szeretik legjobban, amikor Vili feloldódik a környező tárgyakban, és mama úgy érzi, az egész világmindenséggel szeretkezik.

Hagyják, hogy szabadon kószáljak a házban, már nem félnek tőlem, észre sem vesznek, teljesen hatalmába kerítette őket a varázslat, eluralkodott rajtuk, viasszal tömi be fülüket, édes nektárral tapasztja le ajkukat.

Én a lakásban bolyongok, és várom az órát, amikor felnyílik Vili szeme és meglátja azt a fiatal lányt, aki bennem növekszik, aki a ruhámban duzzad és a bensőmben is: a mirigyeim, a szerveim, a szívem és az agyam táján. Nem maradhat sokáig vak, meg kell látnia ezt a titkot, kötelessége meglátni.

És már hallom anyám elkeseredett hangját: „Beacsaptál, boszorkány, magányom és szenvedésem gyermeke! Beacsaptál, te szörnyeteg!”

– És akkor mi van – kérdelem – csak nem volt rossz nekünk kettesben, hogy így elmerültél az örökös sötétségben? A szép és a szörnyeteg mellé felesleges egy harmadik, a szörnyeteg pedig, amint látod, én vagyok.

Mama ijedten néz rám, de még nem lát engem. Mesebeli Vilije szemébe mered, mama most a világmindenség-

любви с вселената и звездите в очите на Вили я мамят в един безпамятен колапс.

После напускаме ритъма – тя, Вили и аз, аз, Вили и тя: тя и той излизат от мрака, аз хлътвам вътре.

– Какво странно дете имаш! – казва Вили. – Толкова малко, а сякаш е живяло на света векове.

– Защото е магьосница! – отговаря му тихо мама. – Тя и теб ще те омагьоса, затова не я гледай дълго.

– Не мога да не я гледам! – засмива се уморено Вили. – Погледът ми полепва по нея, не само моят, а и на всички останали. Толкова малко дете, а така добре оформено, просто една изящна Месалина.

– Вили, ти ме плашиш! – осведомява го мама. – Да не би да изпитваш влечение към деца?

Той я поглежда през мрака и очите му светват вълчи в леглото.

– Тя не е дете! Тя е стара като света, защото е самият дявол. А дяволът винаги привлича погледа.

Сега мама отново придобива уплашеното изражение на момиче, тя дълго мълчи и стоим така тримата в неразрешим любовен триъгълник: светлината, мракът и дяволът. Мама до Вили. И аз.

Сутрин Вили тананика до премала все една и съща песничка. Трелите напускат гърлото му и се разливат из стаята, застояват се по ъглите миг-два и после излитат през прозореца.

Аз лежа в леглото и слушам тази сатанинска музика, Вили тананика като славей, подсвирква с настървение и обтрива своите мускули от мрак, своите рамене от мрак. От него се носи някаква непресъхваща жизненост, за която вратите не са препятствие, разстоянията не са препятствие.

Мама го гледа през отворения портал, аз също съм се надигнала на лакти и слушам неговата примамваща песничка, слушам я и чакам времето, когато Вили ще припадне по дългите ми коси, по стройното ми тяло – дано това бъде скоро, о, дано!

Но погледът на мама ме плаши, в очите ѝ напоследък се е появило нещо загадъчно, нещо непредсказуемо, тя вече не изрича заклинанието, защото времето отдавна е спряло в този дом, в тези стаи, в този свят, а самата мама е станала сякаш по-предметна, по-реална.

Все по-често зениците ни се срещат и се гледат изпитателно, от непроницаемото лице на мама се носи музеев хлад. Съвършено консервирана, тя не се променя с годините или – най-малкото – промените, които се извършват с нея, нямат отношение към външността ѝ.

На двадесет аз приличам на девойче, току-що навлизащо в преходната възраст. Поизраснала съм малко, вече ходя редовно на училище – в клас, който съответства на биологическата ми възраст. Тя сега не е повече от дванадесет години.

Мама е все така млада, кожата ѝ – все така гладка, със

gel szerelmeskedik, és Vili szemében a csillagok tudattalan ájulásba csalogatják.

Aztán ritmust váltunk: ő, Vili, én, én, Vili és ő. Ő és Vili előjönnek a sötétből, én pedig belezuhanok.

– Milyen furcsa gyereked van! – mondja Vili. – Olyan kicsi, de mintha századokat élt volna már meg.

– Mert boszorkány! – feleli halkan a mama. – Téged is elvarázsol, ne nézd sokáig!

– Nem tudom nem nézni! – mosolyodik el fáradtan Vili. – Rátapad a tekintetem, nem csak az enyém, mindenki másé is. Ilyen kicsi gyerek, de olyan formás alakja van, mint egy szépséges Messalinának.

– Vili, megijesztesz! – közli vele a mama. – Csak nem vonzódasz a gyerekekhez?

Vili ránéz az ágyból, a sötétben felvillan a szeme, mint egy farkasnak.

– Ő nem gyerek! Olyan öreg, mint a világ, mert ő maga az ördög. Az ördög pedig mindig vonzza a tekinteteket.

Mama most megint olyan ijedten néz, mint egy kislány, hosszasan hallgat. Hárman vagyunk a megoldhatatlan szerelmi háromszögben: a fény, a sötétség és az ördög. Vili és a mama. És én.

Reggel Vili ugyanazt a dalt dúdolja a végkimerülésig. Trillák törnek fel a torkából és szétszóródnak a szobában, egy-két pillanatra megállnak a sarkokban, majd kiszállnak az ablakon.

Én az ágyon fekszem és ezt a sátáni zenét hallgatom: Vili úgy dúdol, mint egy csalogány, böszön füttyörészik és homály-izmaik, homály-vállát törölgeti. Kiapadhatatlan életkedv árad belőle, ezért számára ajtó vagy távolság nem akadály.

Mama a nyitott ajtón át nézi, én is lábujjhegyre állva hallgatom a csábító dalt, hallgatom és várom az időt, amikor Vili elalél hosszú hajamtól, karcsú testemtől – ő, bár csak hamarosan bekövetkezne!

De a mama tekintete megijeszt, valami titokzatosság van a szemében mostanában, valami előre látható, már nem ejti ki az átkot, mert az idő rég megállt ebben a házban, ezekben a szobákban, ebben a világban, maga a mama pedig mintha tárgyyszerűbbé, valóságosabbá vált volna.

Egyre gyakrabban találkozok a tekintetünk, és kérdően nézünk egymásra, mama áthatolhatatlan arcára múzeumi hűvösség ül ki. Tökéletesen konzerválódott, ő nem változik az évek során, vagy legalábbis a változások, amelyek végbe mennek benne, nem állnak kapcsolatban a külsejével.

Húsz évesen bakfisnak nézek ki, mintha most lépnék a serdülőkorba. Egy kicsit megnöttem, már rendszeresen járok iskolába: abba az osztályba, ami a biológiai életkornak felel meg. Ami nem több tizenkét évnél.

Mama ugyanolyan fiatal, a bőre ugyanolyan sima, apró,

ситни, сякаш изкуствени пори. За всички останали хора времето тече ускорено, връстниците на мама вече се набръчкват и от тях изтича влагата на живота. Моите съученички бързо ме надминават по ръст и с всяка година аз отново изоставам.

Светлината, която идва от мама, вече не е предишната напрегната светлина, сега тя по-скоро е някакво спокойно излъчване на сигурно в себе си същество, мама свети вече само за Вили. Или – може би само за себе си.

И все пак тя е започнала да се страхува от мен, забелязвам го по опитите ѝ да ме избягва, когато останем насаме – сякаш Вили е единственият мост, по който можем да стигаме една до друга. Миналото е забравено, забравен е и далечният ми баща, сега живеем в едно непрекъснато съперничество за Вили, който по право принадлежи на мен.

Няма къде да избягаме от съдбата, на която ни обрича заклинанието, мама трябва да си тръгне някой ден, някой ден аз трябва да порасна и Вили да забележи тъмните ми като катран коси, тъмните ми очи, гъвкавата походка – всичко това принадлежи на Вили и мама е безсилна да се противопостави.

Мигът на нейната любов може безкрайно да бъде удължен, но все някога той ще свърши. Дори през това време да умрат няколко галактики и урагани да изтрият от звездната карта цели стада планети – мигът е обречен на край. Дори човечеството да изчезне и отново да се възроди като Феникс от пепелта си – мигът е обречен на край. Дори вселената да се свие и разпусне няколко пъти, превръщайки в лъчение цялото си вещество и после отново струпвайки го в планетни системи – мигът е обречен на край. И мама прекрасно разбира това, тя чете своя трагичен урок в очите на Вили: те настървено ме следят, когато се навеждам да завържа връзките на обувките си, когато сутрин се разхождам по пижама из жилището и се наслаждавам на светлината. Вили ме дебне с все по-нарастващо изумление, той вече целият е проникнат от мен, отровен от магията на очите ми, на тялото ми, впримчен завинаги в заклинанието.

Мамо, аз наистина ти обещах вечна младост, но не и вечен живот. Това не може да ти обещае никоя магьосница – колкото и всевластна да е. И не защото вечна е само промяната, и не защото чрез нея се мъчим да обясним своята преходност в света, който обитаваме, а защото никое същество, изпълнено с млада сила и злост, не може да остави съществото, от което е произлязло, да се разпорежда със съдбата му. Нирваната е отказ от продължението и тя не може да черпи сили от онова, което съществува. Майката не може да черпи сили от детето и чрез него да постига нирваната.

Измамно е твоето спокойствие, мамо, ти си продължена и отречена, и затова Вили един ден ще бъде мой – когато светлината умре и над земята се възцари мракът с лицето на Вили, с очите на Вили, с тялото на Вили. Нощ, която ще скрие предметите, съществата, звездите и вече няма да

szinte mesterséges pórussal. Minden más ember számára gyorsan telik az idő, a mamával egyidős nők már ráncosodnak, elhagyják őket az élet nedvei. Osztálytársaim gyorsan lehagynak engem növésben, és évről évre jobban lemaradok.

A fény, mely a mamából árad, már nem az a régi feszült fény, most inkább olyan, mint egy magabiztos teremtmény nyugodt kisugárzása; mama már csak Vilinek ragyog. Vagy talán csak saját magának.

De mégis félni kezdett tőlem, abból vettem észre, hogy igyekszik kikerülni, ha kettesben maradunk – mintha Vili lenne az egyetlen híd, amelyen átkergetünk egymáshoz. A múlt feledésbe merült, feledésbe merült néhai apám is, most állandó versengésben vagyunk Viliért, aki jog szerint hozzám tartozik.

Nincs hová menekülnünk a sorsunk elől, melyre az átok ítélt minket, mamának egy nap el kell mennie, én egy nap meg kell nőjek, és Vilinek észre kell vennie kátrányfekete hajam, sötét szemem, rugalmas járásom – mindez Vilit illeti, és mamának nincs ereje szembeszállni vele.

Szerelme pillanata a végtelenségig eltarthat, de előbb vagy utóbb véget ér. Még ha ezalatt galaxisok is halnak meg, hurrikánok törölnek le egész bolygórendszereket a csillagtérképről – ez a pillanat véget fog érni. Még ha ki is hal az emberiség és főnixként születik újjá porából – ez a pillanat véget fog érni. Még ha a világegyetem néhányszor összeszűkül és kitágul is, teljes anyaga sugárzássá válik, majd újból bolygórendszerekben halmozódik fel – ez a pillanat véget fog érni. Mama jól tudja ezt, Vili szeméből olvassa ki a tragikus tanulságot: Vili böszön követ tekintetével, amikor lehajolok bekötni a cipőmet, ha reggel pizsamában járkálok a lakásban és élvezem a fényt. Vili egyre növekvő ámulattal figyel, már rajong értem, megmérgezte szemem varázsa, örökre megátkozott testem mágijája.

Mama, én valóban örök fiatalságot ígértem neked, de örök életet nem. Ezt egyetlen boszorkány sem ígérhetné meg, még ha olyan hatalmas is, mint a világegyetem. És nem azért, mert csak a változás örök, nem azért, mert ezzel próbáljuk magyarázni evilági múltkonyságunkat, hanem mert egyetlen fiatalos erővel és gyűlölettel teli lény sem engedheti, hogy az a lény rendelkezzen a sorsával, amelytől származik. A nirváná lemondás a folytatódásról, nem meríthet erőt a létezőből. Az anya nem meríthet erőt gyermekéből, rajta keresztül nem juthat el a nirvánába.

Csalóka a te nyugalmad, mama, a te sorsod már a folytatódás és a lemondás, ezért Vili egy nap az enyém lesz, amikor kihal a fény és a földön a sötétség uralkodik el Vili arcával, Vili szemével, Vili testével. Éjszaka lesz, mely elrejtja tárgyakat, az élőlényeket, a csillagokat. Lényegtelen lesz már, hogy vajon nem látszanak-e a csillagok, vagy

има значение дали те не се виждат или просто не съществуват. Впрочем – ще бъде второто, със смъртта на мама ще умре светлината, а това е равностойно на изчезване на материята. Мракът не се нуждае от вещество, измама са мускулите на Вили, те съвсем не му трябват или му трябват само за мама. Докато тя съществува, ще съществува и тялото на Вили. После ще дойде моята власт, той ще изчезне. Ще престане да бъде такъв, какъвто е сега. Ние заедно ще превземем света.

Отново бледата и отново мама. Тя е в скромна сива рокля, някак е помръкнала, но все още е моята майка, майка и половина, майка на гномче, на тролче, на елфче, на демон, на сатана. Сякаш се е пробудила за истината, сякаш е разбрала кого е молила за вечна младост, на кого е продала душата си, душата на света, зрънцето светлина. Но още е много влюбена, още не е спазнала напълно на земята и хищното око на Вили още не е успяло да я съзре.

Двамата с Вили сме измислили една много смешна игра. Наричаме я "да уловим мама". Мама е слънчевото зайче от огледалото, тя е попаднала върху лицето на Вили светлина – той се опитва да я захване със зъби, да я схруска. Понякога в играта участва и мама. Тя движи огледалото с ръка, а ние с Вили се стремим да уловим светлото папаниче. Подскачаме смешно, блъскаме се, преплитаме ръце и крака, боричкаме се. В един миг решаваме да захванем ушите на зайчето, стисваме зъби и устните ни се срещат. Гледаме се смутено няколко мига: глава до глава, очи до очи, нос до нос. Устните на Вили са топли и почти недоловими, целувката му преминава като полъх по моите устни, дали мама е забелязала тази мигновена целувка? Да, зайчето се е захлупило по очи и плаче, мама е разстроена.

– Вили, ти ме плашиш! – казва тя печално. – Магьосницата е още дете...

– Дете е – съгласява се Вили. – Но е стара като света. Че и повече.

Намесвам се, за да нарека нещата с истинските им имена. Едва ли и двамата си дават сметка какви невинни лъжци са в този миг.

– Не познахте – казвам им – на двадесети пет съм. Не съм стара, но не съм вече и дете.

– Невъзможно! – отсича Вили. – На двадесет и пет е майка ти. А ти си на шест, ако не се броят милиардите, които си изживяла преди това.

– Я ме погледни! – казвам му. – Хубаво ме погледни! Приличам ли ти още на дете?

Вили ме поглежда и изведнъж започва да ме вижда: аз съм млада, детството е отминало, тялото ми се е наляло със сладки сокове, устните ми – със жажда, и аз цялата съм само жажда.

А мама отново е на двадесет и пет, нека бъде.

От този момент Вили престава да забелязва мама, очите му целите се изпълват с мен, която съм хубава, с мен, която

egyszerűen nem is léteznek. Egyébként az utóbbi fog bekövetkezni, mama halálával kihal a fény, ami egyenértékű az anyag eltűnésével. A sötétségnek nincs szüksége anyagra, Vili izmai érzéki csalódások, egyáltalán nincs szüksége rájuk, vagy csak a mama miatt kellenek neki. Amíg a mama létezik, Vili teste is létezni fog. Aztán eljön az én uralmam ideje és a teste el fog tűnni. Nem olyan lesz már, mint most. Együtt fogjuk meghódítani a világot.

Már megint a blende, és megint a mama. Egyszerű, szürke ruhában, valahogy elsötétült, de még mindig az én anyám, több mint anya, egy kis gnóm anyja, egy manóé, egy tündéré, egy démoné, a sátáné. Mintha ráébredt volna az igazságra, mintha megértette volna, kitől kért örök fiatalságot, kinek adta el a lelkét, a világ lelkét, a fény csíráját. De még nagyon szerelmes, még nem szállt le egészen a földre, és Vili ragadozó szeme még nem vette észre.

Vilivel egy nagyon vicces játékot találtunk ki. Úgy hívjuk, „kapjuk el a mamát”. Mama a fényfolt a tükrön, a Vili arcára vetődő fény, amit Vili megpróbál egy harapással elkapni, elpogtatni. Néha mama is részt vesz a játékban. Kezében tartja a tükröt, mi pedig igyekszünk elkapni a kis pajkos tükörképet. Nevetségesen ugrálunk, összeütközünk, kezünk-lábunk összegabalyodik, dulakodunk. Hirtelen elhatározzuk, hogy beleharapunk a tükörkép füleibe, összeszorítjuk a fogunk, és ajkaink találkoznak. Zavartan nézünk egy pár pillanatig, fej fej mellett, szemünk, orrunk összeér. Vili ajka meleg és alig érezhető, csókja egy fuvalat az ajkaimon – vajon mama észrevette ezt a röpké csókot? Igen, a tükörkép eltakarta a szemét és sír, mama zaklatott.

– Vili, megijesztesz! – mondja bánatosan. – A boszorkány még gyerek...

– Gyerek. De olyan öreg, mint a világ. Sőt, öregebb – ellenkezik Vili.

Közbeavatkozom, hogy valódi nevükön nevezzem a dolgokat. Aligha tudatosul egyikükben is, milyen ártatlan hazugságokat mondtak az imént.

– Nem találtátok el – mondom nekik – huszonöt vagyok. Nem vagyok öreg, de gyerek sem vagyok már.

– Lehetetlen! – hitetlenkedik Vili. – Anyád huszonöt éves. Te pedig hat vagy, ha nem számoljuk a milliárdokat, melyeket előtte éltél meg.

– Nézz csak meg! – mondom neki. – Jól nézz meg! Gyerekek látszom?

Vili rám néz, és hirtelen meglát: fiatal vagyok, gyerekkorom elmúlt, testemet édes nedvek járvák át, ajkaimat a vágy, én magam vagyok a vágy.

Mama meg megint huszonöt éves, hát legyen.

Ettől a perctől fogva Vili észre sem veszi már a mamát, a szeme velem telik meg, mert szép vagyok, ve-

съм примамлива, и която вече съм престанала да бъда дете на своята майка.

Оттук нататък ще започне нейната агония, светлината ще се затвори в себе си, звездата ще пропадне навътре – мама безпомощно ще тръгне от стая в стая, докато ние с Вили се гледаме, докато се изяждаме с поглед и после – с всичко останало.

Ореолът около главата на мама постепенно увяхва – като замръзнало в зимата цвете. Мама е болна от мен и заедно с нея боледува цялата природа – гроздовете изсъхват бързо по клоните, недокоснати от човешка ръка, ябълките се лишават от влагата си и се свиват, сбръчкват се плодовете, тревите, животните, хората, един безпамятен колапс обхваща градовете.

– Магьоснице, магьоснице – стене мама, – нямаш ли милост, магьоснице!

– Не! – отговарям ѝ, докато ръцете на Вили обгръщат тялото ми и го наливат със сладка сила. – Нямам. Обещах ти вечна младост, но не и вечен живот.

Мама полудява от болка и ревност, като животно в клетка се блъска мама в страданието, и ето, в стайте настъпва зима, в природата настъпва зима и светлината на света бавно угасва без мама.

Вили се слива с околните предмети, Вили потъва в тях или те потъват в него – все едно каква е истината, щом всичко накрая завършва с потоп.

Мамо, аз съм дяволът, който идва за твоята сила. Аз се спотайвах и растях заедно със зараждането на света, аз се преструвах на сговорчива, аз бях материята, която изграждаше основите на този свят. Всичко, което се пораждаше в него, всъщност се раждаше от мен и никога не можеше да ме отстрани, без да отстрани себе си. Аз идвах и заедно с мен пристигаха хората, а с тях – гладът, болестите, нищетата, властта на един слаб човек над друг слаб човек. Аз идвах, защото не можех да не дойда, съществуването на света означаваше да съществувам аз. Хората ме наричаха нощ, сянка, тъмна сила, но те не знаеха, че единственото нещо, което със сигурност имат, това съм аз. Кръгът се затваряше, те бяха нещастни и тяхното нещастие носеше моето име.

Може би преувеличавам размерите на своята власт, но лъжат и онези, които измислиха, че светът е творение на сатаната. Не, светът е творение на мрака, а неговият градивен материал е сатаната. Светът е Вили, аз съм неговата първооснова. Защо Вили? Можех да го нарека и друго, но какво значение има името?

Ако утре всичко потъне в равновесен мрак, то за какво е мама? Трябва да има някакъв смисъл в нейното съществуване, а всъщност нищо не нашепва за този смисъл. През бледата проглеждат хора и машини, зверове и роботи, те питат – за какво е мама? Никога не знае отговора.

lem, mert vonzó vagyok, és már nem az anyám lánya vagyok.

Ekkor kezdődik mama agóniája, a fény magába zárkózik, a csillag magába hull: mama tehetetlenül járkal a szobákban, míg mi Vilivel egymást nézzük, míg felfaljuk egymást a tekintetünkkel, majd minden mással.

Mama feje fölött fokozatosan elhervad a dicsfény, mint a télen megfagyott virág. Mamát én betegítettem meg, és vele együtt betegeskedik az egész természet: a szőlőfűtők hamar leszáradnak a tőkéről, mielőtt még emberi kéz érintette volna őket, az almák elvesztik nedvességüket és összezsugorodnak, összeaszalódnak a gyümölcsök, a növények, az állatok, az emberek, tudattalan ájulás keríti hatalmába a városokon.

– Boszorkány, boszorkány – sóhajt fel a mama –, nem könyörölsz, boszorkány?

– Nem! – felelem, miközben Vili karja öleli testem és édes erővel tölti meg. – Nem. Örök fiatalságot ígértem neked, de örök életet nem.

Mama beleőrül a fájdalomba és a féltékenységbe, beleütközik szenvedésébe, mint ketrece falába a bezárt állat, és lám, tél lesz a szobákban, tél lesz a természetben, és a világ fénye lassan kihuny a mama nélkül.

Vili összerosódik a környező tárgyakkal, Vili elmerül bennük, vagy azok merülnek el benne – mindegy, mi az igazság, ha minden özönvízzel ér véget.

Mama, én az ördög vagyok, aki eljön a te erőddért. Elrejtöttem, és együtt növekedtem a világgal születése óta, engedékenynek tettem magam, én voltam az anyag, mely felépítette a világ alapjait. Minden, ami benne létrejött, valójában belőlem született, és senki sem távolíthatott el anélkül, hogy el ne távolította volna saját magát is. Én eljöttem, és velem együtt megérkeztek az emberek is, velük pedig az éhség, a betegségek, a szegénység, egy gyenge ember uralma egy másik gyenge ember felett. Én eljöttem, mert nem tudtam nem eljönni, a világ létezése az én létezésemet jelentette. Az emberek éjnek hívtak, árnyak, sötét erőnek, de ők nem tudták, hogy az egyetlen dolog, amelyük biztosan van, én vagyok. A kör bezárult, ők boldogtalanok voltak, és boldogtalanságuk neve én voltam.

Talán eltúlzom hatalmam nagyságát, de azok is hazudnak, akik azt találták ki, hogy a világ a sátán teremtménye. Nem, a világ a sötétség műve, alkotóanyaga a sátán. A világ Vili, én a kezdete vagyok. Miért éppen Vili? Másképp is elnevezhettem volna, de mi jelentősége van a névnek?

Ha holnap minden egyenletes sötétségbe merül, akkor minek a mama? Kell legyen valami értelme a létezésének, de valójában semmi sem utal erre az értelemre. Emberek és gépek, vadállatok és robotok néznek a blendébe, és azt kérdik: „Minek a mama?” Senki sem tudja a választ.

За татко всичко е ясно, все някой подава искрата, но искрата е нещо реално, нещо, което може да си представим. И Вили е ясен, той е такъв, какъвто е роден, той е създаден от мен, за да се люби с мен. Но за какво е мама? Светлината, животът, разумът за какво са. Никой не знае отговора.

В този миг бледата се отваря. Зад прозорчето е застанал целият свят: тревите, животните, умните изчислителни машини, останалите машини. Те чакат мама да премине през бледата и да остане върху лентата завинаги. Но това завинаги зависи от трайността на материала, която винаги казва своето категорично не. И тогава всички въздъхват разочаровано и всички питат един глас: но защо съществува мама, ако я нямаше, нямаше да го има и въпросът.

– Ах, магьоснице, магьоснице! – плаче мама. – Измами ме ти, детенце, чудовище на самотата ми. Измами ме. И не е работата само във Вили, но ти какво правиш с него? Не е естествено едно дете да се влюби в мрака – освен ако не е наистина чудовище, освен ако не е самият дявол.

– Ами че аз съм дяволът, мамичко! – смея се доволно. – Погледни ме – нима не съм самият дявол! Джудженце съм, с мравките другарувам, баща си пратих по дяволите, с Вили се забавлявам... Кой друг мога да бъда?

Но мама клати недоверчиво глава и въздиша:

– Нима от моето тяло дявол се е родил, нима е възможно това – от моето хубаво тяло?

Каквато съм малка, каквато съм весела и като се заляя в смях – господ да е на помощ на мама, господ да е на помощ на света.

– Ах, мамо, мамичко – кискам се аз – ами че какво друго има на този свят, освен мен?

И тя ме поглежда тъжно, и от сърцето ѝ се отронва тъмна въздишка.

– Мразя те, детенце! – вика тя и аз ѝ отговарям съзаклятнически:

– И аз те мразя, мамичко!

Тук албумът се затваря, снимките свършват горчивата светлина престава да струи от черното паспарту.

Мама се премества да живее в друг свят. В жилището оставаме само аз и Вили. Но това е вече нова история, която няма нищо общо с мама.

Има едно гробче и на него черно елфче стои заковано на пиедестал. Под гробчето – скелет на млада жена. От скелета струи светлина и плаши нощем децата на гробаря.

Елфчето денем спи, а вечер задава странна гатанка на света. Въпросът е известен на всички. А отговорът?

Цялата човешка демонология мълчи засега.

Apát illetően minden világos, a szikrát mindig oda kell nyújtva valaki, de a szikra valóságos, olyasvalami, amit el tudunk képzelni. Vili is érthető, ő olyan, amilyennek született, én teremtettem, hogy belém szeressen. De minek a mama? Minek a fény, az élet, az értelem? Senki sem tudja a választ.

Ekkor kinyílik a blende. A kereső mögé beállt az egész világ: a növények, az állatok, az értelmes számítógépek, a többi számítógép. Arra várnak, hogy a mama áthaladjon a blendén, és örökre a filmen maradjon. De ez az „örökre” az anyag tartósságától függ, amely mindig határozottan nemet mond. És akkor mindenki csalódottan sóhajtott fel, és mindenki egyszerre kérdezi: „De miért létezik a mama?”. Ha nem létezne, nem létezne a kérdés sem.

– Ó, boszorkány, boszorkány! – mondja sírva a mama. – Becsaptál, te kis gyerek, magányom szörnyetege. Becsaptál. És nem csak Vili a hibás, te mit művelsz vele? Nem természetes, hogy egy gyerek a sötétségbe szeressen bele, csak ha valóban szörnyeteg, csak ha maga az ördög.

– De hát én vagyok az ördög, mamácska! – nevetek elégedetten. – Nézz csak rám, hát nem én vagyok maga az ördög? Törpe vagyok, hangyákkal barátkozom, elüldözöm az apámat, beleszeretek Vilibe... Ki más is lehetnék?

De mama hitetlenkedve ingatja a fejét és sóhajtozik.

– Csak nem egy ördög született a testemből, lehetséges volna ez: az én szép testemből?

Amilyen kicsi vagyok, és amilyen vidám vagyok, amikor gurulok a nevetéstől, Isten óvja a mamát, Isten óvja a világot!

– Ó, mama, mamácska – kacagok – hát mi más van ezen a világon rajtam kívül?

Szomorúan néz rám, és sötét sóhaj tör fel szívéből.

– Gyűlöllek, kis gyerek! – kiáltja, mire én cinkosan felelem:

– Én is gyűlöllek, mamácska!

Ekkor bezárul az album, elfogynak a képek és a fekete passepartou már nem áraszt keserű fényt.

Mama elköltözik egy másik világba. Kettesben maradunk a lakásban Vilivel. De ez már egy másik történet, aminek semmi köze sincs a mamához.

Van egy kis sír, a síron egy kis fekete áll tündér piederstálra szögezve. A sírban egy fiatal asszony teste. A csontvázból fény árad, és éjjelente rettegésben tartja a sírásó gyerekeit.

A kis tündér nappal alszik, éjjel pedig furcsa kérdést tesz fel a világnak. A kérdést mindenki ismeri. De a választ?

Egyelőre az egész emberi demonológia hallgat.

Наталия Андреева е родена през 1955 г. в Бургас. Завършила е машинно инженерство в Техническият университет в София през 1983 г., а през 1990 – и журналистика по културните проблеми в СУ "Св. Климент Охридски". Автор е на стихосбирките "През пукнатината на сърцето" (1983), "Фенерите на ада" (1995) и "Ein Blick von Oben" (1999), както и на книгите с проза "Плач по невъзможното" (1989) и "Зелена, любя те" (1990). През 1991 г. емигрира в Германия. Издава в Интернет електронното списание за българска литература "Литеос" (www.liteos.de).

За решението си да поеме съдбата на емигранта в началото на 90-те години Наталия казва: *Принадлежа към семейство, което столетия е било преследвано и избивано заради любовта му към свободата и истината. Поради тази причина поколенията в рода ми почти не се заварват – не познавам нито дядо си, убит във войната, нито брат му, загинал в четата на Тодор Грудов, нито големия си чичо, пребит от полицията. Без малко да не се срещна и с другия си чичо и баща си, защото те едвам оцеляха в комунистическия Освиенцим Белене. С такава семейна биография винаги съм имала възможността да се озова или в лагера на палачите, или в този на жертвите. Но тази опозиция никога не е съществувала за мен. Избрах да живея живота си честно, без да позволявам да ме превърнат в жертва. Именно затова напуснах страната и минах през стотици премеждия, но оцелях, защото никога не съм виждала някой от семейството ми да се огъне, разхленчи, да почне да потъпква истината или да я използва за своя изгода. Това е не само отговорност, това е и сила, която ти се дава още с рождението. Благодарна съм за тази биография, която моят бащин род ми остави, тя направи гръбнака ми силен и характера ми устойчив на съблазните и злото.*

Когато се връщам в България, още от границата започва да ме преследва хленчът на българина. Циврят най-много онези, които бяха най-добре през диктатурата и имаха много за губене. Другите плячкосват кой както свари – не само пари, но и слава и престиж, които пак се преобръщат в пари. Мисля, че безсрамието и на едните, и на другите е безгранично.

Навсякъде по света интелигенцията е най-чистата, достойната, неподкупната и непокуарената част на всеки народ. Българската интелигенция е една от малкото, които правят изключение – тя е много по-недостойна от народа си. Може би защото е продукт на 45 години диктатура, в която мнозина бяха излъгани, че имат нещо общо с тази прослойка от на-

Natalija Andreeva 1955-бен született Burgaszban. Gépészmérnökként végzett a szófiai Műszaki Egyetemen 1983-ban, 1990-ben pedig kulturális szakújságíróként a Szófiai Ohridai Szent Kelemen Egyetemen. *A szív részén át* (1983), *A pokol lámpásai* (1995) és az *Ein Blick von Oben* (1999) című verseskötetek, valamint *A lehetetlen siratása* (1989) és a *Zöld, szerettek* (1990) című prózai kötetek szerzője. 1991-ben emigrált Németországba. Az Interneten megjelenő, bolgár irodalommal foglalkozó *Liteos* elektronikus folyóirat kiadója (www.liteos.de).

Döntéséről, hogy a '90-es évek elején felvállalja az emigránsok sorsát, Natalija így vall: Olyan családból származom, melyet évszázadokon át üldöztek és mérszároltak szabadság- és igazságszeretete miatt. Ezért rokonságom nemzedékei szinte nem is találkoztak egymással – nem ismerem sem nagyapámat, akit a háborúban ölték meg, sem fivéré, aki Todor Grudov szabadszcapatában veszttette életét, sem idősebb nagybátyámat, akit a rendőrség vert agyon. Kis híján nem találkoztam harmadik nagybátyámmal és édesapámmal sem, akik majdnem oda- veszttek a belenei kommunista haláltáborban. Ilyen családtörténettel mindig előttem állt a lehetőség, hogy vagy a hóhérok, vagy az áldozatok táborához csatlakozzak. De ez a szembeállítás számomra sosem létezett. Úgy döntöttem, becsületesen élelem az életem, nem engedem, hogy áldozatot csináljanak belőlem. Éppen ezért hagytam el az országot és éltem túl megannyi viszontagságot, mert soha senkit nem láttam a családomból megtörni, panaszkodni, az igazságot sárba tiporni vagy saját érdekeinek megfelelően kihasználni. Ez nem csak felelősség, ez erő is, melyet már születéskor megkapsz. Hálás vagyok ennek a családtörténetnek, melyet apám családja hagyott rám, ez tett engem gerinces, a kísértéssel és a gonosszal szemben ellenálló emberré.

Amikor visszatérek Bulgáriába, már a határtól üldözni kezd a bolgárok siránkozása. Azok panaszkodnak leginkább, akik a diktatúra idején a legjobban éltek és sok veszténivalójuk volt. A többiek azt zsákmányolnak, amit tudnak – nemcsak pénzt, hanem hírnevet, presztízst, ami szintén pénzzé válik. Úgy vélelem, mindkét csoport szegycntelensége határtalan.

A világon mindenütt az értelmiség a nép legtisztább, leginkább tiszteltre méltó, megvesztetheetlen és romlatlan rétege. A bolgár értelmiség a kevés kivétel egyike – sokkal kevésbé tiszteltre méltó, mint maga a nép. Talán mert ez az értelmiség 45 évnyi diktatúra eredménye, amikor sokakkal elhitették, hogy valami közülük van ehhez a társadalmi rétegehez. Mi tehetségek voltunk – de jellemek nem. Bátran beszélünk a társadalom fogyatékoságairól, de csak a háta mögött.

Ami a német állam saját értelmiségéhez való hozzáállásról illeti, azt az a körülmény diktálja, hogy ott senki sem fog nem neki való tevékenységbe. Németországban alkotóként nehezebb pénzt keresni, ezért ilyesmivel csak a valóban arra hivatottak foglalkoznak.

Natalija „írónőnek” hívja magát. Ez felveti az alkotó nemére vonatkozó kérdéscmet. Válasza:

Az észnek és a léleknek nincs neme, mert ezek nem hálnak meg a testtel együtt. Neme csak a testnek van. Az alkotás az ész és a lélek műve, nem a genitálialké, ezért, szerintem, ennek sincs neme. Talán Bulgáriában nehezen értik meg ezt, hiszen ott még a nemzetségi-közösségi gondolkodás a jellemző, a gyermekek iránt érzett büszkeség kiszorítja a nemzet eredményei miatt érzett büszkeséget. Gyakran felteszem magamnak a kérdést, miért büszkélkednek annyit a bolgárok gyermekeikkel, egyre csak halogatják, hogy boldog, becsületes átlagemberek lehessenek egy távoli, képzelt jövőben, amit majd gyermekeik hoznak létre helyettük. Nem jött-e már el az ideje, hogy megértsük, az egyes ember éle-

те е безценно, и аз съм благодарна на всички, които са ми дали възможност да живея и да работя в България. И аз съм благодарна на всички, които са ми дали възможност да живея и да работя в България.

Nem érdekli, bekerül-e az antológiákba és az irodalomtörténetekbe.

Tudom, hogy nincs a világon az a földi erő, amely megadhatná az embernek azt, amit az istenek nem adtak meg neki. És éppen ezért senki sem változtathatja meg az emberek tudatában az írók rangsorát.

A német kultúra és a német nyelv rá gyakorolt hatását kisajátítónak nevezi:

A németek képesek helyettem lélegezni, csak hogy német írónőnek tette magam, aki csak egy félreértés folytán született Bulgáriában. Ez nehéz teher egy magamfajta individualistának. De néha belemegyek a játékba, annyira kényelmes. Olyankor átengedem magam hízelgő figyelmességüknek, dicséreteiknek, melyekkel elárasztanak. Aztán eszembe jut, hogy sötét balkáni egyed vagyok, és acsarkodni kezdek. Képes vagyok beleharapni egy felém nyújtott kézbe. Már más nyelven írok és ezzel együtt másképp is gondolkodom. Már a német kultúrközeghez viszonyítom magam, nem a bolgárhoz. És nem nézek vissza, egyszerűen csak teszem a dolgom, ahogy annak idején Bulgáriában is.

És a bolgárságról, amelyet továbbra is magában hordoz, így vall: Ez az, ami kozmopolita volt bennem, amíg Bulgáriában éltem.

Lejegyezte: Penka Vátova

Juhász Anna fordítása

селението. Ние имаме таланти, характери — не. Смело говорим за недъзите на обществото, но само зад гърба му.

Колкото до отношението на немската държава към собствената интелигенция, то е продиктувано от обстоятелството, че там никога не се захваща с неспособни му дейности. В Германия парите се изкарват по-лесно, ако не си творец, така че с подобни заимания се захващат само наистина призвани.

Наталия нарича себе си "писателка". Това провокира въпроса ми за пола на твореца. Отговорът:

Разумът и душата нямат пол, защото те не загиват със смъртта на тялото, което единствено има пол. Творчеството е техен продукт, а не на гениталиите, затова за мен то също няма пол. Може би в България това трудно ще бъде разбрано, защото мисленето е още родово-общинно и там гордостта от децата измества гордостта от националните ни постижения. Все се питам защо толкова се гордее българинът с децата си, че все отлага времето да бъде щастлив, честен и порядъчен човек в някакво далечно имажинерно време, когато децата му щели да сторят това вместо него. Не е ли време да разберем, че животът на всеки индивид е безценен, а всичко в човека, с което можем да се гордеем, идва не от него, а от Бог. Та без Божията намеса всички щяхме да бъдем само мъртва пръст!

Не се вълнува от това ще попадне ли в антологии и литературни справочници: Знам, че няма на света такава земна сила, която да даде на човека онова, което боговете не са му дали. И тъкмо по тази причина никога не ще успее да промени стълбичката на нашите писатели в съзнанието на хората.

Влиянието на немската култура и език върху себе си формулира като обсебващо: Германците са готови да дишат вместо мен, ако се преструвам на немска писателка, родена по недоразумение в България. Това за един индивидуалист, какъвто съм, се оказва тежко бреме. Но понякога се съгласявам да играя в играта, то е толкова удобно. Тогава се оставям на ласките, на вниманието им, на похвалите, които се сипят отгоре ми. После се сещам, че съм тъмен балкански субект, и се озъбвам. Мога да захая и някога оказала се наблизо ръка. Вече съм сменила езика, на който пиша, а заедно с това — и мисленето си. Вече се съизмервам с немската културна среда, не с българската. И не се обръщам назад, просто си гледам работата, както правех в България навремето.

А за българското, което продължава да носи у себе си, казва: То е онова, което беше космополитно у мен, докато живеях в България.

Записа: Пенка Ватова

ЮРИЙ ДАЧЕВ
СТОЯНКА МУТАФОВА*

ЗА ЧЕСТТА НА ЩУРЕЦА

В Народния все по-ясно започнах да проумявам усилията на баща си да ме разкандърдиса от театралните ми мераци. Познавайки нравите зад кулисите, добре си е давал сметка, че моята чувствителносте ахилесова пета. Някой ще възрази, че не върви след описаното нахълтване в кабинета на Зидаров да настоявам, че съм "чуплива". Всъщност уязвимостта, съмнението в собствените сили, склонността към сиване само от половин дума могат напълно спокойно да съжителстват в кожата на един и същи човек с експлозиите от гняв.

Изглеждам намахана и целеустремена, но не съм. Приличам на вечен непукист, а само аз си знам какви страхове и съмнения ме гризат. Създавам впечатление, че съм практична, а съм ужасно неоправна в начинания, налагащи трезво мислене или поне елементарна съобразителност.

Аз съм...щурец.

В забавачницата ни четяха Лафонтеновите басни от "Златната книга". Веднъж госпожа учителката Вълкова ни прочете "Щурец и мравка". Пред трудолюбивата и предвидлива мравка живеещият ден за ден щурец изглежда лекомислен, достоен за позор. Поне такава е поуката от баснята. Слушайки учителката обаче, аз си спомних, че в двора на дядовата ми къща в Княжево свиреше щурче, което радваше всички ни. Едно-единствено. Хлапешката ми симпатия ме накара да се разбунтувам срещу мравчата правота.

– Щурецът е прав, щурецът е прав! – развихах се колкото сили имах.

Госпожа Вълкова се усмихна.

– Кажи, моето момиче, защо е прав?

– Защото свири! – отговорих.

Това "защото свири" си остана вечният ми съкрушителен аргумент срещу подредеността и спокойствието на мравуняка. Предимството на щуреца. Смешно и несъстоятелно в нечий очи.

Има случки в човешкия живот на пръв поглед незначителни, бързо се изнизват от вниманието ти. След време започваш да четеш в тях някакви знаци на съдбата. Доброволното детско адвокатстване на щуреца е такава случка. А също и една среща на междуселски път преди повече от 50 години.

Тя стана по време на евакуацията ни в Патриарх Евтимиево. Връщах се от Асеновград пеша. Не знам

JURIJ DACSEV
SZTOJANKA MUTAFOVA *

A TÜCSÖK BECSÜLETÉRŐL

A Nemzetiben egyre jobban kezdtem megérteni apám igyekezetét, hogy lebeszéljen a színház iránti szenvedélyemről. Miután ismerte a kulisszák mögötti erkölcsöket, jól érezte, hogy érzékenységem a legsebezhetőbb pont. Erre valaki azt mondhatja, hogy miután beszámoltam Zidarov kabinetjébe való berontásomról, nem való azt állítani, hogy „törékeny” lennék. A sebezhetőség, a saját erőben való kételkedés és az a hajlam, hogy valaki akár egy fél szótól is összetörjön, azonban nyugodtan megfér a dühkitörésekkel ugyanannak az embernek a bőrében.

Magabiztosnak és céltudatosnak tűnök, de nem vagyok az. Olyannak látszom, mint akit soha semmi nem izgat, de csak én tudom, milyen félelmek és kétségek gyötörnek. Gyakorlatias ember benyomását keltem, azonban rettenetesen gyámoltalan vagyok minden olyan dologban, amely józan gondolkodást és legalábbis alapvető leleményességet követel.

Эн... түcsök vagyok.

Az óvodában La Fontaine meséit olvasták nekünk az *Aranykönyvből*. Egyszer Valkova óvó néni felolvasta a *Tücsök és a hangya* című mesét. A dolgoz és előrelátó hangya mellett a napról-napra élő tücsök könnyelműnek, lenézésre méltónak tűnik. Legalábbis ez a mese tanulsága. Az óvó nénit hallgatva azonban eszembe jutott, hogy nagyapám knjazsevói házának udvarán muzsikált egy tücsök, ami mindannyiunknak örömet szerzett. Egyetlen egy tücsök. Gyermeki szimpátiám arra késztetett, hogy fellázadjak a hangya igaza ellen.

– A tücsöknek van igaza, a tücsöknek van igaza! – kiáltottam fel teljes erőmből.

Valkova asszony elmosolyodott.

– És szerinted, kislányom, miért van igaza?

– Mert muzsikál, – feleltem.

Ez a „mert muzsikál” maradt örökre a döntő érvem a hangyaboly rendezettség és nyugalma ellen. A tücsök előnye. Nevetséges és gyenge érv sokak szemében.

Vannak első pillantásra jelentéktelen esetek az ember életében, amelyek gyorsan kikerülnek a figyelmed középpontjából. Egy idő múlva azonban a sors jelzését kezded látni bennük. Ilyen eset az is, amikor gyerekkoromban a tücsköt önként védelmembe vettem. És a dűlőúti találkozás is több mint 50 évvel ezelőtt.

Patriarh Evtimievóba való evakuálásunk idején történt. Aszenovgradból jöttem vissza gyalog. A dűlőúton valahon-

* Юрий Дачев, Стоянка Мутафова: Когато се поддигват кракките, София, 2001 г.

* Jurij Dacsev, Sztojanka Mutafova: *Amikor a hangyák megnyiratkoznak*, Szófia, 2001

откъде на междуселския път се появи циганка. Бързаш и в началото не ѝ обърнах внимание. Тя обаче се изпречи пред мен така, че да не мога да я заобиколя.

– Дай си ръката да ти гледам!

– Пукната пара нямам, пък и закъснявам. Остави ме на мира!

– Не ти ща парите. Дай!

Хвана ръката ми, вгледа се и рече:

– Ти ще станеш герой на мегдана. И кучетата ще те знаят. Помни ми думата.

Това беше. Пусна ръката ми и отмина.

Вървах и си мислех: "Дали пък не иска да ми каже, че ще стана артистка?" Тогава много не ми се вярваше. Война беше, Народният театър – половината срутен от бомбардировките, имах да полагам още изпити в университета. За "пискюл" и бащината забрана да се хващам с актьорската професия... "Цигански глупости" – рекох си и се опитах да забравя предсказанието.

Писано обаче било то да се сбъдне. До ден днешен се сещам за него и пред очите ми изскача циганката.

Тогава тя ми врачува гратис. Но театърът, който ме направи "герой на мегдана" и позната даже и на кучетата, не беше само щедър. Той не е лесно място за живеене. В него има много кал. И ако не се примириш с това, че и теб ще опръска, загиваш. Отдавна вече знам, че талантливият човек рядко е добър човек. В него разни сили се боричкат. И не мирясват. Това е истината за "героите" на мегдана. Другото са шашми и превземки. Идва ми да хапя, когато чуя мои колеги да се захласват. "Ах, колко са всички безмерно прекрасни! Ах, как ги обичам! Ах, как ме обичат!" Ще рече някой, който не е припарвал до кухнята на театъра, че там всички се давим в море от любов и съм не ни хваща, докато не измислим с каква нова голяма добрина да зарадваме колегата. Разбира се, че е имало хора в театъра, които обичам. И още има, живи и здрави да са, ама никога не съм се затруднявала с преброяването им. А тия, дето мен са обичали, сигурно са още по-кратък списък. Достатъчно са. Хайде стига вече сме се обичали толкоз много всички!

Знам, че зад гърба ми, пък и не само зад моя, сега мърморят: "Тия, дъртите, няма ли най-сетне да се наситят да играят? Да се отместят, място да отворят!" На никого мястото не съм затулила, нито ролята съм изяла. Не ща никой да ми сваля шапка, ама тоя театър ние, дъртите, сме го създали. Няма що някой да ми го признава, важното е, че аз го знам. В Сатирата никога не е имало такава неприязън към младите от страна на доайените, каквато аз съм запомнила от сезоните си в Народния театър. Боготворя Петя Герганова, могъща актриса. Появеше ли се, "дънеше" сцената с мощното

nan felbukkant egy cigányasszony. Siettem, ezért először nem figyeltem fel rá. Ő azonban elállta az utamat, hogy ne tudjam kikerülni.

– Add ide a kezed, jósolok neked!

– Nincs egy vasam se, és késésben vagyok. Hagyj békén!

– Nem kell a pénzed. Add a kezed!

Megfogta a kezem, nézni kezdte, és azt mondta:

– Te leszel a főté hősé. Még a kutyák is ismerni fognak. Jegyezd meg a szavamat!

Ennyi történt. Elengedte a kezem és továbbment.

Gyalogoltam és azon gondolkodtam, vajon nem azt akarta-e mondani, hogy színésznő leszek? Akkoriban nem nagyon hittem benne. Háború volt, a Nemzeti Színház félig lerombolva a bombázástól, még több vizsgát le kellett tennem az egyetemen. Hogy „űri passzióból” és az apai tilalom ellenére belevágjak a színészi szakmába... „Cigány hülyeség” – mondtam magamban, és megpróbáltam elfelejteni a jóslatot.

Meg volt azonban írva, hogy beteljesüljön. A mai napig eszembe jut, és szemem előtt megjelenik a cigányasszony.

Ő akkor ingyen jósolt nekem. De a színház, amely a „főté hősévé” és még a kutyák által is ismertté tett, nem volt mindig bőkezű. Nem könnyű ott élni. Sok ott a sár is. És ha nem nyugszol bele, hogy téged is befröcsköl, belepustulsz. Már régóta tudom, hogy a tehetséges ember ritkán jó ember. Különböző erők harcolnak benne. És nem nyugszanak. Ez az igazság a főté „hőséivel” kapcsolatban. A többi szentkép és önteltség. Harapni tudnék, amikor a kollégáim elragadtatásba esnek: „Ó, milyen csodálatosak a többiek! Ó, mennyire szeretem őket! Ó, mennyire szeretnek ők engem!” Aki nem járt még a színpalak mögött, azt mondaná, hogy ott mindannyian a szeretet tengerében fulladozunk, és nem tudunk elaludni, amíg ki nem találjuk, milyen új jótétéménnyel örvendeztessük meg a kollégánkat. Természetesen voltak olyan emberek a színházban, akiket szerettek. Még most is vannak, élnek és virulnak, de sohasem foglalkoztam azzal, hogy számba vegyem őket. Azok pedig, akik engem szerettek, valószínűleg még rövidebb listát tesznek ki. Elegen vannak. Elég legyen már az egymás szeretetéből!

Tudom, hogy a hátam mögött, és nem csak az enyém mögött, most többen morognak: „Ezek az öregek nem unják már, hogy játszanak? Húzódjának félre, adjanak helyet másnak is!” Nem vettem el senkinek a helyét, és nem ettem meg senki szerepét. Nem akarom, hogy bárki is fejet hajtsen előttem, de azt a színházat mi, az öregek hoztuk létre. Nem kell senkinek semmit elismernie, az a fontos, hogy én tudom. A Szatírában soha nem volt olyan ellenséges magatartás a fiatalokkal szemben a doyenek részéről, mint amilyenre a Nemzeti Színházban töltött évadjaimból emlékszem. Bálványozom Petya Gerganovát, a nagy színésznőt.

си присъствие. Петя обаче просто не забелязваше младите актриси. В "Три сестри", в ролята на Маша нейна дубльорка беше Ружа Делчева. За мен и двете са изключително талантливи, но в тази постановка по-интересно направи ролята си Ружа. Тя сама си беше измислила хубав детайл: след заминаването на любимия нейната героиня грабваше една възглавница и започваше да се върти с нея в танц. Самотна, търсеща опора, обичаща... Да се разказва спектакъл отпреди толкова години, е рискована работа, знам. Искам само да кажа, че за тогавашния ни вкус решението на Ружа беше ефектно.

Тече някакво събрание в театъра. Думата взе царица Петя:

– Извинявайте много, но искам да кажа на моята дубльорка, че туй – с възглавницата, нещо мръсно ми се види, извинявайте много. Туй не е изкуство, извинявайте много...

Думата "дубльорка" произнасяше с убийствено снизхождение.

А Ружа пък, със стремежа си да обединява, почна да реди призови:

– Защо така бе, мили хора! Дайте да си живеем, да се разбираме, мили хора!

В Народния нямаше кой знае колко мили хора, пък то и в кой ли театър ги има. И все пак като си спомня чешките си колежки, разговорите в гримьорните на театър "Алхамбра", пак се блъскам в истината за нравите в полите на Витоша.

На лъвицата Петя обаче, колкото и да бяха тежки думите ѝ, не можехме да се сърдим. Тя казваше това, което мисли, пък било и лошо. Тази ѝ непрестореност беше уникална, както и всичко друго у Петя. Кого мразеше и кого обичаше, знаеха всички.

Мразеше Филип Филипов. От дън душа. Имаше защо. Не бяха много обаче тия като нея, които открито изразяваха чувствата си към него.

Филипов беше талантлив. Като режисьор – донякъде, като злодей – изключително. Ненадминат беше в плетенето на интриги, в хватките си да скара хората. Благодарение на него придобих един комплекс, с който не съм се разделила и до ден днешен: отношението към репетициите. Не обичам да репетирам.

Почваме работа върху "В навечерието". В този спектакъл дебютирах като професионална актриса в Народния театър. Тая Икономова подаде молба за дубльорство на моята роля и бързо ми стана ясно, че предстои заплитането на сложни отношения. Филипов уж ме ценеше, а изведнъж започна да се държи тъй, че не мога да си отворя устата. (Всъщност той наистина имаше високо мнение за актьорските ми качества, убедена съм в това. При него обаче истинското и открито проявеното отношение рядко съвпадаха.)

Amikor megjelent, a színpad „döngött” gigantikus alakjától. Petya azonban egyszerűen észre sem vette a fiatal színészeket. A Három nővérben Mása szerepében Ruzsa Delcsevával volt lekettőzve. Én mindkettőjüket nagyon tehetségesnek tartom, de ebben az előadásban Ruzsa érdekesebben játszotta a szerepét. Saját maga talált ki egy szép részletet: kedvese elutazása után az általa alakított hős felkapott egy párnát, és táncra perdült vele. Magányosan, támaszt keresve, szerelmesen... Tudom, kockázatos dolog elmesélni egy ennyi évvel ezelőtt játszott előadást. Csak azt akarom mondani, hogy az akkori ízlésünk számára Ruzsa megoldása hatásos volt.

Valamilyen gyűlés volt a színházban. Petya cárnő fel szólalt:

– Már megbocsássanak, de meg szeretném mondani a színésznőnek, akivel le vagyok kettőzve, hogy ez a párnadolog számomra ocsmányságnak tűnik, már megbocsássanak. Ez nem művészet, már megbocsássanak...

Az „akivel le vagyok kettőzve” szavakat gyilkos lenézéssel ejtette ki.

Ruzsa pedig egyesítő szándéktól vezérelve felhívást intézett hozzánk:

– De hát miért, kedves emberek! Éljük egyetértésben, kedves emberek!

A Nemzetiben nem volt túl sok kedves ember, persze melyik színházban van. És mégis, ahogy eszembe jutnak a cseh kolléganőim, a beszélgetések az Alhambra Színház öltözőiben, ismét szembesülök a Vitosa lábánál honos szokásokról szóló igazságokkal.

Az oroszlán Petyára azonban, akármennyire is súlyosak voltak a szavai, nem tudtunk haragudni. Azt mondta, amit gondolt, még ha az rossz is volt. Egyenessége egyedülálló volt, mint minden más Petyában. Mindenki tudta, kit utál és kit szeret.

Utálta Filip Filipovot. A lelke mélyéből. Volt miért. Nem voltak azonban sokan a hozzá hasonlóak, akik nyíltan kifejezték az iránta való érzelmeiket.

Filipov tehetséges volt. Rendezőként – többé-kevésbé, rosszakaróként nagyon. Felülmúlhatatlan volt az intrikák szövésében és az emberek összeugrasztásának módszereiben. Neki köszönhetően lett egy komplexusom, amelytől a mai napig sem tudtam megszabadulni: a próbákhoz való viszony. Nem szeretek próbálni.

Elkezdtünk dolgozni az Előestén. Ebben a színdarabban debütáltam hivatásos színésznőként a Nemzeti Színházban. Tanya Ikononova kérvényezte a szerepemet a második szereposztásban, és hamar rájöttem, hogy bonyolult viszonyok fognak szövődni. Filipov állítólag nagyra értékelt, hirtelen azonban úgy kezdett viselkedni, hogy ne tudjam kinyitni a számat. (Tényleg jó véleménynyel volt színészi képességeimről, ebben biztos vagyok. Azonban az általa érzett és a nyíltan kifejezett viszony ritkán esett egybe nála.)

– Стоянке, ти не можеш да говориш. Как завърши, да ме пита и мен човек – мърмореше той изтежко с плътния си глас.

Мълча, търпя, но прибера ли се вкъщи – рева с часове. Мери Грубешлиева се беше видяла в чудо как да ме успокои.

Идва време за работа върху мизансцена. От приетение се припъвам.

– Стоянке, ти и да ходиш не можеш – продължава да ме “окуражава” Филипов.

От тъмния салон чувам подигравателно – довольното хихикане на дубльорката си.

Излизам полуразплакана навън, готова да захвърля всичко и да се махна, където ми видят очите. Иванка Димитрова се опитва да ме успокои:

– Ще търпиш! Трябва!

– Иванке, теб са те били в полицията, знаеш как да търпиш мъченията. Аз не мога.

– Можеш, можеш – набива ми в главата Иванка. – Чакаш да се вдигне завесата. Тогава ще победиш.

Филипов предложи ролята на Лили Попиванова, която беше най-младата звезда. Тя обаче отказа. Лили ми е приятелка от детинство. Не ме предаде. Заедно с Иванка и Ирина Тасева непрекъснато ми вливаха кураж. Дойде при мен и бай Петко Атанасов.

– Слушай, моето момиче, аз съм бил приятел на баща ти. Няма да те оставя. Само трябва да се стегнеш.

Докато разговаряме, минава Филипов.

– Бай Петко, не знам какво да правя със Стоянка. Ето ви ключовете от моя кабинет. Влезте, поработете, пък ако стане нещо – играе загриженост Филипов.

Хвърли ключовете. Влязохме с бай Петко в кабинета. Първата ми работа беше хубаво да се нарева.

– Наплака ли се? Хайде сега аз ще ти подавам репликите да те видя на какво дередже си.

Почнахме. Усетих добронамерен човек до себе си и се отпуснах.

– Виж какво – рече накрая бай Петко, – ако ти утре на художествения съвет направиш половината от туй, дето сега ми показва, успехът ти е в кърпа вързан. Ако наистина не те бива, сам щях да ти кажа: Стоянке, изчезвай.

Повярвах на стария актьор.

На другия ден, преди показва на художествения съвет, срещнах Филипов в двора на театъра. Той пак загрижен, милият.

– Ех, Стоянке, сбъркахме. Трябваше да пуснем Иринка. Пък някъде на трийсетото представление можеше да влезеш и ти. Но, както и да е...

И отмина – спокоен, че още веднъж е размазал и без това нулевото ми самочувствие.

– Sztojanka, te nem tudsz beszélni. Magam sem értem, hogy végezted el a főiskolát – morogta telt hangján.

Hallgattam, tűrtem, de amikor hazamentem, órákig sírtam. Meri Grubeshlieva nem tudta, hogy vigasztaljon meg.

Eljött az idő, hogy a rendezésen dolgozzunk. Az idegességtől megbotlottam.

– Sztojanka, te még járni sem tudsz – folytatta a „bátorításomat” Filipov.

A sötét nézőtérrel hallottam a második szereposztásban játszó színésznő gúnyos-elégedett kacaját.

Félig sírva kimentem, kész voltam otthagyni mindent, és eltűnni bárhova. Ivanka Dimitrova megpróbált megnyugtatni:

– Tűrni fogsz! Muszáj!

– Ivanka, téged vertek a rendőrségen, képes vagy tűrni a kínzásokat. Én nem.

– De képes vagy – ismételte Ivanka. – Megváród, hogy felmenjen a függöny. Akkor fogsz győzni.

Filipov felajánlotta a szerepet Lili Popivanovának, aki a legfiatalabb csillag volt. Ő azonban nem vállalta. Lili gyekekkorom óta barátnőm. Nem hagyott cserben. Ivankával és Irina Taszevával egyfolytában bátorítottak. Petko Atanaszov is odajött hozzám.

– Idehallgass, lányom, én jó barátja voltam az édesapádnak. Nem hagylak magadra. Csak szedd össze magad.

Amíg beszélgettünk, arra jött Filipov.

– Petko bácsi, nem tudom, mit csináljak Sztojankával. Tessék, itt van a dolgozószobám kulcsa. Menjenek be, dolgozzanak egy kicsit, hátha lesz belőle valami – játszotta az aggódót Filipov.

Odadobta a kulcsot. Petko bácsival bementünk a dolgozószobába. Az első dolgom az volt, hogy jól kisírijam magam.

– Kisírtad magad? Na most akkor én mondom a végszavakat, hadd lássam, hogy állsz.

Elkezdtek. Megéreztem a jóindulatot és megnyugodtam.

– Idefigyelj – mondta a végén Petko bácsi, – ha holnap a művészi tanács előtt csak a felét bemutatom annak, amit most nekem, holtbiztos a sikered. Ha valóban nem tudtad volna megcsinálni, magam tanácsoltam volna, hogy tűnj el.

Hittem az öreg színészek.

Másnap, a művészeti tanács szemléje előtt a színház udvarán találkoztam Filipovval. Megint aggódó volt a drágám.

– Jaj, Sztojanka, ezt elszúrtuk. Irinkát kellett volna választani. És a harmincadik előadás környékén te is beszálhattál volna. De most már mindegy...

És továbbment, megnyugodva, hogy még egyszer sárba tiporta az amúgy is hiányzó önérzetemet.

Влязох в гримьорната, погледнах се в огледалото и си казах: "Стоянке, сега си като пролетариата. Освен веригите си няма какво да губиш. Давай!"

Откъде съм събрала сили за такава стъпка, сама не знам. Сега не бих могла.

Салонът пълен с желаещи да ми видят сеира. Из театъра вече се беше разчуло, че се провалям с трясък.

Обаче "политнах". Може и от отчаяние да е било. Разбрах, че "отлепах", с кожата, с изпилените си нерви го усетих.

Когато представлението свърши, пръв при мен дойде Масалитинов, моят учител. Сияеше от щастие. Прегърна ме, целуна ме и само повтаряше: "Милая моя". Подир него – бай Петко, радостен като дете.

Зад гърба си пак чух омразния глас:

– Е, бай Петко, браво. Добре си поработил.

Тук бай Петко не издържа.

– Филипе, как не те е срам? Кажы "браво" на момичето. Аз само го изслушах. То си беше направило ролята, а ти искаше да я унищожиш. Ашколсун, Стояно, че събра кураж и не се даде!

Тъй спасих честта на щуреца. А докато мога да говоря, ще повтарям: "Благодаря, бай Петко!" На Зорка Йорданова също съм признателна. Дойде, поздрави ме и си призна, че по време на репетициите каза за мен: "Туй бездарие откъде го измъкнахте?" После станахме приятели.

Но напрежението по време на работа остана у мен. Не можах да го преборя. Репетирам нервно, с половината откапацитет си. Ако ролята ми се получи, това става след завъртането на спектакъла пред публика. Методи Андонов знаеше тези мои хронични притеснения. Умееше да ме пази. Може би защото той самият беше изключително чувствителен и се "сплескваше" понякога от незначителен повод. Репетираме с Мето "Суматоха" на Радичков, аз играя Крокодила. Ролята ми всъщност е един самотен монолог, което я прави още по-трудна. Репетираме, влезе някой и Мето изведнъж се разчевръсти: "Муцо, много бързам, давай само текста, не ми играй." Аз знам, че той ме пази да не се изнервя от чуждото присъствие, да не се скова. По този начин ме освободи.

Въобще има хиляди начини да срутиш талантливия човек. Някои от тях са толкова лесни, че, слава Богу, майсторите в предизвикването на кризи у артиста не могат да ги предположат.

В "Чивовци", постановка пак на Методи Андонов, Калоянчев играеше Иванчо Йотата, а аз – Селямсъзката. По онова време на мода бяха обсъжданията с публика на спектаклите. Стана една начална учителка – нахакана многознайница и почна да ни критикува:

Bementem az öltözőbe, belenéztem a tükörbe, és azt mondtam magamnak: – „Sztojanka, most olyan vagy, mint a proletariátus. A láncaidon kívül nincs mit veszítened. Gyerünk!”

Honnan szedtem az erőt ehhez a lépéshez, magam sem tudom. Most már nem tudnám megtenni.

A nézőtér tele volt olyanokkal, aki rajtam akartak szórakozni. A színházban már elterjedt, hogy nagyot fogok bukni.

Azonban „szárnyalni kezdtem.” Lehet, hogy az elkeseredéstől. Rájöttem, hogy „szárnyalni kezdtem”, megéreztem a bőrömmel, a kihegyezett idegeimmel.

Amikor befejeződött az előadás, odajött hozzám Maszalitinov, a mesterem. Ragyogott a boldogságtól. Átölelt, megcsókolt és csak azt hajtogatta: „Milaja maja” (Kedvesem – oroszul, a ford. megj.). Utána jött Petko bácsi, aki úgy örült, mint egy gyerek.

A hátam mögül ismét meghallottam a gyűlölt hangot:

– Gratulálok, Petko bácsi. Jó munkát végeztél.

Ezt Petko bácsi már nem állhatta meg.

– Filip, nem szégyelled magad? Gratulálj a lánynak. Én csak meghallgattam őt. Megoldotta a szerepet, te azonban tönkre akartad tenni őt. Remek, Sztojana, hogy összeszedted a bátorságodat, és nem adtad meg magad!

Így mentettem meg a tücsök becsületét. És amíg csak beszélni tudok, újra és újra el fogom ismételni: „Köszönöm, Petko bácsi!” Zorka Jordanovának is hálás vagyok. Odajött, gratulált, és bevallotta, hogy a próbák alatt azt mondta rólam: „Honnan szedték ezt a tehetségtelent?” Később barát-nők lettünk.

De a munka közbeni feszültség megmaradt bennem. Nem tudtam úrrá lenni rajta. Idegesen próbálok, képességeimnek csak a felét használom ki. A szerepem, ha jól sikerül is, az csak az előadás bemutatása után derül ki. Metodi Andonov ismerte ezt a krónikus szorongásomat. Értett hozzá, hogy megvédjen. Lehet, hogy azért, mert ő maga is rendkívül érzékeny volt, és néha jelentéktelen okok miatt is „összetört”. A *Zürzavart* próbáltuk Metóval. A szerepem tulajdonképpen egy magányos monológ, ami még nehezebbé teszi. Próbáltunk, közben bejött valaki, és Meto váratlanul azt mondta: „Drágám, nagyon sietek, csak a szöveget mondd, ne játszd el.” Tudom, hogy csak meg akart védeni mások jelenlététől, hogy ne bénuljak le. Így teljesen feloldott.

Általában véve rengeteg módja van annak, hogy egy tehetséges embert tönkretégy. Ezek közül néhány annyira egyszerű, hogy hála Istennek eszükbe sem jut azoknak, akik mesterei annak, hogy válságot okozzanak a színészenben.

A *Nagybácsikban*, szintén Metodi Andonov rendezésében Kalojansev játszotta Ivancso Jotát, én pedig a Szeljamszazkát. Abban az időben divat volt az előadást megvitatni a közönséggel. Felállt egy tanítónő – egy felfuvalkodott okoskodó, és elkezdett kritizálni minket: „Nem tet-

„Никак не ми хареса артиста, който игра Йотата, и артистката, която игра Селямсъзката.” (Имената ни още никой не знаеше, бяхме „артиста и артистката”) Говореше с агресивен тон, макар че аргументи не чухме. Е, стана ми неприятно, но не се разстроих. Ролята малка, може нещо да съм преиграла. Пък и ме бяха докарали с грамадни подплънки, за да изглеждам дебела. Глождеше ми нещо в ролята като цяло. Добре, аз не ставах за харесване. За мен учителката беше права, но за Калата – не. Играеше тънко, находчиво. Прибрахме се по къщите в кофти настроение, но аз бързо преодолях моето.

С Калата сме съседи. По някое време звъннах у тях, не помня за какво. Гледам го: овесил нос, взел-дал.

– Стояно, ние с теб трябва да напуснем театъра – каза той с тържествено-гробовен глас. В такива случаи най-добре е да хванеш отчаяния за реверите и здравата да го разтърсиш. Знам лечебния ефект от собствен опит.

– Я не дрънкай глупости! – рекох му. – Ти на една даскалица ли ще вярваш или на мен? За мене може и да е истина, че не съм успяла, но не и за теб! Ти си чудесен Иванчо Йотата! Чуваш ли бе, идиот?

Успях да го освестя, но не беше лесно.

Магда Колчакова ми е разказвала, че Кръстьо Сарафов, репетирайки Егор Буличов – една от върховете му роли по всеобщо описание, изпаднал в дълбока криза. Славата му на „голям” не го предпазила от срина, предизвикан от разминаванията с режисьора Боян Дановски. Съмненията на Сарафов в себе си стигнали дотам, че изпитвал угризения, задето години наред е залъгвал публиката с лъжеталант. Колосът Сарафов се питал дали не е сбъркал професията си. Бил на косям да се откаже от ролята. От баща си пък съм чувала и друго доказателство за изключителната чувствителност на великия български актьор: като млад топка се потискал отговорните си дефекти, че мислел за самоубийство.

Казано с две думи: „Внимателно с талантливия!”

сзетт а színész, aki a Jotát játszotta, és a színésznő sem, aki Szeljamszazkát alakította.” (Akkoriban még senki nem tudta a nevünket, „a színész és a színésznő” voltunk.) Agresszív hangnemben beszélt, bár érveket nem hallottunk tőle. Nem esett jól, de nem keseredtem el. Kis szerep, lehet, hogy valahol túljátszottam. Vastagon ki is voltam tömve, hogy kövérnek nézzen ki. Egészében véve valami nem stimmelt a szerepemben. Rendben van, én nem tetszettem. Velem kapcsolatban igaza volt a tanítónőnek, de Kalával kapcsolatban nem. Finoman, ügyesen játszott. Rossz hangulatban mentünk haza, de én hamar túltettem magam rajta.

Kalával szomszédok vagyunk. Egy idő múlva becsöngettem hozzá, már nem is emlékszem, miért. Látom: lóg az orra, levert.

– Sztojana, nekünk ott kell hagynunk a színházat – mondta síri ünnepélyességgel.

Ilyen esetben legjobb, ha galléron ragadod a kesergőt, és jól megrázod. Saját tapasztalatból tudom a receptet.

– Ne beszélj hülyeségeket! – mondtam neki. – Te egy tanítónőnek hiszel vagy nekem? Velem kapcsolatban lehet, hogy igaz, hogy nem voltam túl jó, de veled kapcsolatban nem! Csodálatos Ivancso Jota vagy! Hallod, te barom?

Sikerült magához térítenem, de nem volt könnyű.

Magda Kolcsakova mesélte, hogy Krasztjo Szarafov, amikor Jegor Bulicsov szerepét próbálta, amely az összes kritika szerint az egyik legnagyobb szerepe volt, nagy válságba került. A „nagyiség” dicsősége nem mentette meg az összeomlástól, amit Bojan Danovszki rendezővel való nézeteltérései okoztak. Szarafov annyira kételkedni kezdett önmagában, hogy lelkiismeret-furdalása volt amiatt, hogy hamis tehetséggel ámitotta el éveken át a közönséget. Szarafov, az óriás, azt kérdezte magától, nem hibázott-e, amikor szakmát választott. Hajszál híján visszaadta a szerepet. Apámtól hallottam más bizonyítékokat is a nagy bolgár színész rendkívüli érzékenységevel kapcsolatban: fiatalon annyira lelombozták a beszédhibái, hogy az öngyilkosságon gondolkozott.

Két szóban kifejezve: „Vigyázz a tehetséggel!”

Genát Andrea fordítása

“ПЪРВИТЕ ДАМИ” НА СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ

Темата за мястото и ролята жената в средновековното българско общество не е сред водещите в българската историческа наука. И това не се дължи на някаква предубеденост или патриархално мислене. Основната пречка се крие в оскъдицата от сведения не само за ролята на жената, но и въобще за всекидневния, “живия” живот на средновековните ни прадеди. Естествено, най-много са сведенията за представителките на елита, особено за **българските царици**, както и за българките, владетелки на други страни (Византия, Сърбия, Дукля /дн. Черна гора, Босна и др.). Ктиторските портрети в църкви и манастири, отделни летописни бележки и т.н. ни срещат и с някои аристократки (болярки). Сред тях без съмнение най-прочута е **Десислава**, съпругата на севастократор Калоян, чиято изтънчена красота и вродено благородство ни гледат от великолепните фрески в Боянската църква (1259 г.). Отделни сведения, разнородни по характер и от различно време, ни дават бегла представа и за “обикновените” български жени – крепителки на дома семейство, възпитателки на децата, опора на своите мъже... Именно тези по правило анонимни българки, нерядко с тежката участ на вдовици (при непрекъснатите войни и кръвопролития в онази епоха, по тогавашните стандарти това е изглеждало донякъде “нормално”...), представляли жизнената нишка на България от миналото към бъдещето.

По обясними причини да се очертае дори и приблизителен “най-общ” портрет на средновековната българка е практически невъзможно. Ще се ограничим тук да представим най-вече “първите дами”, и то не заради съзнателно търсен ефект, а до голяма степен поради самата необходимост. А може би все пак с помощта на онова, което знаем за тях, донякъде ще надникнем и в живота на която и да било “средностатистическа” българка – жената, която е била призвана или орисана да бъде “първата дама” в своята бедна селска земя или градска къща.

За съжаление, ние не знаем нищо за съпругите и майките на ханове от нар. езическа епоха (632–680–864 г.), на такива забележителни мъже като Кубрат, Аспарух, Тервел, Крум, Омуртаг... Представите, “нахлуващи” в съзнанието на днешния българин чрез исторически романи, филми и т.н. е възможно да са много далеч от истината... Особено при положение, че един владетел като “патриция” – хан Кубрат (632–около 652 г.), както става ясно напоследък, е бил християнин! Такъв е бил и неговият внук Тервел (700–721). Съпругите на двамата владетели трябва също да са били свързани с Христовата вяра. Въпросът е тогава какъв е бил

A KÖZÉPKORI BULGÁRIA „NAGYASSZONYYAI”

A bolgár történelemtudomány keveset foglalkozik a nő helyével és szerepével a középkori bolgár társadalomban. Ennek okai nem valamiféle előítéletben vagy patriarchális gondolkodásmódban keresendők. Inkább abban, hogy a nő szerepéről és középkori őseink mindennapi, „eleven” életéről szegényesek a rendelkezésünkre álló források. Természetesen a legtöbb információnk az elithez tartozó nőkről, különösen a **bolgár cárnékről**, valamint a más országokban (Bizánc, Szerbia, Duklja /ma Crna Gora/, Bosznia stb.) élő, bolgár származású uralkodónőkről van. Több arisztokrata hölgyet (bojárnőt) a templomokban és a templomalapítók kolostorokban elhelyezett arcképeiről, az egyes krónikák feljegyzéseiből stb. ismerünk. A leghíresebb közülük **Deszislava**, Kalojan szevasztokrator felesége, akinek kifinomult szépségét és veseszületett nemességét a Bojanai templom (1259) gyönyörű freskóin csodálhatjuk meg. Néhány, különböző jellegű és különböző korokból származó információ elképzelést nyújt a „hétköznapi” bolgár nőről, aki az otthon és a család bástyája, a gyermekek nevelője, férje támasza... Épp ezek, az általában névtelen bolgár asszonyok, akik gyakran az özvegyek nehéz sorsát élték (az az idő tájt folyó állandó háborúk és vérontások miatt az akkori elképzelések szerint ezt többé-kevésbé normálisnak tartották), képviselték Bulgária életének fonalát, amely a múltat a jövővel kötötte össze.

Érthető okok miatt gyakorlatilag lehetetlen megrajzolni a középkori bolgár nő megközelítőleg „univerzális” portréját. Ezért a következőkben elsősorban a „nagyasszonyokat” fogjuk bemutatni, nem valamilyen tudatosan megcélzott hatás kedvéért, hanem nagyrészt kényszerűségből. Elképzelhető azonban, hogy annak segítségével, amit róluk tudunk, valamelyest bepillantathatunk a „középarisztokráciához” tartozó bolgár nők életébe is, azoknak az asszonyoknak az életébe, akiket sorsuk szegény falusi kunyhójuk vagy városi házuk „nagyasszonyává” tett.

Sajnos az ún. pogány korszak (632–680–864) kánjainak, az olyan nevezetes személyiségeknek, mint Kubrat, Asparuh, Tervel, Krum, Omurtag stb. feleségéről és édesanyjáról semmit sem tudunk. A mai bolgárok tudatába a történelmi regényekből, filmekből stb. „betóduló” elképzelések valószínűleg nagyon messze állnak az igazságtól. Különösen figyelembe véve azt, hogy egy-egy uralkodó, mint például a „patricius” Kubrat kán (632–652 körül), amint az az utóbbi időben kiderült, keresztény volt! Unokája, Tervel (700–721) is az volt. A két uralkodó feleségének szintén kapcsolatban kellett állnia a Krisztusi hittel. Felmerül a kér-

Аспарух (680-700), създателят на Дунавска България? И, естествено, какви са били неговата майка, съпругата му, домашната среда, в която Аспарух е израсъл, формирал се е като личности т.н., и т.н. За съжаление, поради оскъдната (или, в случая, при пълното отсъствие!) на исторически свидетелства въпросите са много, а отговорите остават единствено в сферата на предположенията. Как и защо, при явното присъствие на християнски позиции в управляващата династия Дуло (теза на покойния виден български историк проф. Иван Венедиков), така или иначе, е надделяло езичеството? Но нека не се отклоняваме от темата, като все пак не забравяме, че сестрата на "закоравелия езичник" Крум е била омъжена за византийския изгнаник в Плиска, християнинът Константин. И че първият български мъченик св. Боян-Енравота, престолонаследникът на Омуртаг (815-831), е имал неизвестна по име майка, която също няма как да е била безразлична – ако не към самата Христова вяра, то поне към злощастната участ на сина си... Нека най-накрая припомним, че според византийската легенда покръстителят св. княз Борис-Михаил (852-889), е бил убеден в правотата на новата вяра от своята сестра християнка. Някои учени допускат, че тя се е казвала *Персика* – име, носено и от една от дъщерите на княза, станала по-късно "*монахиня Пракси*" (съкр. от Евпраксия). Така че и този съдбовен, както е модерно да се казва, "цивилизационен избор" на България – християнството – не стои встрани от темата за ролята на средновековната българка.

Онова, което е известно за съпругата на Борис-Михаил, е само името ѝ – *Мария*. Именно отнейно време във византийския протокол при посещение на делегация от България се задавал въпросът "*Как е от Бога поставената владетелка на българите?*" Мария в никакъв случай не е била "случайна" жена, най-малкото, защото тя е майката както на блестящия Симеон Велики (893-927), така и на злополучния Владимир-Расате (889-893), обвиняван в стремеж към връщане на езичеството и свален от трона от собствения си баща. Как тази жена е преживяла ослепяването на своя най-голям син, по какъв начин е споделяла високите цели на Симеон – можем само да гадаем...

Сред владетелките от епохата на Първото българско царство отчетливо се откроява една друга *Мария* – съпругата на Иван Владислав (1015-1018), майка на дванадесет (!) деца (Пресиан, Алусиан, Аарон, Траян, Радомир, Климент, Екатерина и още пет неизвестни по име дъщери). На пръв поглед тази горда и властна жена олицетворявала капитулацията на царството пред византийския император Василий II Българоубиец през злощастната 1018 г. Имено тя предала на фанатичния враг на българската независимост столицата Охрид, държавната хазна, царските "знаци", самата българска корона... При това във вреда на своя първороден син Пресиан (II), който по същото време се готвел за отчаяна борба със завоевателя в планините на

дес, hogy Aszparuh, a Duna-menti Bulgária megalapítója vajon milyen valláshoz tartozott. És természetesen kérdés az is, milyen vallást gyakorolt az anyja, a felesége, a háza népe, akik között Aszparuh felnőtt, személyisége kialakult stb. stb. Sajnos a történelmi források szegénysége (vagy éppen az esetben inkább teljes hiánya) miatt sok a kérdés, a válaszok azonban a feltételezések szintjén maradnak. Hogyan és miért kerekedett felül a pogányság, amikor a Dulo uralkodó dinasztiában ismert a kereszténység eleminek jelenléte (a híres bolgár történészprofesszor, néhai Ivan Venedikov tézise). De ne kanyarodjunk el a témától, bár ne felejtjük el, hogy a „megrögzött pogány” Krum lánytestvére a Pliszkába száműzött bizánci keresztény Konstantin felesége volt. És hogy az első bolgár vértanúnak, Szt. Bojan-Enravotának, Omurtag trónörökösének (815–831) anyja, akinek a nevét nem tudjuk, minden bizonnyal nem volt közömbös, ha nem is a Krisztusi hit, de legalábbis fia szerencsétlen sorsa iránt... Végül meg kell említeni, hogy a bizánci legenda szerint a keresztiséget felvevő Szt. Borisz-Mihály fejedelmet keresztény nővére győzte meg az új vallás igaz voltáról. Egyes tudósok azt tartják, hogy *Perszikának* hívták, ugyanúgy, ahogyan a fejedelem egyik lányát is, aki később a „*Prakszi apáca*” (az Evprakszija rövidítése) nevet viselte. Elmondhatjuk tehát, hogy Bulgáriának ez a sorsdöntő, ahogy ma szokás nevezni „civilizációs döntése” összefüggésben áll a középkori bolgár nő szerepével.

Az egyetlen, amit Borisz-Mihály feleségéről tudunk, a neve – *Mária*. Az ő idejéből származik a bulgáriai delegációk látogatása során a bizánci protokollban kötelező kérdés, a „*Hogy van a bolgárok Isten által kinevezett uralkodónője?*”. Mária semmi esetre sem volt „véletlenszerű” asszony, már csak azért sem, mert ő az anyja mind a kitűnő Nagy Simeonnak (893–927), mind a kudarcot vallott Vladimir-Raszaténak, akit a pogányság visszaállítására való törekvéssel vádoltak, és saját apja fosztott meg a tróntól. Csak találgatni tudunk, vajon ez az asszony hogyan élte meg legidősebb fia megvakítását, és miként osztotta Simeon nagy céljait...

Az első bolgár cárság uralkodónői közül fontos megemlíteni még egy *Máriát* – Ivan Vladiszlav (1015–1018) feleségét, aki tizenkét (!) gyermek anyja (Preszian, Aluszian, Aaron, Trajan, Radomir, Kliment, Ekaterina és még öt lány, akiknek a neve nem ismert). Ez a büszke és uralkodó természetű asszony első pillantásra a cárság II. Bolgárölő Baszileosz bizánci császár előtti kapitulációját személyesíti meg, amely a szerencsétlen emlékü 1018-ban történt. Ő adta fel a fővárost, Ohridot, az állami kincstárat, a cári „jelképeket” és magát a bolgár koronát a bolgár függetlenség fanatikus ellenségének. És mindezt elsőszülött fia, (II.) Preszian kárára, aki ugyanebben az időben elkeseredett harcra készült a hódítóval a mai Észak-Albánia területén

днешна Северна Албания. На практика, най-вероятно царица Мария е била заставена да отстъпи под натиска на болярството, което след изненадващата гибел на Иван Владислав пред стените на Драч (дн. Дуръс, Албания) през февруари 1018 г. в своето мнозинство било обхванато от умора, отчаяние и неверие в смисъла на по-нататъшната съпротива. Не правел изключение дори непримиримият доскоро болярин Кракра Пернишки. Мария поискала и получила от Василий II най-високата византийска титла за дворцова дама – “патриция зости”. Мястото ѝ в ромейския дворец не останало само почетно – през 1029-1030 г. бившата царица била в основата на заговор, целящ да постави на византийския престол нейния син Пресиан (II) и Теодора, сестрата на тогавашната императрица Зоя. Заговорът бил разкрит, Пресиан ослепен, а амбициозната му майка – заточена в манастир в Мала Азия. Така Мария била отстранена от политическа сцена и завършила живота си в изолация и забвение.

Необичайният в много отношения заговор на Пресиан и Мария е обект на критични оценки в историографията – те са обвинявани в егоизъм, откъсване от живота и интересите на собствения им народ и т.н. Всъщност, ако погледнем събитията от друг ъгъл, заговорът на Пресиан ("де факто" последният владетел на Първото царство през февруари – август 1018 г.) и царица Мария получава съвсем друг "прочит" – един неуспешен опит империята да бъде победена "отвътре", да бъде превзета от българите по един своего-рода "византийски" начин! Защото надали може да има съмнение, че двамата най-видни представители на българската царска династия са познавали имперските идеи на цар Симеон Велики, "кодиран" достатъчно ясно в титлите на "самодържавния цар" Самуил и "самодържеца" Иван Владислав.

Още първата владетелка на Второто българско царство, царица **Елена**, съпругата на Асен I (1186-1196), несъмнено била силна, авторитетна, а и красива "първа дама". Узурпаторът Иванко (1196 г.) бил увлечен по привлекателната ѝ сестра, това станало повод за скарването с цар Асен, като естествено в дъното имало заговор по политически подбуди. Ако се съди по едно, макар и бегло споменаване, при управлението на своя син Иван Асен II (1218-1241) в търновския дворец царицата-майка Елена имала влияние, надхвърлящо чисто семейните дела.

Царицата-куманка, съпруга последователно на знаменития воин Калоян (1197-1207) и непопулярния Борил (1207-1218), вероятно е идентична с **Анна** (монахиня Анисия), чието име четем в т.нар. Борилов Синодик. Западната традиция ѝ приписва неуспешен опит за "роман" с пленения латински император Балдуин I Фландърски. Според хрониста Алберик ревността на Калоян коствала живота на гордия рицар, въпреки отказа му да сподели чувствата и сексуалното влечение на куманката. Българската историография на свой ред "възвлича" Анна-Анисия в заговора, довел до убийството на Калоян пред стените на Солун.

fekvő hegyekben. Gyakorlatilag Mária cárné valószínűleg a bojárok nyomása miatt kényszerült engedni, akiknek többségét fáradtság és elkeseredés kerített a hatalmába, már nem hittek a további ellenállás értelmében, miután Ivan Vladiszlav Dracs (ma Durres, Albánia) falainál 1018 februárjában váratlanul elesett. Még az addig nyughatatlan bojár, Krakra Perniski sem volt kivétel ez alól. Mária saját kérésére megkapta II. Baszileosztól a legmagasabb bizánci udvarhölgyi címet, a „*patricia zoszt*”-t. Nem csak tiszteletbeli helye volt a bizánci udvarban – 1929-1930-ban az egykori cárné állt annak az összeesküvésnek a háttérében, amelynek az volt a célja, hogy az ő fiát, (II.) Presziant és Teodorát, az akkori császárné, Zojé hűgát emelje a trónra. Az összeesküvést leleplezték, Presziant megvakították, ambiciózus édesanyját pedig egy kisázsiai kolostorba száműzték. Így Máriát eltávolították a politika színteréről, életét elszigeteltségben és elfelejtve végezte.

A történelemtudomány kritikusan Preszian és Mária sok szempontból szokatlan összeesküvését, egoizmust, népük életétől és érdekeitől való eltávolodással stb. vádolja őket. Azonban ha más szemszögből nézzük az eseményeket, Preszian (az első bolgár cárság „de facto” utolsó uralkodója 1018 februárjától augusztusáig) és Mária cárné összeesküvése teljesen más értelmezést nyer: sikertelen kísérlet arra, hogy „belülről” győzzék le a bizánci birodalmat, hogy a bolgárok egyfajta „bizánci” módszerrel vegyék be azt. Mert aligha kételkedhetünk abban, hogy a bolgár cári dinasztia két legkiemelkedőbb képviselője ne ismerte volna Nagy Simeon birodalmi eszméit, amelyek világosan megfogalmazódnak Sámuel „egyeduralkodó cári” és Ivan Vladiszlav „egyeduralkodói” címében is.

Már a második bolgár cárság első uralkodónője, **Elena** cárné, I. Aszen (1186–1196) felesége is kétségkívül erős, tekintélyt parancsoló és csinos „nagyasszony volt”. A trónbitorló Ivanko (1196) a cárné elragadó hűgába szeretett bele, és ez lett az oka, hogy összeveszett Aszen cárral, aminek hátterében azonban természetesen politikai indíttatású összeesküvés állt. Egy rövid feljegyzésből kiindulva megállapíthatjuk, hogy Elena anyacárnénak fia, II. Ivan Aszen uralkodása idején nagyobb befolyása volt a tirnovói udvarban, mint amennyit a családi ügyek megköveteltek.

A kun cárné, aki először a kiváló hadvezér, Kalojan (1197–1207), majd a nem túl népszerű Boril (1207–1218) felesége volt, valószínűleg azonos **Annával** (Aniszia nővérrel), akinek a nevével az ún. Boril Szinodikonjában találkozunk. A nyugati hagyomány sikertelen „románckísérletet” tulajdonít neki a fogságba ejtett latin császárral, I. Flandriai Balduinnal. Alberik krónikás szerint Kalojan féltékenysége az életébe került a büszke lovagnak, annak ellenére, hogy elutasította a kun nő érzéseit és szexuális vonzalmát. A bolgár történelemtudomány pedig abba az összeesküvésbe „vonja bele” Anna-Anisziát, amely Kalojan meggyilkolásá-

Като цяло тези конструкции са хипотетични, но надали гордата дъщеря на причерноморските степи е била кротка и смирена съпруга. Още повече, че тя в една или друга степен прокарвала влиянието на своя народ, традиционен и извънредно важен съюзник на българите през онези драматични десетилетия.

Една от известните владетелки на Второто българско царство е унгарката **Анна-Мария**, дъщеря на крал Андраш II и първа съпруга на Иван Асен II. Знае се, че тя развивала широка благотворителност, че участвала във важни държавни и религиозни церемонии, че е построила (или реконструирала) запазената и днес изцяло съхранила търновска църква "Свети Апостоли Петър и Павел". В този храм по нейна воля били положени мощите на св. Йоан Полиевтски – византийски епископ от VIII в., борец срещу иконоборството. Надали Анна-Мария е приела православието, както се мисли обикновено – бракът ѝ с Иван Асен II бил обект на специално разрешение от страна на папа Хонорий през 1221 г. Унията на българската държава и нейната Търновска патриаршия с Рим, оставаща в сила до 1232 г., несъмнено улеснявала присъствието на една католичка на върха на българската държавна йерархия. Както е известно, Анна-Мария починала заедно с едно от децата си по време на някаква епидемия (1237 г.), което Иван Асен II схваща като Божие наказание върху себе си. Анна-Мария била запомнена като образец на благородство и благочестие.

Солунчанката **Ирина Комнина**, втора съпруга на Иван Асен и дъщеря на деспот Теодор Комнин, останала в паметта на българите в много по-различна светлина. Ако вярваме на съвременниците, царят бил влюбен в нея, както "Антоний в Клеопатра ..." След смъртта му Ирина пуснала в ход цялото си коварство, за да осигури короната за своя син Михаил II Асен (1246-1256). Жертва на нейните интриги станал Коломан I Асен (1241-1246). Синът на унгарката Анна-Мария, все още малолетен, бил отровен от приближените на своята мащеха. Оттук нататък Ирина държала юздите на властта от името на своя малолетен син. Десет години по-късно обаче при избухналите размирици младият цар Михаил също станал жертва на заговор, а властолюбивата му майка била изгонена от българската столица. Ирина завършила дните си в родовите имения на своята фамилия край Солун.

Мария Кантакузина Палеологина, втората съпруга на цар Константин Тих-Асен (1257-1277), изпъква като най-безскрупулната и същевременно най-действената търновска царица. Постепенно тя излязла начело на държавата за сметка на своя болнав и непопулярен съпруг, а размирното болярство треперело пред нея. Могъщият деспот Яков Светослав, възможен претендент за короната, бил отначало театрално "осиновен" (при това като "по-малък" брат на царския син Михаил, още дете!), а после ликвидиран отновата си "майка", която по възраст спокойно можела да му бъде дъщеря, ако не и внучка... Един съвременник образно пише,

hoz vezetett Szaloniki falainál. Ezek a konstrukciók teljes egészében hipotetikusak, de a Fekete-tenger melléki sztyeppék büszke lánya aligha volt szelíd és alázatos feleség. Annál is inkább, mivel bizonyos fókig ő fogadtatta el népének, ennek a hagyományos és különösen fontos szövetségesnek a befolyását azokban a drámai évtizedekben.

A második bolgár cárság egyik legismertebb uralkodója a magyar származású **Anna-Mária**, II. András lánya, II. Ivan Aszen felesége. Közismert széleskörű jótékonsági tevékenysége, köztudott, hogy részt vett a fontos állami és egyházi ünnepségeken, hogy ő építette fel (vagy építette újjá) a mai napig fennmaradt gyönyörű Szent Péter és Pál apostolok-templomot. Az ő kívánságára helyezték el ebben a templomban a VIII. századi bizánci püspök, a képrombolás ellen harcoló Polivoti Szt. János ereklyéit. Anna-Mária aligha vette fel a pravoszláv hitet, ahogyan általában gondolják – II. Ivan Aszennel való 1221-ben történt házasságkötéséhez II. Honorius pápa külön engedéllyel járult hozzá. A bolgár állam és a tirnovói püspökség Rómával kötött, 1232-ig érvényben lévő unióját minden kétséget kizáróan megkönnyítette, hogy a bolgár állami hierarchia élén egy katolikus nő is állt. Mint ismeretes, Anna-Mária az egyik gyermekével együtt egy járvány idején halt meg (1237), amit II. Ivan Aszen az Isten által rá kiszabott büntetésként értelmezett. Anna-Mária a nemesség és a jámborság példaképeként maradt fenn a köztudatban.

A Szalonikiból származó **Irina Komnina**, Ivan Aszen második felesége, Teodor Komnémosz despota lánya, teljesen más fényben maradt meg a bolgárok emlékezetében. Ha hihetünk a kortársaknak, a cár annyira szerelmes volt bele, mint „Antonius Kleopátrába...”. Férje halála után Irina szabadjára engedte minden alattomoságát, hogy biztosítsa a koronát fia, Mihail II. Aszen (1246–1256) részére. Kálmán I. Aszen az ő cselszövései áldozatává vált. A magyar származású Anna-Mária fiát, aki még mindig kiskorú volt, a mostohaanyjához közel állók megmérgezték. Ettől kezdve Irina tartotta kezében a hatalom gyeplőjét kiskorú fia nevében. Tíz évvel később azonban zavargások törtek ki, és a fiatal Mihail cár összeesküvés áldozatává vált, hatalomgyógy anyját pedig elűldözték a bolgár fővárosból. Élete végén Irina családi birtokaikon élt Szaloniki mellett.

Maria Kantakuzina Paleologina, Konsztantin Tih-Aszen cár (1257–1277) második felesége, a leggátlástalanabb, de egyszersmind a legtevékenyebb tirnovói cárné volt. Beteges és kevésbé népszerű férje helyett egyre inkább ő került az állam élére, a lázongó bojárok pedig reszkettek előtte. Jakov Szvetoszlavot, a hatalmas despotát, aki esetlegesen igényt tarthatott volna a koronára, először teátrálisan „örökbe fogadta” (még hozzá a cári fiú, Mihail „öccseként”, aki még gyermek volt!), majd ő maga, az új „anyja”, aki korban a lánya vagy akár az unokája lehetett volna, ölte meg őt... Az egyik kortársuk érzékletesen úgy ír-

че Мария пазела Михаил „както лъвица малкото си лъвче...“ В името на малкия си син (разбира се, и на властта!) Мария се омъжила за убиеца на Константин, селския вожд Ивайло (1277-1280). Компромисът, който донесъл на Ивайло ключовете на столицата Търново и короната, бил неискрен и белязан от омразата. Нещо повече, доскорошният селянин не можел да се примири с брака и дори биел (!) царицата... Тъй като Мария била ненавиждана и от болярите, и от обикновения народ (съратниците на Ивайло се опасявали, че той ще бъде омаян „отласките...“ на нежеланата си, но красива жена...), в това битово-семеино насилие вероятно е имало и елемент на популистка пропаганда.

От друга страна, именно Мария Палеологина, царицата византийка, била отявлена защитничка на българските държавни интереси и църковна независимост. През 1274 г. тя се опитала да привлече против Византия дори султана на Египет! Нейни „агенти“ действали против император Михаил VIII Палелог, неин вуйчо, дори във византийската столица! Колкото и да изглежда парадоксално, по думите на византийския историк Пахимер „враг номер едно“ за Византия не бил бунтарят Ивайло, а именно царица Мария! Поради това през 1279 г., когато подкрепеният от Византия Иван Асен III (1279-1280) влязъл в Търново, първата му работа била да предаде Мария на ромеите... Безпощадната разправа на Мария с деспот Яков Светослав и други боляри в крайна сметка била насочена към укрепването на разклатената централна власт, което било в интерес на България. С късна дата научаваме, че дори след повече от двадесет години (през 1301 г.) бившата царица продължавала да има свои привърженици в Търново и страната! Любопитна подробност е, че Мария имала дъщеря от краткия си и бурен брак със селския цар Ивайло. Не знаем нищо за съдбата на тази дъщеря, но през XV в. във Византия е известен един благородник, който се подписвал с фамилните имена „Палеолог“ и „Лакхана“ (византийското прозвище на Ивайло) – вероятно той бил далечен потомък на Мария и българския селски цар.

В последните десетилетия на XIII и началото на XIV в. роля, подобна на Мария, играела царица *„Смилцена“* (буквално „Смилецовица“, иначе името ѝ е неизвестно), съпругата на цар Смилец (1292-1298). На нея някои историци приписват „проекта“ след смъртта на Смилец да се омъжи за сръбския крал Стефан Милутин и му даде като „зестра“ самото Българско царство! На практика, става дума за недоразумение – „Смилцена“ била регентка на малолетния си син Иван „Смилец“ (1298-1300), тя търсела династичен брак със сръбския двор не за себе си, а за дъщеря си Теодора. И наистина, такъв брак бил сключен, а от него се родил най-знаменитият сръбски владетел, крал (от 1346 г. цар) Стефан Душан (1331-1355) – както виждаме, българин по майка.

През следващото XIV-то столетие България имала още впечатляващи царици: благородната и човечна *Теодора Палеологина* (втора съпруга на Теодор Светослав и Михаил

я ле, hogy Maria úgy védte Mihailt, „*mint az oroszlánanya kölykét...*“. Kisfia (és természetesen a hatalom) kedvéért Maria hozzámént Konsztantin gyilkosához, Ivajlóhoz, a parasztvezérhez (1277–1280). A kompromisszumot, amely Ivajlónak Tirnovó főváros kulcsát és a koronát jelentette, színlelés és gyűlölet vezérelte. Mi több, a minapi paraszt nem tudott megbékélni a házassággal, és még verte is (!) a cárnét... Mivel a bojárok és az egyszerű nép ki nem állhatta Mariát (Ivajlo harcostársai attól féltek, hogy Ivajlót elvákítják majd a nem kívánt, de szép nő „kedveskedéseit“), ebben a hétköznapi-családi erőszakban valószínűleg a populista propaganda eleme is benne volt.

Másrészt épp Maria Paleologina, a bizánci cárné volt a bolgár államérdekek és az egyházi függetlenség legfőbb védelmezője. 1274-ben még az egyiptomi szultánt is megpróbálta Bizánc ellen fordítani! „Ügynökei“ még a bizánci fővárosban is munkálkodtak nagybátyja, VIII. Mihály Paleologosz ellen! Bármennyire is paradoxnak tűnik, a bizánci történész, Pahimerész szerint Bizánc „első számú közel-lensége“ nem a lázadó Ivajlo, hanem Maria cárné volt. Ezért amikor 1279-ben a Bizánc által is támogatott III. Ivan Aszen (1279–1280) bevonult Tirnovóba, az első dolga az volt, hogy kiadja Mariát a bizánciaknak... Maria kíméletlen leszámolója Jakov Szvetoszlav despotával és a többi bojárral tulajdonképpen a megingott központi hatalom megerősítésére irányult, ami Bulgária érdekében állt. Később derült ki, hogy még több mint húsz évvel később is (1301-ben) voltak követői az egykori cárnénak Tirnovóban és az egész országban! Érdekesség, hogy Mariának volt egy lánya az Ivajlóval, a parasztcárral kötött rövid és viharos házasságából. Ennek a lánynak a sorsáról semmit sem tudunk, de a XV. században Bizáncban élt egy nemes, aki a „Paleologosz“ és a „Lachanasz“ (Ivajlo bizánci gúnyneve) családneveket használta – valószínűleg Maria és a bolgár parasztcár egyik késői leszármazottja volt.

A XIII. század utolsó évtizedeiben és a XIV. század elején Mariához hasonló szerepet töltött be *„Szmilцена“* cárné (vagyis „Szmilec né“, a neve másként nem ismert), Szmilec cár (1292–1298) hitvese. Egyes történészek neki tulajdonítják azt a „tervet“, hogy Szmilec halála után feleségül akart menni Sztefan Milutin szerb királyhoz, és „hozományként“ neki adta volna a bolgár cárságot! Tulajdonképpen azonban félreértésről van szó – „Szmilцена“ kiskorú fia, Ivan „Szmilec“ (1298–1300) régense volt, a szerb udvarral nem a maga számára, hanem lánya, Teodora számára keresett dinasztikus házasságot. Ez a házasságkötés meg is történt, és ebből a házasságból született a legjelesebb szerb uralkodó, Sztefan Dusan (1346-tól király, majd 1331–1355 között cár) – aki, amint láthatjuk, anyai ágon bolgár volt.

A XIV. századi Bulgáriában további kiemelkedő cárnéi a nemes és emberséges *Teodora Paleologina* (Teodor Szvetoszlav és Mihail III. Sisman Aszen második felesége),

III Шишман Асен), властната и безскрупулна сръбкиня **Анна-Неда** (съпруга на Михаил Шишман и регентка на малолетния Иван Стефан) и т.н. Най-силен интерес обаче будят двете царици от „третото съсловие“. И, ако за царица **Ефросина**, първата съпруга на Теодор Светослав (1300-1321), знаем само, че е внучка на богат гръцки търговец от Крим, то случаят с еврейката **Теодора (II)** от гледна точка на средновековните европейски дворове е истинска сензация!

Цар Иван Александър се влюбил в еврейката по време на процес за наследство, в който той изпълнявал функциите си на върховен съдия. Ако съдим по портрета на т.нар. „Сара“-Теодора (това литературно име е въведено от Иван Вазов) в Лондонското четвроевангелие, тази жена не блестяла с някаква външна красота. Тя обаче без съмнение притежавала тайнствен чар, някакво особено женско обаяние, остър ум, много силен характер. Иван Александър, който по принцип бил предпазлив човек, драстично нарушил всички приети и негласни правила – не само изпратил влахията Теодора в манастир, но и отстъпил короната на сина на Сара-Теодора, Иван Шишман (1371-1395) във вреда на Иван Срацимир. Последният бил изпратен във Видин, където повел своя собствена политика. Разбира се, за разделението между двамата царствени братя, и то в навечерието на османското завоевание, са действали и други, обективни фактори. В този смисъл не е сериозно да се смята, че пропадането на България в края на XIV в. се е дължало на „пагубната страст“ на Иван Александър към „Сара“-Теодора. Тази история обаче още веднъж ни убеждава, че средновековните българи при всички тогавашни условности, предразсъдъци, религиозни ограничения и т.н. са били „живи хора“...

Редица знатни българки играят важна роля в други страни. Нека започнем с **Екатерина** (най-голямата дъщеря на Мария и Иван Владислав), която е първата българка – византийска императрица, съпруга на Исак I Комнин (1057-1059). Нейният ум и твърд характер са оценени много високо не от някой друг, а от големия византийски философ Михаил Псел, който при това бил неин политически противник. **Елена**, дъщеря на Иван Асен II и царицата унгарка Анна-Мария, била императрица на византийската Никейска империя. Още като момиче тя не се поколебала да се опълчи против волята на могъщия си баща, когато той се опитал да разтрогне брака ѝ с обикновения от нея Теодор II Ласкарис. В Константинопол дълго време помнели и **Кераца**, дъщеря на Иван Александър и съпруга на Андроник IV. Тя излекувала полуослепенения си съпруг с помощта на някакъв „български мехлем“. Известна е и дъщерята на цар Калоян, наричана условно „**Мария**“ (името ѝ е неизвестно). Тази „благородна девойка“, както я нарича един френски хронист, била дадена от цар Борил за жена на латинския император Хенрих Фландърски. Императрицата българка имала силни позиции в Латинската Константинополска империя, тъй като през 1216 г. несправедливо я обвинявали, че е отровила своя съпруг.

az uralkodó természetű és gátlástalan **Anna-Neda** (Mihail Sisman hitvese és a kiskorú Ivan Sztefan régense) stb. A legnagyobb érdeklődésre azonban a „*harmadik rendhez*” tartozó két cárné tarthat számot. És míg **Efroszina** cárnéről, Teodor Szvetoszlav (1300–1320) első feleségéről csak annyit tudunk, hogy egy Krím-félszigeti gazdag görög kereskedő unokája, addig a zsidó származású **(II.) Teodora** esete a középkori európai udvarok szempontjából igazi szenzáció!

Ivan Alekszandar cár egy örökösödési eljárás alatt, amelyben a legfelsőbb bíró szerepét töltötte be, szeretett bele a zsidó lányba. Ha „Szara“-Teodorának (ezt az irodalmi nevet Ivan Vazov vezette be) a Londoni Evangéliumban látható portréjából indulunk ki, megállapíthatjuk, hogy ez a nő külsőleg nem volt túl szép. Kétségkívül rendelkezett azonban valamilyen titokzatos bájjal, különös női vonzerővel, esze élesen vágott, és erős jellemű volt. Ivan Alekszandar, aki elővigyázatos ember volt, kíméletlenül megsértette az összes elfogadott és ki nem mondott szabályt – nemcsak, hogy kolostorba küldte az oláh származású Teodorát, de Szara-Teodora fiának, Ivan Sismannak (1371–1395) engedte át a koronát Ivan-Szracimir helyett. Ez utóbbit Vidinbe küldte, ahol saját politikát folytatott. Természetesen a két cári származású fivér szétválasztásához az oszmán hódítás előestéjén más, objektív tényezők is hozzájárultak. Ezért tehát megalapozatlan az a vélekedés, hogy Bulgária XIV. század végi eleste Ivan Alekszandar „Szara“-Teodora iránti „végzetes szenvedélyének” köszönhető. Ez a történet azonban ismét bizonyítja, hogy a középkori bolgárok minden akkori formaság, előítélet, vallási kötöttség stb. ellenére „hús-vér emberek” voltak.

Sok híres bolgár nő játszott fontos szerepet más országokban is. Kezdjük **Ekaterínával** (Maria és Ivan Vladiszlav legidősebb lánya), az első bolgár származású nővel, aki bizánci császárné lett Iszak I. Komnénosz (1057–1059) hitveseként. Eszét és szilárd jellemét még a nagy bizánci filozófus, Mihail Pszel is nagyra értékelte, aki politikailag egyébként az ellenfele volt. **Elena**, II. Ivan Aszen és a magyar származású Anna-Maria cárné lánya, a bizánci Nikeai birodalom császárnéja volt. Már lánykorában határozottan szembeszállt energikus apja akaratával, amikor az megpróbálta felbontani Teodor II. Laszkarisszal kötött szerelmi házasságát. Konstantinápolyban hosszú ideig emlékeztek **Keracára**, Ivan Alekszandar lányára és IV. Andronikosz feleségére is, aki valamilyen „*bolgár kenőcs*” segítségével meggyógyította félig vak férjét. Ismert Kalojan cár lánya is, akit feltételeken „**Mariának**” neveznek (az igazi neve nem ismeretes). Ezt a „*nemes lányt*”, ahogyan egy francia krónika nevezi, Boril cár Flandriai Henrik római császárhoz adta feleségül. A bolgár származású császárnénak erős pozíciói voltak a konstantinápolyi római birodalomban, de 1216-ban igazságtalanul azzal vádolták meg, hogy megmérgezte férjét.

Видни българки имало и в сръбското средновековие. Самуиловата дъщеря **Теодора-Косара**, жена на княз-свещец Иван Владимир (убит през 1016 г.), се влюбила в него, когато той бил затворник в Преспа. Макар все пак бракът да бил политически, българската принцеса намерила пълна хармония с дълбоко набожния княз. Навярно култът към св. Иван Владимир, почитан вече почти хиляда години от българи, сърби, гърци и православни албанци, в голяма степен е нейна заслуга. За **Мария-Белослава** знаем само, че е олицетворявала върховенството на баща си Иван Асен II (1218-1241) спрямо крал Стефан Владислав в средата на XIII в. Принцеса **Анна Тертер** имала тъжната участ като малолетна да стане трета (!) съпруга на крал Стефан Милутин (1282-1321), който прекратил скандално брака, за да се ожени (за четвърти път!) за деветгодишната византийска принцеса Симонида. После Анна се омъжила за византийския деспот Димитрий Дука, с когото била държана години наред под арест по подозрение във връзки с брат ѝ, цар Теодор Светослав. Вече стана дума за кралица **Теодора "Смилец"**, майката на цар Стефан Душан. Тя починала много млада, а Душан бил отгледан от леля си, деспината **Мария-Марина**, съпруга на деспот Алдимиър (Елтимир) Тертер. Неслучайно в един надпис сръбският крал нарича Мария-Марина своя "майка", а нейния син Иван Драгушин – "мой истински брат". Най-релефно се очертава обаче образът на царица **Елена**, сестра на Иван Александър и съпруга на Стефан Душан. Няма да е пресилено да се каже, че по сила на характера и усет за "голямата политика" тя превъзхождала своите брат и съпруг, че именно Елена е може би най-големият политик на Балканите в средата на XIV в.! Няма важно решение, в което да не се чувствала нейната енергична намеса, неведнъж Елена обръщала хода на важни преговори, надделявала в спорове с най-видните сръбски боляри и собствения си царствен съпруг.

В този кратък обзор не може да бъде казано всичко, но нека го завършим с една "вечна тема" – темата за красотата на българката в очите на свои и чужди. Чуждите пътешественици, най-вече от епохата на османското владичество, не крият възторга от хубостта, ведрия характер, физическата и нравствената чистота дори на обикновените български селянки. Един средновековен персийски поет споделил със своите читатели: "красива като българка..." Но може би най-ярко и показателно е писаното за **Мария**, своеобразна "мис Византия" на своето време (60-80-те години на XI в.). Тази българка, дъщеря на Траян, внучка на Иван Владислав и царица Мария (вероятно тя получила името си в нейна чест), била смятана за "най-красивата и най-умната от всички жени, жена, която съединявала външната хубост с вътрешната красота и блестяла (...) с приятен характер и добродетелна чистота..."

A középkori szerb államban is találunk híres bolgár nőket. Szamuil lánya, **Teodora-Koszara**, az 1016-ban megölt, majd később szentté avatott Ivan Vladimir fejedelem hitvese akkor szeretett bele a fejedelembe, amikor az Preszpában volt börtönben. Bár politikai házasság volt, a bolgár hercegnő teljes harmóniát talált a mélyen vallásos fejedelemmel. Szt. Ivan Vladimir majdnem ezer éves tisztelete a bolgárok, a szerbek, a görögök és a pravoszláv albánok részéről valószínűleg nagyrészt az ő érdeme. **Maria-Beloszlaváról** csak annyit tudunk, hogy a XIII. század közepén apja, II. Ivan Aszen (1218–1241) felsőbbrendűségét testesítette meg Szt. Ivan Vladiszlav királlyal szemben. **Anna Terter** hercegnő sorsa szomorú volt, még kiskorúként lett Szt. Ivan Milutin király (1282–1321) harmadik (!) felesége, de a király botrányos módon felbontotta a házasságot, hogy negyedszerre (!) a kilencéves bizánci hercegnőt, Szimonidát vegye el feleségül. Ezután Anna Demetriusz Dukasz bizánci despota hitvese lett, akivel éveken át őrizetben tartották, azzal vádolva, hogy kapcsolatot tart fenn bátyjával, Teodor Szvetoszlav cárral. **Teodora „Szmilec”** királynéről, Szt. Ivan Dusan édesanyjáról már esett szó. Nagyon fiatalon halt meg, Dusan pedig nagynénje, **Maria-Marina**, Aldimir (Eltemir) Terter despota hitvese nevelte fel. Nem véletlen, hogy az egyik feliratban a szerb király „anyjának” nevezi Maria-Marinát, fiát, Ivan Dragusint pedig „igazi testvérének”. A legplasztikusabban azonban **Elena** cárnénak, Ivan Alekszandar hűgának és Szt. Ivan Dusan hitvesének alakja rajzolódik ki. Nem túlzás azt állítani, hogy jellemének erősségében és a „nagypolitikához” való érzékében túltett bátyján és férjén, hogy talán Elena a Balkán-félsziget legnagyobb politikusa a XIV. század közepén! Nincs olyan fontos döntés, amelyen ne érződne energikus közbeavatkozása, nem egyszer fordította meg a fontos tárgyalások menetét, a vitákban felülkerekedett a leghíresebb szerb bojárakon és saját királyi hitvesén.

Ebben a rövid áttekintésben nem lehet mindent elmondani, de a végére egy „örök téma” kívánczik – a bolgár nő szépsége a bolgárok és az idegenek szemében. Az idegen utazók, elsősorban az oszmán uralom idejétől kezdve, nem rejtették véka alá még az egyszerű bolgár parasztasszony szépségétől, derűs jellemétől, testi és erkölcsi tisztaságától való elragadtatásukat sem. Egy középkori perzsa költő ilyen hasonlattal él: „szép, mint a bolgár nő...”. De talán a legkifejezőbb az, amit **Mariáról**, korának (a XI. század 60–80-as évei) sajtóságos „Miss Bizáncáról” olvashatunk. Erről a bolgár nőről, Trajan lányáról, Ivan Vladiszlav és Maria cárné unokájáról, aki valószínűleg nagyanyjáról kapta a nevét, a következőket írják: „minden nők közül a legszebb és legokosabb nő, aki egyesíti magában a külső szépséget a belső szépséggel, és kellemes egyéniségével és erényes tisztaságával tűnik ki...”.

Genát Andrea fordítása

ХЕМУС 2001/3

Списание за обществен живот и култура
Основано от Дружеството на българите в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското републиканско самоуправление
Отговорен издател: Димитър Цуцуманов
Списанието се издава с материалната подкрепа на Фонд "За националните и
етнически малцинства в Унгария"

Председател на редакционната колегия: Тошо Дончев
Редакционна колегия:
Светла Кьосева: главен редактор
Росен Русев: художествен редактор
Адриана Петкова, Ася Събева-Юричкаи, Георги Иринков, Дьорд Сонди,
Ленке Чикхеи, Петър Петров, Райна Симеонова, Светослав Стойчев
Секретар на редакцията: Моника Тютюнкова

Печатница: Publicitas Art-Media Kft.
Адрес на редакцията: 1097 Будапеща, ул. "Лоняи" №41. Тел.: 216-0197
Цена на броя: 200 форинта. Годишен абонамент: 600 форинта
ISSN 1216-2590

HAEMUS 2001/3

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította 1991-ben a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

A Bolgár Országos Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: Czuczumanov Dimiter
Megjelenik negyedévenként a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért
Közalapítvány támogatásával

A szerkesztőbizottság elnöke: Doncsev Toso
Szerkesztőbizottság:
Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő
Csíkhelyi Lenke, Irinkov Georgi, Petkova Adriana, Petrov Petar,
Juricskainé Szabeva Aszja, Szimeonova Rajna, Szondi György, Sztojcszev Szvetoslav
Tyutyunkov Mónika szerkesztőségi titkár

Nyomda: Publicitas Art-Media Kft.
A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Lónyay u. 41, tel.: 216-4210
Egy szám ára: 200 Ft
Előfizetés egy évre: 600 Ft
ISSN 1216-2590

Haemus 2001/3

A quarterly of social and cultural issues
Founded in 1991 by the Association of Bulgarians in Hungary

Issued by the Bulgarian National Self Government

Senior Editor: Dimitar Czuczumanov

The quarterly is published with the support of the Foundation for Hungarian National and Ethnic Minorities

Chairman of the Board of Editors: Toso Doncsev

Board of Editors:

Szvetla Kjoszeva editor-in-chief

Roszen Ruszev art editor

Lenke Csíkhelyi, Georgi Irinkov, Adriana Petkova, Petar Petrov, Aszja Szabeva, Rajna Szimeonova,

György Szondi, Szvetoszlav Sztojcevs

Mónika Tyutyunkov editorial assistant

Printed by Publicitas Art-Media Kft.

Editorial offices: 1097 Budapest, Lónyay u. 41., tel.: (36-1) 216-4210

Consumer price: Ft 200

Subscription for a year: Ft 600

ISSN 1216-2590

CONTENTS

Elissaveta Bagryana: Elements (*poem*)

Teodora Dimova: Emine (*excerpts from a novel*)

An interview with Teodora Dimova

Elissaveta Bagryana: Calling, Reverie, The Eternal (*poems*)

Toso Doncsev: Eternal And Sacred (*essay*)

Ekaterina Yossifova: The House (*poem*)

György Szondi: She was a guest. Ekaterina Yossifova (*essay*)

Malina Tomova: Epicrise of A Flower (*poem*)

Rada Alexandrova: The Angel (*poem*)

Miglana Nikolchina: Pebbles (*poem*)

Penka Vatoa: Fragment (*poem*)

Rada Moskova: Sentences (*poem*)

Mirella Ivanova: Airy Kiss I, II, III (*poems*)

Kristin Dimitrova: The Breath Flies Off And Returns (*poem*)

Rada Panchovska: Everyday (*poem*)

Silvia Choleva: Vague Traces (*poem*)

Natalia Andreeva: Bitter Light (*short story*)

Yuri Dachev, Stoyanka Mutafova: Of The Honour of The Cricket (*memoirs*)

Plamen Pavlov: "The First Ladies" of Medieval Bulgaria (*an historic study*)